

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

SUO
MI
152

Kimmo Katajala

Historiikinkirjoittajan opas

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA
SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA · HELSINKI

ISBN 951-717-626-0
ISSN 0355-0257

Tekstinvalmistus: Magneettisesta tekstistä
Painaminen ja sidonta: Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 1990

Sisällys

ESIPUHE

I OMAA HISTORIAA KIRJOITTAMAAN

1. Arvon mekin ansaitsemme . . . 11
* tutkimme omaa historiaamme * kotiseutututkimus
* historialiike *
2. Yksin vai yhdessä? 13
* kuka historiikin kirjoittaa? * historiatoimikunta *
historiikki on kuva kohteestaan * historiikki ryhmä-
työnä * osallistuva historiikin kirjoitus * opintopiirit
*

II MITEN LÄHESTYÄ MENNEISYYTTÄ?

1. Mikä on historiikki? 18
* kronikka * muistelma * paikallishistoria * historian
tutkimus * historiikki *
2. Työllä on oltava suunnitelma 20
* rahoitus * tulot * henkilöresurssit * tarvittavat eri-
tyistaidot *
3. Mitä ovat lähteet? 22
* maisema * osatavoitteet * esineistö * aineelliset ja
henkiset lähteet * perinne ja muistitieto * kuvalliset
lähteet * kartat * kirjalliset lähteet * asiakirjat * kovat
ja pehmeät lähteet *

4. Miten rakennan menneisyyden esityksen? 27
 * dispositio * valintojen tekeminen * kronologinen ja systemaattinen käsittelytapa * lukujen pituus * liitteiden käyttö *
5. Kirjoittamisessakin on konstinsa 33
 * muistiinpanojen ja lähdemerkintöjen tekeminen * vihko, irtopaperi, kortisto vai ATK? * tekstirunko * tyyli * tekstin värittäminen * oman tekstin tarkastaminen *

III ... OLINHAN SIELLÄ MINÄKIN

1. Muistitieto historiikin lähteenä 41
 * muistitiedon ja perinteen käyttö * muistitieto on tämän päivän käsitys * muistitieto muuttuu * kerääntyminen * perinteen lajit * tapahtumien ajoitus * muistitieto on aihepiirikeskeistä * muistitieto ja menneisyyden selittäminen * kansanomaisen historia *
2. Haastattelun ongelmia 46
 * puhelinhaastattelu * kirjehaastattelu * henkilökohtainen haastattelu * ryhmähaastattelu * elämänhistoriat * informantit * lumipallotekniikka * haastattelukortisto * muistiinpanot * nauhoittaminen * millainen mikrofonit? *
3. Haastattelutilanteessa 52
 * valmistautuminen * mikrofonin ja nauhurin sijoittaminen * missä haastatellaan? * millainen on hyvä haastattelija? * kysymyslistan laatiminen * millaisia kysymyksiä? * haastattelukertomus * haastateltavan ohjaaminen * miten selvittää ristiriidoista? * tekijänoikeuskysymys *
4. Miten haastattelut hyödynnetään? 60
 * sisällysluettelon laatiminen * litterointi * puheen lähdekäytön ongelmat * mitä tehdä murteelle? * stiliointi *

5. Paljon on jo valmiina 64
 * SKS:n kokoelmat ja hakujärjestelmät * muistitietokeräykset * työväenperinne arkistoissa * kotiseutuar-
 kistot *
6. Valokuva — tuhat sanaa? 67
 * valokuva kuvituksena ja lähteenä * mistä vanhoja
 valokuvia? * kuvien lainaaminen * kopiokuvat * tun-
 nistamisnäyttely * valokuvanäyttely osatavoitteena *
 millaiset kuvatekstit? * kuvituksen määrä *

IV ASIAKIRJAT ARKISTOISSA

1. Asioiminen arkistossa 75
 * arkiston kolme merkitystä * valtionarkisto * maa-
 kunta-arkistot * maanmittausarkistot * valtionapua
 nauttivat yksityisarkistot * arkistoluettelo * arkisto-
 kaava * signum *
2. Maanomistus ja asutus tutkimuskohteina 80
 * tilahistoria, sukuhistoria, kylähistoria * painetut
 lähdekokoelmat * mikrofilmattujen asiakirjojen käyt-
 tö * maakirja * verollepanoluettelot * maan luonto *
 perinnöksiostot * sijoitus- eli imissionikirjat * Senaa-
 tin talousosasto * maarekisteri * karttakuvauus *
3. Väestö, suku ja yksilö historian lähteissä 94
 * henkikirja * lainhuudot ja kiinnekirja * kirkonkirjat
 * IGI-kortisto * rippikirjan tiedot * esipolvitaulut ja
 sukutaulut * rippikirja lähteenä * historiakirjat * soti-
 lassuvut ja -lähteet *
4. Miten ennen elettiin ja asuttiin? 107
 * asukasmäärä ja kirkonkirjat * rakennukset ja syyni-
 pöytäkirjat * esineistö ja perukirjat * tavat ja perinne *
 yksityiset kokoelmat * tuomiokirjat *
5. Kylä herää elämään 115
 * pitäjänkokouksista kuntakokouksiin * valitusoikeus
 lääninhallitukseen * sanomalehdet * lehdistökortisto
 * diaarin käyttö arkiston avaimena * akti *

6. Järjestöjen luvattu maa ja maaseutu 120
* asiakirjat vai muistitieto? * pöytäkirjat * kadonneet arkistot * luettelot liitteisiin * päämäärä- ja ylläpito-toiminnot * piiri- ja keskusjärjestöjen arkistot * lehdet ja kalenterit * yhdistys- ja jäsenrekisterit * lähdekriittikki * haastattelut lähteiden testaajina *

V HISTORIIKIN TEKEMINEN

1. Esitystekniikka on tärkeä osa kirjoittamista 131
* asia- ja vapaamuotoiset otsikot * otsikko ja teksti * kuvat esityksen selkeyttäjänä * viivadiagrammi * ympyrädiagrammi * asetelma * taulukko * lähdeviitteet * lähdeluettelo * liitteet *
2. Painotalossa 142
* monistus, offset vai kirjapaino * rasterointi * painatustarjouspyyntö * painosmäärät * paperin valinta * fair-play * kirjasinmallit * oikovedokset * korjausluku * taittovedos * painotalon velvoitteet *
3. Historiikin toteutus ja talous 149
* välitavoitteet * toimittaminen * kulujen arviointi * kirjoitussopimus * ulkopuolinen tarkastaja * rahoituksen järjestäminen * valmiin historiikin jakelu * hinnan määrittely *
4. Mitä historiikin jälkeen? 156
* julkisuusarvo * vieraslahja * jäsenkirja * mitä tehdä aineistolle? * mitä annettavaa menneisyyden tutkimisella on? *

AVAIN VANHOIHIN KÄSIALOIHIN

Esipuhe

Tämän historiikinkirjoitusoppaan tavoitteena on olla mahdollisimman konkreettinen johdatus historian tutkimisen maailmaan. Sen tarkoitus on ohjata lukijaa menneisyydestä kertovan tiedon etsimiseen, käyttöön ja kirjaksi muokkaamiseen. Teosta ei ole tarkoitettu yhdeltä istumalta luettavaksi vaan käsikirjaksi, johon voi palata aina kirjoittamisen edetessä. Opas ei pyri olemaan täydellinen esittely arkistolähteistä, vaan teos, jonka kautta jokainen tutkija pääsee työhönsä kulmasta kiinni, saa nopeasti kannustavia tuloksia.

Jotkut oppaassa käsitellyt asiat saattavat tuntua kirjoittamisen kanssa enemmän työskennelleelle ensialkuun triviaaleilta, mutta yksinkertaiset ja helposti ratkaistavissa olevat ongelmat ovat niitä, joiden kanssa ”paljain käsin” kirjoittamaan ryhtyvä harrastaja turhaan takertelee. Juuri ne ovat kysymyksiä, joissa ammattilainen voi auttaa amatööriä. Menneisyyden tutkimuksen suuret iäisyysprobleemat eivät harrastajaa niinkään kiinnosta.

Oppaassa esitellyt lähde-esimerkit on valittu pääasiassa yhden itäsuomalaisen kylän menneisyydestä. Näin esimerkit nivoutuvat yhteen. Valintaan on vaikuttanut myös se, että itäsuomalaista historian arkistolähteistöä, niiltä osin kuin se poikkeaa länsisuomalaisesta, ei ole aiemmin juuri missään esitelty. Kaikki historian metodioppaat ja lähes kaikki sukututkimusoppaat perustuvat yksinomaan länsisuomalaiseen aineistoon.

Ajatus tämän historiikkioppaan valmistamisesta syntyi Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen ja Suomen Historiallisen Seuran yhteistyössä järjestämällä harrastajahistorioitsijoiden päivillä vuonna 1987. Tämän jälkeen vastaavia tilaisuuksia on järjestetty vuosittain yhä useampia, harrastus näyttää siis olevan nousussa.

Paperiliiton Myllykosken ammattiosasto 35:n historiakerhon kanssa tehty yhteistyö on ollut yhtenä tämän oppaan syntymisen pontimina. Työskentely Huhtilammilla kylän perinnepiirin kanssa on antanut osviittaa kylähistorian tutkimiseen. Näille yhteisöille ja niissä toimineille henkilöille kuuluu kiitos erityisesti oppaan kuvitusta varten käyttöön luovutetusta aineistosta.

Käsikirjoituksen ovat lukeneet vt. professori Antero Heikkinen kokonaan, FL Seppo Knuutila muistitietoa käsittelevältä osaltaan sekä professori Veijo Saloheimo ja FL Tapio Hämynen arkistolähteitä käsittelevältä osalta. FM Ulla Kuronen on kärsivällisesti korjannut tekstin tyyliä ja kieltä. Heidän ojennuksensa ja korjausehdotuksensa olen parhaani mukaan koettanut huomioida ja olen heille tästä työstä kiitoksen velkaa.

Kirjoitustyön aikana olen saanut tukea Olla Teräsvuoren Säätiöltä ja Otto A. Malmin lahjoitusrahastolta. Nämä avustukset ovat mahdollistaneet käsikirjoituksen loppuunsaattamisen ja viimeistelyn vapaana päätoimesta.

Joensuun Pielisjoen linnassa 21.2.1990.

Tekijä

I Omaa historiaa kirjoittamaan

1. Arvon mekin ansaitsemme . . .

Järjestöt, yhdistykset ja seurat ovat valmistaneet juhla-vuosikseen historiikkeja yhdistystoiminnan alkuvuosikymmenistä lähtien. Tämä menneisyyden tapahtumien ja saavutusten yhteen kokoaminen on koettu arvokkaaksi ja tärkeäksi työksi. Erityisesti työväenliikkeen piirissä (mutta myös muualla) on esiintynyt hankkeita historian kirjoittamisesta omasta näkökulmasta. Tämän seurauksena järjestettiin 1960-luvun alussa laajoja työväenperinteen ja -muistitiedon keruukilpailuja. Akateemisen historiankirjoituksen ja -tutkimuksen katsottiin edustavan porvarillista katsantoa; se ei tuonut esiin työväenliikkeelle tärkeitä näkökulmia ja asioita menneisyydestä. Akateemisessa historiatieteessä yleistyi 1960-luvulla sosiologisen tutkimusotteen myötä myös työväestön menneisyyden tutkimus. Se kuitenkin pitäytyi suurelta osin poliittisen työväenliikkeen valtakunnan politiikan arviointiin tai keskittyi menetelmällisesti laajojen tilastoaineistojen analysointiin. Tavallinen ”pieni ihminen” unohtui.

Kiinnostus oman menneisyyden tutkimiseen heräsi 1970-luvulla. Se on ilmennyt pääasiassa kylätoimikuntien harrastuksena oman kylän historiaan, laajana sukututkimusharrastuksena sekä työväen- ja ammattiyhd-

tysliikkeen järjestöjen historiakerhoina. Myös muut kansalaisjärjestöt ovat tunteneet kiinnostusta tämän päivän taustojen selvittelyyn. Kylätoiminnan taustalla vaikuttaa yhtenä tekijänä jo 1800-luvun lopulla virinnyt kotiseututyö. Se on jatkunut tähän päivään saakka pienen, mutta innokkaan joukon harrastuksena. Laajemmin maaseudun kylien asukkaiden kiinnostus kotikylän kehittymistä ja historiaa kohtaan heräsi, kun maaseudun kylät joutuivat kamppailuun olemassaolonsa puolesta. Edes osa perinteisestä elintavasta haluttiin välittää jälkipolville. Samoin haluttiin nähdä miten tilanteeseen oli tultu, jotta tiedettäisiin mitä asiantilan parantamiseksi voitaisiin tehdä. Kasvanutta kiinnostusta kotiseudun menneisyyteen osoittaa myös koululaitoksessa lisätty kotiseutuopetus, jota varten monissa lääneissä ja useilla paikkakunnilla on kerätty kotiseutulukemistoja.

Harrastus kotiseudun menneisyyttä kohtaan saavutti suuren suosion mm. Englannissa ja Yhdysvalloissa. Ruotsissa ja Norjassa taas harrastus keskittyi enemmän työväenjärjestöjen ja ammattiyhdistysliikkeen piiriin. Tämän historialiikkeeksi kutsutun toiminnan tavoitteena oli tuoda esiin akateemisen tutkimuksen tavoittamattomissa ollutta tavallisen ihmisen kokemusmaailmaa ja todellisuutta. Kysymyksessä ei kuitenkaan ole tietoisesti organisoitunut liike yliopistollista historiantutkimusta vastaan, vaan ihmisten omakohtainen tarve tarkastella menneisyyttään siten kuin he itse sen kokevat. Tätä tarvetta akateeminen tutkimus ei ole kyennyt täyttämään, eikä se ole edes sen tehtävä.

Järjestöjen ja kylätoimikuntien historiaharrastus on tuottanut useita tutkivia opintokerhoja. Niiden tavoitteena on voinut olla vain perinteen kerääminen, mutta useimpien haaveena on ollut myös oman historiikin tekeminen. Tämän oppaan tavoitteena on erityisesti erilaisten opintokerhomuotoisten historiikinkirjoitushankkeiden ohjaaminen ja edistäminen, mutta se soveltuu myös yksin historiikkaa kirjoittavan harrastajan käsikirjaksi. Opas on pyritty laatimaan mahdollisimman käy-

tännölliseksi, vaikkakin historian tutkimisen ”filosofi-
siakin” kysymyksiä on jonkin verran jouduttu sivua-
maan.

Oppaassa pyritään antamaan konkreettisia ohjeita ja
ehdotuksia. Päälukujen loppuun on koottu aiheen kan-
nalta tärkeitä osoitteita ja puhelinnumeroita sekä luet-
telot keskeisestä kirjallisuudesta. Täten opasta voidaan
käyttää käsikirjana ja hakemistona tietojen syventämi-
seen. Opas on suunniteltu lähteistön osalta erityisesti
kylähistoriikkien tekoon, mutta se sopii myös järjestö-
historiikkia tekeväille. Erilaisten yritys- ja oppilaitoshis-
toriikkien kirjoittaminen eroaa suuresti edellämäinituis-
ta, joten niitä koskevia erityiskysymyksiä ei ole tässä
voitu käsitellä.

2. Yksin vai yhdessä?

Historiikkihanketta käynnistettäessä on ratkaistava ky-
symys siitä, tehdäänkö historiikki ryhmätyönä vai annea-
taanko se yhden henkilön kirjoitettavaksi. Molemmissa
vaihtoehdoissa on omat etunsa ja haittansa. Jos histo-
riikkityö annetaan yhdelle kirjoittajalle, hän voi olla
kylän asukas tai yhdistyksen jäsen, jolla mielellään on
myös aiempaa kirjoituskokemusta. Pelkkä innostus ja
kova halu kirjoittamiseen eivät takaa hyvää lopputulos-
ta, vaikka ovatkin välttämätön edellytys historiikin val-
mistumiselle. Suurehkoilla seuroilla ja yhdistyksillä on
mahdollisuuksia ulkopuolisen kirjoittajan palkkaami-
seen. Tällöin olisi suotavaa, että kirjoittajalla olisi histo-
ria-alan koulutusta. Kirjoittajan palkkio ei ole aivan pie-
ni — rahalle tulee vaatia kunnan vastine. Myöskään hal-
vin kirjoittajaehdokas ei aina ole lopputuloksen kannalta
edullisin.

Ensimmäiseksi tulisi kartoittaa oman paikkakunnan
kirjoittajavoimat. Mikäli sopivaa ei lähipiiristä löydy,
kannattaa ottaa yhteys esimerkiksi lähimmän yliopiston

historianlaitoksen henkilökuntaan. Heillä voi olla tiedossaan soveltuvia kirjoittajaehdokkaita, joko historian opiskelijoita tai valmiita historian tutkijoita. Myös poliittisten liikkeiden sivistysliitot ovat välittäneet kirjoitussopimuksia. Etenkin laajahkojen kylä- ja kaupungin-osahistoriikkien osalta myös Paikallishistoriallinen toimisto voi välittää pätevää kirjoittajakuntaa. Tällön kysymyksessä ovat kuitenkin ammattitutkijat, joiden palkkaamiseen harvalla yhdistykselläkään on varaa.

Työskentelyn pitäminen jäntevänä, työn jaksottaminen sekä aikataulusta kiinni pitäminen on yhden kirjoittajan kysymyksessä ollessa yksinkertaisempaa kuin ryhmässä työskenneltäessä, jolloin joudutaan sovitteluun yhteen usean eri henkilön kiireitä. Historiikin kirjoittajan ja tilaajan eli *teettäjän* välistä yhteydenpitoa varten on syytä valita erityinen *historiatoimikunta*.

Yksin kirjoittava voi jäsentää esitystään varsin vapaasti mielensä mukaan, kun taas ryhmässä yksimielisyysyteen pääsy voi olla vaikeampaa. Yhden kirjoittajan teksti pysyy kautta koko historiikin tyyliltään samanlaisena, kirjoittajaryhmän jäsenten kirjoitustavat voivat poiketa toisistaan huomattavastikin.

Kirjoittajan on valittava asiat, joita historiikissa käsitellään tai jätetään pois. Tässä ei ole kysymys menneisyyden vääristelystä, vaan asioiden panemisesta tärkeysjärjestykseen. Työskentelyn mitoittamisen kannalta on järkevää jättää aina osa lähdemateriaalista käyttämättä. Yhden henkilön tekemä historiikki on *kirjoittajan luoma kuva* kohteesta, teettäjistä. Ilman kiinteää yhteistyötä historiikin tilaaja saattaakin katsoa, että tuo kuva on vääristynyt. Jotta historiikista tulisi teettäjän odotuksia vastaava on kirjoittajan ja historiatoimikunnan tiivis ja toimiva yhteistyö välttämätöntä. Tämä ei kuitenkaan voi eikä saa tarkoittaa sitä, että historiatoimikunta voisi määrätä kirjoittajan ”unohtamaan” ikävät asiat ja tilaajalle epämieluisat tapahtumat historiikista pois.

Yhdistyksen jäsenten tai kylän asukkaiden ryhmätyönä tekemän historiikin eittämättömänä etuna on se, että

heidän oma näkökulmansa historiaan pääsee esille. Omasta menneisyydestä kirjoitettaessa on useiden muistelmateosten kohdalla havaittu, että epämieluisia tapah-
tumuksia kaunistellaan tai jopa jätetään kokonaan kerto-
matta. Menneisyyden tarkasteleminen vaatii rehellisyyt-
tä itseä kohtaan, mutta myös hienotunteisuutta: histori-
kissa ei kannata herätellä vanhoja parjausjuttuja tai lou-
kata muiden henkilöiden tunteita.

Historiikinkirjoitushanke, joka toteutetaan kirjoittaja-
ryhmässä, koskettaa useata yhteisön jäsentä konkreetti-
sesti. Tällöin historiikin kirjoittaminen ja kaikki muu
siihen liittyvä toiminta on yksi yhdistyksen tai kylätoi-
mikunnan merkittävä toimintamuoto. Kun historia on
itse kirjoitettua se ehkä koetaan myös suuremmassa
määrin omaksi.

Suurimpia ongelmia ryhmätyönä valmistettavan his-
toriikin tekemisessä on hankkeen organisointi, kirjoitus-
työn koordinointi ja ohjaaminen. Historian kirjoittami-
nen ei ole aivan helppoa työtä. Lähteistöjen etsintä, läpi
käyminen ja itse kirjoittaminen ja kirjoituksen jäsentely
vaativat melkoisesti harjoitusta tai pätevää ohjausta.

Kahden edellä esitellyn mallin välimuotona on ns.
osallistuva historiankirjoitus, jossa suuren osan kirjai-
tustyöstä tekee palkattu kirjoittaja, jolla on historia-alan
tutkijakoulutus tai vankka kokemus historiikin kirjoitta-
misesta. Historiatoimikunta muodostaa tutkivan opin-
tokerhon, jonka jäsenet osallistuvat aktiivisesti aineiston
keruuseen ja kirjoitustyöhön, jota palkattu kirjoittaja
ohjaa. Kirjoittajan tehtävänä on siis kirjoitustyön lisäksi
opintokerholaisten ohjaaminen ja työn kokonaisuuden
koordinointi. Kirjoitussopimusta laadittaessa on nämä
työt arvioitava erikseen korvattaviksi suorituksiksi.
Näin yhdistetään sekä yhden kirjoittajan että ryhmässä
tekemisen edut. Tämän kaltainen työskentely edellyttää
osapuolilta varsin suurta kykyä ottaa huomioon toisten-
sa mielipiteet ja näkökulmat.

Tutkivan opintokerhon organisointi voi vaihdella eri-
laisissa tapauksissa melkoisesti. Opintokerho voi toimia

kansansivistysjärjestön tai oppilaitoksen (puolueiden sivistysliitot sekä kansalais- ja työväenopistot) opintopiirinä. Tällöin ainakin osaan työskentelyn vaatimista varoista, kuten kirjoittamisen ohjauksen korvauksiin, on mahdollista saada valtionavustusta tai muita vastaaviin tarkoituksiin osoitettavia varoja. Erityisesti kylähistoriikin valmistaminen voi soveltua mainiosti paikallisen kansalaisopiston opintotoimintaan.

Opintopiirissä työskenneltäessä on välttämätöntä, että hankkeella on nimetty vetäjä, joka vastaa työn koossa pysymisestä. Osallistuvassa historiikin kirjoituksessa osa näistä tehtävistä lankeaa historiikin palkatulle kirjoittajalle, mutta myös teettäjän puolelta on syytä nimetä kerholle vetäjä. Palkattu kirjoittaja voi toimittaa kerholaisen kirjoitukset kielellisesti moitteettomaan ja painovalmiiseen asuun. Tästä ei kenenkään tulisi loukkaantua, vaan toimittaminen tulee nähdä kirjoittamista helpottavana tekijänä.

Ryhmässä työskentely voi monelle olla uusi, jopa hämmentävä kokemus. Itsepäisyys ja peräänantamattomuus sopivat huonosti tämän kaltaiseen hankkeeseen. Omien kirjoitusten asettaminen ryhmän puntaroitavaksi voi olla hyvinkin vaikeaa; kritiikkiinkin on syytä valmistautua. Sekä palkatun kirjoittajan, tutkivan opintokerhon jäsenten että jokaisen kirjoittajan erikseen on kyettävä näkemään kritiikki rakentavana, työskentelyn olennaisena osana. Arvioinnissa on myös tämä näkökulma otettava huomioon, repivä kritiikki voi kaataa koko hankkeen.

KIRJALLISUUTTA

Kalela Jorma, Mitä on kansanomainen historia. Kotiseutu 4/1984.

Kalela Jorma, Muistitietotutkimus ja historialiike. Kotiseutu 1/1984.

Knuuttila Seppo, Mitä sivakkalaiset itsestään kertovat — kansanomaisen historian tutkimuskoe. Teoksessa yhteiskuntakylässä — tutkimuksia Sivakasta ja Rasinmäestä. Karjalan Tutkimuslaitoksen julkaisuja 61. Joensuu 1984.

OSOITTEITA

Paikallishistoriallinen toimisto
Valtionarkisto
PL 258
00171 Helsinki
puh. 90-175 911/Paikallishistoriallinen toimisto

II Miten lähestyä menneisyyttä?

1. Mikä on historiikki?

Historiikeista, kronikoista, paikallishistorioista, historian tutkimuksista ja historian kirjoituksesta puhutaan usein tarkemmin ajattelematta mitä näillä käsitteillä todella tarkoitetaan. Myös historiikin ja historian ero on monen mielessä häilyvä. Suunniteltaessa historiikin valmistamista tai arvioitaessa valmistunutta työtä on tärkeää selvittää, mitä historiikki on ja erityisesti mitä se ei ole. Vain tällä tavoin voidaan asettaa historiikkihankkeen ”rima” sopivalle korkeudelle. Siltä ei pidä vaatia tieteellisen tutkimuksen tarkkuutta, mutta kuulopuheiden perusteella kirjoitettua lehtistäkään ei pitäisi kutsua historiikiksi.

Historiikki voi olla esitystavaltaan, lähteistöltään ja ulkoiselta asultaankin monenlainen. Tämän vuoksi historiikin tarkka määrittäminen on vaikeaa. Historiikin ominaisuudet tulevat ehkä parhaiten esille verrattaessa sitä muihin menneisyyttä käsitteleviin esitysmuotoihin.

Vielä varsin äskettäin oli useiden yhdistysten tai kyllien juhlapäivien yhtenä ohjelmanumerona pienen *kronikan* esittäminen. Kronikka on usein runomuotoon puettu pikku esitys menneisyyden tapahtumista. Yleensä se pohjautuu kirjoittajien muistiin, jonka tukena voi myös olla jokin kirjallinen lähde, esimerkiksi yhdistyk-

sen pöytäkirjat. Jos kirjoitelma pohjautuu ainoastaan kirjoittajan tai kirjoittajien muistiin, on kysymyksessä *muistelma*.

Yleensä *paikallishistoriallinen* kirjallisuus on yhtenä historiikin lähteenä. Kirjoitelmaa, joka perustuu pelkästään kirjallisuuteen ei voi pitää historiikkina. *Historian kirjoitus*, josta tyypillisimpiä esimerkkejä ovat laajat *yleisteokset*, perustuu jo julkaistuun kirjallisuuteen — historiikissa käytetään aina myös alkuperäislähteitä. Verrattaessa historiikkia paikallishistorioihin ja *historiantutkimuksiin*, on se sekä lähteistöltään, aiheeltaan että esitystavaltaan suppeampi. Kun paikallishistoria pyrkii antamaan kokonaisvaltaisen kuvan alueen (kunnan tai pitäjän) menneisyydestä, tieteellisellä historiantutkimuksella on aina kohteenaan jokin menneisyyttä koskeva ongelma.

Sekä paikallishistorian että tieteellisen historiantutkimuksen lähteistön kattavuuteen ja käyttöön, esitystapaan ja näkökulmiin kohdistetaan tieteellinen kritiikki. Historiikin tavoitteena ei ole tieteellisesti punnittu ja hankittu tieto, vaan historiikin teettäjälle valmistettava luotettava esitys menneisyydestä. Historiikilla ei yleensä ole tutkimuksellisia erityistavoitteita, tosin siinä voidaan tuoda esiin historian tutkimukselle uusia näkökulmia asioihin.

Historiikki on siis yleensä suorasanaainen esitys, jossa on käytetty useampaa kuin yhtä lähdettä tietojen hankinnassa. Historiikin laajuus voi vaihdella muutamasta painosivusta aina parisataasivuiseen teokseen. Laajojen huolellisesti dokumentoitujen historiikkien ja *historian* nimeä kantavien teosten välinen ero onkin häilyvä. Jotkut historiikit ansaitsisivat historian nimen, muutamat historioiksi nimitetyt työt taas vastaavat lähteistöltään ja esitystavaltaan enemmänkin historiikkeja. Jokainen kirjoittaja voikin itse arvioida, riittävätkö lähdepohja, käytetyt työskentelymetodit ja esitystapa historian nimen käyttöön. Tällöin voi myös varautua huomattavasti tarkempaan ja vaativampaan kritiikkiin.

2. Työllä on oltava suunnitelma

Onnistuneen historiikin edellytyksenä on aina hyvin valmisteltu työsuunnitelma. Hankkeen alkuunpanijoilla on mielikuva siitä, millaiseen lopputulokseen halutaan päästä. Jos historiikkaa valmistellaan opintokerhossa, jäsenillä voi olla erilaisia käsityksiä tavoitteista. Tavoite olisi saatava mahdollisimman yksiselitteiseksi. Monet erilaiset tekijät, esimerkiksi lähdeaineiston saatavuus, voivat pakottaa muuttamaan suunnitelmaa myöhemmin. Tällöin ei ole tarkoituksenmukaista itsepintaisesti pitäytyä mahdottomaksi käyneessä suunnitelmassa, vaan sitä on sovellettava kulloiseenkin tilanteeseen sopivaksi.

Suunnittelussa on syytä ottaa huomioon käytettävissä olevat resurssit hahmoteltaessa historiikin kohdetta, rajasta ja kokoa. Tärkeimpänä osana resurssien arviointia on rahoituksen suunnittelu. Jos historiikkityölle aiotaan palkata kirjoittaja ja se aiotaan painattaa kirjapainossa, on yhdistyksen tai kylätoimikunnan varauduttava rahoittamaan työtä omasta kassasta. Seurojen ja yhdistysten kohdalla rahoitus on joko osoitettava vuoden tulo- ja menoarviossa, siitä on tehtävä yleiskokouksen tai muun talouspäätöksistä vastaavan hallintoelimen päätös tai varat on kerättävä muulla tavoin. Kylätoimikunnat ja muut yhteisöt, joilla useinkaan ei ole varsinaista talouskirjanpitoa, joutuvat hankkimaan rahoituksen muutoin, esimerkiksi paikallisen kansalais- tai työväenopiston kautta.

Erilaisten apurahojen varaan ei työskentelyä voida perustaa, jollei apuraha ole jo etukäteen myönnetty. Avustukset voivat yleensä olla vain täydentävä, tosin tärkeä osa rahoitusta. Rahoituksen suunnittelussa tärkeimmät menoerät ovat kirjoittajan palkka tai palkkio sosiaaliturvamaksuineen, juoksevien kulujen (toimistotarvikkeet, monistus- ja matkakulut yms.) korvaukset, painatuskulut ja mahdollisesta tarkastusluennasta aiheu-

tuvat kulut. Kaiken tämän rahoituksen tulisi olla jokseenkin varmalla pohjalla ennenkuin kirjoitussopimuksen solmimiseen ryhdytään.

Historiikista on myös tuloja, mutta ne on laskettava saatavaksi ”palautukseksi” sijoitetusta rahasta. Harvoin historiikin kirjoittamisesta koituu yhdistykselle rahallista hyötyä — työn hyöty ja arvo on muualla. Edustavaa historiikkaa voidaan panna myyntiin erilaisiin paikkoihin, oman mielikuvituksen käyttö markkinoinnissa on tärkeää. Kohtuullinen, edullinen hinta tuottaa yleensä parhaan tuloksen. Liian korkea hinta karkottaa ostajat, ilmaisjakelu saattaa ulkopuolisten silmissä viedä suurelta työltä arvon.

Apurahojen anominen historiikin kirjoituspalkkioiden peittämiseksi on myös mahdollista. Yleisimpiä avustusten antajia ovat kunnat, kaupungit, kulttuurirahastojen erityis- ja maakuntarahastot, erilaiset säätiöt, keskusliitot ja myös opetusministeriö. Tämä rahoitus tulee usein vasta työn valmistuttua, eikä sen epävarmuuden vuoksi esimerkiksi kirjoittajan palkkioita voida laskea niiden varaan.

Henkilöresursseja on arvioitava samalla kuin lähdeaineistoakin. Jokaisen mukana olevan on asetettava itselleen henkilökohtainen kysymys: kuinka paljon aikaani olen valmis uhraamaan historiikkihankkeelle? Työ on myös mitoitettava tämän mukaan. Jos opintokerhosta tulee täyttymättömien lupauksen tynnyri, historiikin valmistuminen venyy tai se jää kokonaan tekemättä. Osallistuminen tutkimus- ja kirjoitustyöhön ei rajoitu pelkästään opintopiirin kokouksiin. Lähdeaineiston etsiminen ja kirjoittaminen on paitsi mielenkiintoista, myös aikaa vievää puuhaa. Toisaalta voi olla varma, että uhratulle ajalle saa työn valmistuttua varmasti täyden vastineen.

Ensimmäiseksi on arvioitava historiikin kirjoittamiseen osallistuva joukko. Jo 5—10 liuskan tekstin huolellinen valmistaminen on ensikertalaiselle täysi urakka, tottuneempi kirjoittaja saa kohtuullisella työmäärällä aikaan jopa 20—30 liuskaa. Tämän mukaan voi arvioida

tulevan työn kokoa. Etenkin kylähistoriikkeja valmistettaessa yksi rajoittava tekijä voi olla se, että suurin osa vanhimmasta lähdeaineistosta aina 1800-luvulle saakka on kirjoitettu ruotsin kielellä ja asiakirjoissa on käytetty nykyaikaisesta melkoisesti poikkeavaa, tottumattomalle hitaasti avautuvaa saksalaista kirjoitustapaa. Näiden käsialojen tulkintaan on oppaita ja myös useiden sukututkimusoppaiden yhteyteen on liitetty esimerkkejä vanhoista kirjainmuodoista. Jos historiikkiin on tarkoitus liittää tutkimus kylän kantasuvuista, vaatii myös sukututkimus jonkin verran harjaannusta. Monissa kansalaisopistoissa järjestetään sukututkimukseen opastavia kursseja, joita kannattaa käyttää hyväkseen. On kuitenkin myös muistettava, ettei sukukronikka ole kylähistoriikki.

Myös muut erityistaidot historiikkitoimikunnan keskuudessa on syytä tarkasti kartoittaa, sillä historiikin valmistamisessa voi olla hyötyä mitä moninaisimmista harrastuksista. Kainostelu ja taitojensa piilottelu on turhaa vaatimattomuutta. Esimerkiksi työn kuvitusta suunniteltaessa valokuvaus- tai piirustustaito on kullan arvoinen ja kannen suunnittelussa voi vaikkapa korutekstauksen harrastaja saada hienoa jälkeä aikaan.

3. Mitä ovat lähteet?

Historiikkia suunniteltaessa lähdeaineistoon viitataan monesti vain epämääräisesti — ”onhan siellä pahvilaatikossa niitä papereita ja pöytäkirjoja”. Tuon pahvilaatikon sisältöön lähemmin tutustuttaessa huomataan, ettei se pelkästään anna kovinkaan elävää kuvaa historiikin kohteesta. Käytettävän lähteistön laajuus on hahmotettava heti alusta alkaen, jotta työn suunnittelu ja koordinointi voisi tapahtua onnistuneesti.

Erityisesti kylähistoriikin yhteydessä voidaan yhdeksi historiikin lähtökohdaksi ottaa ihmisen ja luonnon muo-

*Maisema on tärkeä osa kylän tai paikkakunnan historiaa. Se johdat-
taa lukijan siihen yhteisöön, josta historiikissa kerrotaan. Hyvästä
maisemakuvasta selviävät alueen ominaispiirteet; tiet, vesistöt, talojen
sijoittuminen teiden varsille; paikkakunnan yleisilme. Kuvaksi voi-
daan valita tämän päivän kylää esittävä otos tai vanha, historiikin
kertomilta ajoilta oleva valokuva tai hyvä piirros. Tällöin tapahtumat
voidaan hahmottaa omassa ympäristössään. Kuvassa Huhtilammen
kylätie vuodelta 1923 nykyisen kylän keskuksen tienoilta. Taustalla
näkyvät kylän vesistö, Huhtilampi. Kuva Huhtilammen perinnetoimi-
kunta.*

vaama *maisema*. Maisemaan liittyy usein myös kylän nimi, sen alkuperä ja siihen liittyvät tarinat. Maiseman kuvaus tuo paikalliset ominaispiirteet esiin ja johdattaa lukijan paikkakunnalle. Paikkakunnan ja alueen maiseman, luonnon ja taloudellisten yleispiirteiden luonnehdinta onkin luonnollinen aloitus kylähistoriikille.

Maisema voi olla myös yksi lähde jäsenettäessä alueen vanhemman ajan historiaa. Mukaan on syytä ottaa vanhojen teiden linjaukset, vanhat puolustusvallitukset, tärkeimmät vesireitit ja mäet, vaarat ja kukkulat. Jo tässä vaiheessa voidaan paikallistaa seurojen- ja työ-

väentalot, koulut, myllyt, sillat ja urheilukentät. Kylähistoriikeissa ei tule unohtaa karttaa, johon tärkeimmät paikat voi merkitä. Kartassa tärkeintä on selkeys ja se, että esiteltävä alue paikallistuu myös johonkin suurempaan kokonaisuuteen, kuten kaupunkiin. Kylän alueesta voi tiedustella myös ilmavalokuvaa ilmavoimien kuva-arkistosta Tikkakoskelta. Kuvan saaminen edellyttää kirjallista pyyntöä.

Historiikki on mahdollista tehdä myös pelkästään yhden rakennuksen ympärille, esimerkkinä vaikkapa ”vanhan myllyn kertomaa” tai ”työväentalon turinat”. Toisaalta yhdestä rakennuksesta kertova pikku historiikki voi olla myös osatavoite laajan kylähistoriikin teossa. Etenkin kylähistoriikkeihin voidaan ottaa paikallisiväriä antamaan myös paikalliset vanhat työkalut tai muu leimallinen esineistö. Tähän tarvitaan useimmiten kansatieteilijän apua, jota on saatavissa lähinnä maakunta- ja aluemuseoista.

Jos rakennuksia ja työvälineitä voidaan kutsua *aineelliseksi lähteeksi*, historiikin aineistoa voivat olla myös *henkiset lähteet*, joihin kuuluvat mm. kieli ja tavat. Historiikin murrekatsaus vaatii kielitieteen koulutusta saaneen henkilön ammattitaitoa, jotta välttyttäisiin turhilta virheiltä. Useista pitäjistä on jo tehtynä murretutkimuksia, joiltakin alueilta jopa varsinaisia murrekirjoja. Näitä kannattaa hyödyntää kylähistoriikin murrekatsausta laadittaessa. Murrekirjojen tieteellisiä johdantoja voi käyttää historiikin katsauksen pohjana, tällöin on vain pyrittävä ”kansanomaistamaan” tieto. Teos josta tiedot otetaan on ehdottomasti mainittava.

Myös paikallisten tapojen esittely kylähistoriikissa voi olla hyväksi. Kuitenkin on pidettävä mielessä että historiikkiin ei saa kasata kaikkea mahdollista saatavilla olevaa aineistoa, sillä tuloksena voi olla todellinen sekasotku. Toisaalta voidaan myös ajatella, että murrekatsaus ja tapakulttuurin esittely eivät kuulu historiikkiin, ovathan ne oikeastaan kielitieteen ja perinnetieteen aluetta, eivät historiaa. Yleinen harhaluulo on, että kaikki menneisyy-

destä kertova (esineistö, tavat, murre) on historiaa, näinhän ei kuitenkaan ole. Historiikissa esitettäviä asioita valittaessa yksi tärkeimpiä kriteerejä on myös järkevä työmäärä; kuinka uhrattu vaiva vastaa lopputuloksen osuutta historiikin kokonaisuudessa.

Henkisiä lähteitä ovat myös *perinne* ja *muistitieto*. Perinnettä voidaan käyttää hyväksi lähinnä kylähistoriikeissa. Perinteelle on ominaista, että se on kulkeutunut sukupolvelta toiselle; perinteen välittäjä ei useinkaan ole itse osallistunut kerrottaviin tapahtumiin, vaan hän kertoo edellisen sukupolven jo hänelle kertomaa tietoa. Perinteentutkijat ovat erottaneet useita eri *perinteen lajeja*, joita ovat mm. tarinat, kertomukset, sadut ja kaskut. Niiden yhtäpitävyys menneisyyden todellisten tapahtumien kanssa voidaan asettaa kyseenalaiseksi, mutta historiikkiin ne kuitenkin — erityisesti omalla murteella kerrottuna — voivat antaa piristävää paikallis- ja lisäväriä. Tällöin on kuitenkin mainittava, että tiedon pohjana on perinne, eivät varmasti todennetut tapahtumat.

Muistitieto on tietoa tapahtumista, joihin kertoja itse on osallistunut. Monien yhdistysten historiikkien lähdeaineistoksi kerätään lukuisia veteraanihaastatteluja. Näistä voidaan saada tietoja sellaisista toiminnan alueista, joista kirjallisia lähteitä ei ole syntynyt tai säilynyt. Muistitietoa on myös useissa yhteyksissä arvosteltu. Ihmisillä on taipumus muistaa etenkin pikkuasioita (nimiä, vuosilukuja, tapahtumien järjestyksiä) väärin. Pelkästään muistitiedon varaan ei historiikkia ole syytä rakentaa, ellei halua tehdä muistelmateosta.

Yksi erityinen lähderyhmä ovat *kuvalliset lähteet*. Tyypillisimmillään ne ovat valokuvia, mutta hyvin käyttökelpoista aineistoa ovat myös sinetit tai vaikkapa yhdistyksen tai urheiluseuran tunnuskuviot, heraldit. Tärkeä kuvalliseen lähteistöön kuuluva lähderyhmä ovat erilaiset kartat ja piirustukset. Vanhat kartat antavat kuvaa paikkakunnan tie- ja maatalousolojen kehityksestä. Monien rakennusten (rautatierakennukset, seurantalot, paloasemat jne.) piirustuksia säilytetään eri

arkistoissa ja valtionhallinnon virastoissa. On vain osattava ja uskallettava etsiä. Sinettien, heraldien, vanhojen koristeellisten karttojen ja rakennuspiirustusten käyttö historiikin kuvituksena valokuvien ohella antaa teokselle piristävää ja vaihtelevaa ilmettä.

Erilaiset paperille kirjoitetut asiakirjat, kirjeet ja muistiinpanot ovat se lähdekokonaisuus, joka on keskeisimmällä sijalla historiikkaa rakennettaessa. Näitä kutsutaankin *kirjallisiksi lähteiksi*. Yksityiskirjeet, muistiinpanot ja muu aineisto, jota ei alun perin ole tarkoitettu julkiseksi, muodostavat *yksityisluonteisen kirjallisen lähteistön*. *Julkisen kirjallisen lähteistön* taas muodostavat julkaistut kirjat, lentolehtiset, painetut tai monistetut kiertokirjeet, julkilausumat ja viranomaisten tekemät asiakirjat. Painetusta kirjallisuudesta tärkeintä kylä- tai järjestöhistorian harrastajakirjoittajalle ovat paikallishistoriat, järjestöjen ja yritysten historiikit ja kotiseutukirjoitelmat. Näiden teosten jäljille on mahdollista päästä parhaiten pitäjittäin laaditun kuusiosaisen *paikallishistoriallisen bibliografian* kautta. Tämä jo hieman vanhentunut luettelo paikallishistoriallisesta kirjallisuudesta löytyy varmasti suuremmista kirjastoista.

Asiakirjat ovat historian tutkimukselle lähes aina tärkein lähde. Tyypillisimpiä historiikkien lähteinä käytettäviä asiakirjoja ovat tilojen omistusta osoittavat asiakirjat, viranomaisten päätökset (esimerkiksi yhdistyksen sääntöjen hyväksymisestä), kokousten pöytäkirjat jne. Asiakirjojen hyvinä ominaisuuksina voidaan pitää niiden luotettavuutta ja kohtuullisen vaivatonta löytymistä arkistoista. Toisaalta pelkästään asiakirjoihin tukeutuva historiikki sivuuttaa kovin monta sellaista inhimillisen elämän ja toiminnan alaa, joita kuvailemaan ei asiakirjoja synny.

Arkistojen asiakirjalähteet voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, millaista tietoa ne menneisyydestä antavat. ”Kovia” faktapitoisia aineistoja edustavat esimerkiksi pöytäkirjasarjat, tilastot, viranomaisten päätökset, virallisuontoinen kirjeenvaihto ja jossain määrin

myös sanomalehtien uutisointi (vaikkapa urheilukilpailujen tulosluettelot). Yleensä on syytä muodostaa historiikin lähteistön tukirunko tämän tosiasia-aineiston vaaraan. ”Pehmeitä” lähteitä ovat mm. erilaiset selonteot tapahtumista tai juhlista, varhaisen sanomalehdistön maaseutukirje- ja polemiikkikirjoittelu tai yksityisluontoinen kirjeenvaihto. Tämän aineiston avulla on mahdollisuus kurkistaa menneisyyden arvoihin ja käsityksiin. Kovat lähteet tarkastelevat kohdetta ikäänkuin puolueettomasti, ulkoa käsin, pehmeissä lähteissä pääsevät historiikin kohteen omat käsitykset esiin. Muistitieto on pehmeä lähde tyypillisimmillään.

4. *Miten rakennan menneisyyden esityksen?*

Selkeä ja luettava historiikki ei synny aloittamalla kirjoittamisen historiikin ensimmäisestä sanasta ja lopettamalla loppupisteeseen. Samalla tavoin kuin koko historiikkihankkeella on oltava suunnitelma, on myös kirjoitustyöllä oltava oma ennakkosuunnitelmansa. Tällaiseksi tehdään historiikille alustava sisällysluettelo eli *dispositio*, jossa koko esitys on kirjoitettavien lukujen tarkkuudella jo jäsenneltynä. Mitä varhaisemmassa vaiheessa dispositio on mahdollista laatia, sitä johdonmukaisemmaksi tulee historiikin kirjoittajan tai kirjoittajien työskentely lähteistön keruussa ja järjestämisessä.

Dispositiota valmisteltaessa on jo alustavasti tutustuttava suureen osaan lähdeaineistoa. Myös historiikin kohteen, yhdistyksen tai kylän historian päälinjat on oltava hahmotettuina. Ennen disposition laatimista ei kannata ryhtyä suureen suunnittelemattomaan lähdemateriaalin keruuseen. Jos kerättyä aineistoa ei voidakaan käyttää myöhemmin valittujen historiikin aiheiden lähteenä on keruutyö mennyt hukkaan. Varsinainen aineiston keruu onkin syytä kohdentaa disposition painopisteiden mukaan. Pääsääntönä voi kuitenkin todeta, että

SISÄLLYSLUETTELO

LATVAVESILLÄ	6	Laskuja ja kuivatuksia	221
KYLÄ SAI IHMISENSÄ	6	Rakennettiin rautainen tie	223
ESI-ISÄT 1500-LUVULTA LÄHTIEN		Päästiin tierasitteista	226
Isojako jakoi maat	20	Kauppoja ja kahviloita	230
Ruotujakolaitos	24	Räättäli, nikkari, suutari, kuppari	232
KYLÄ KASVOI MITTOIHINSA		Pitotavat	237
Maataloudessa elannon pohja	31	Koulu kasvoi mittoihinsa	238
Kiuruveden karjarotu	33	Hirvilahti sai koulun	248
Pettuleipä ja jäkälä	37	Kansanopistot	252
Nälän oppivuodet	42	Ns-seuran nousut ja laskut	254
Torpparilaitos	48	"Kyläarmeija"	260
Vesitieltä maantielle	52	Lotat — naisten tukiarmeija	264
Järvestä vettä pois	59	Politiikkaa laidasta laitaan	267
Sivistystä kansan keskuuteen	70	Aku Rädyn aikaan	274
"He puhuivat eri kieltä"	87	Ahti soi antejaan	280
Vaivashoito	89	Monitoimi-isännät	280
Pitäjä itsenäistyy	94	Kansanpelimannit	286
Kusti ei polkenut	98	KAHDELLA RINTAMALLA	303
Kauppanpito alkoi aitasta	98	Kotirintamalla	312
Ruotujakolaitos herätettiin	102	Lotat tositoimiin	314
Kylän pahat tavat	102	Välirauhan aikaan	315
Kirjaviisaus valtasi kylän	108	Jatkosotaan	316
Kädentaito arvossaan	110	Pentin pitkät kuukaudet	324
UUSIVUOSISATA, UUDET TUULET	127	Lottatyö jatkui	328
Maatalouden uudet aatteet	128	Kotirintama	330
Osuustoiminnan oppivuodet	134	Pakkotyötä Siperiassa	341
Politiikan oppivuodet	146	UUDEN NOUSUN AIKA	346
Maattomat maahan kiinni	150	Taloja osiin	350
Neuvontaa tehostettiin	153	Valon aikaan	352
Nuorisoseura kylän valistajana	162	Asustustoiminta	353
Viinan viholliset	170	SKDL:n nousu	354
Hevosten kilpailijat	172	Nousua ja laskua taas	356
Kantelehihdot	175	Tietäjäkylä	362
KUNMAA ITSENÄISTYI	184	Kylän kultapäivä	364
ELÄMÄÄ SOTIEN VÄLILLÄ	194	Maatalouden kukonaskeleet	368
Niemiskylän pienviljelijäyhdistys	198	Maila ja Nitsa	376
Tehoa peltoviljelyyn	202	Kyläkauppojen kuolema	378
Meijerin loppu	210	Yhteen kouluun	383
Niemisjoen mylly ja saha	212	Malmi ja Kalle	394
30-luvun pula-aika	215	Viimeinen runonlaulaja	386
Osuuskassan viimeiset vuodet	218	"Kunnanjohtajat"	386
		Kylän humoristi	392
		Niemiskylän "rakennemuutos"	396
		Kyläjuttuja ja tarinoita	400
		Pikkaraisen pilailut	408

Sisällys

Lukijalle	7
Mussalon luonto	9
Vanhat kartat ja paikannimet kertovat	17
Mussalon historiaa 1800-luvulle asti	30
Mussalon kolme kantasukua	36
Mussalon tilojen syntyhistoriaa	52
Muutamia poimintoja 1800-luvulta	69
Mussalooa herätellään	75
Kansakoulu — saaren keskus	83
Eero Ulvinen, Mussalon suuri valistaja	104
Saarelaiset ja seurakunta	119
Kalastus, Mussalon vanhin elinkeino	133
Maanviljely ja karjanhoito	144
Yritys- ja liiketoiminta	151
Kaupunki saarelaisten työllistäjänä	169
Asutus laajenee, asumistaso paranee	172
Mussalon liikenneolot	179
Mussalo saa sähkön	188
Raittiusyhdistys aloitti seuratoiminnan	191
Työväenyhdistykset Mussalossa	203
Urheiluseurat, Mussalon Oras ja Hirssaaren Kisa	207
Mussalon ja Hirssaaren martat	223
Mussalon Vapaapalokunta	228
Mussalolaiset kunnan ja kaupungin luottamustehtävissä	234
Sodasta toiseen	236
Kotikulttuuria, vapaa-ajan viettoa	245
Saaren väen ruokapöytä	250
Kotien vaatevarastot	255
Terveysten- ja sairaanhoito, sosiaalihuolto	259
Mussalo 1980-luvulla	263
Mussalon paikannimistöä	270
Lähdeluettelo	275

Kahden varsin mittavan kylähistoriikin kirjoittajat ovat ratkaisseet jäsentelykysymyksen eri tavoin. Mussalon saaresta kertovan historiikin yksitasoinen jäsenitys etenee sekä kronologisesti että temaattisesti. Otsikointi on varsin onnistunutta, mutta jos sisällysluettelo olisi vähänkin pidempi, olisi asiakohtien löytyminen ilman jaottelua pää- ja alalukuihin vaikeaa. Niemiskylän historiikissa kronologinen jako päälukuihin helpottaa kokonaisuuden hahmottamista, tosin päälukujen alaotsikoita on varsin runsaasti. Pisimmät pääluvut olisi voinut vielä tässäkin tapauksessa pirstoa pienempiin kokonaisuuksiin. — Lähde: Mussalo. Saaren elämää menneisyydestä nykypäivään. Toim. Mirja Huuhka. Jyväskylä 1988. Ja Heikki Pennanen. Niemiskylän kylähistoriikki, Iisalmi 1988.

on parempi kerätä aineistoa liikaa kuin liian vähän. Työdispositiossa tehdään perustavanlaatuiset valinnat historiikissa käsiteltävistä asioista ja siitä, mitä jätetään sen ulkopuolelle. Historiikissa ei voida antaa ”kaikkien kukkien kukkia”, sillä sen sivumäärä on rajoitettu. Liian monen näkökulman mukaan ottaminen johtaa helposti rönsyilevään kaikesta kertoilemiseen, josta puuttuu jän-tevyys.

Historiikin tekstin jän-tevöittäminen onkin yksi disposition ja jäsentelyn tärkeimpiä tehtäviä. Tavoitteena on selkeyden ja luettavuuden parantaminen. Moni lukija on uupunut lavean, sinne tänne poukkoilevan historiikin sivuille. Dispositiossa tulisi saada näkyviin eri aikakausien ja kokonaiskehityksen jäsentyminen. Jäsentelyllä saadaan lukijan mielenkiinto pysymään yllä; taitavasti rakennettu historiikki voi olla jopa jännittävää luettavaa.

Vaikka lähdeaineiston valintaa joudutaan aina tekemään, ei sillä saa luoda vääristynyttä kuvaa menneisyydestä. Valinta ja logiikan löytäminen tulee sitä vaikeammaksi, mitä lähemmäs nykypäivää tullaan. Yleensä lähdemateriaali kasvaa tavattomasti. Äskettäisiin tapahtumiin ei ole vielä ajallista etäisyyttä, jonka avulla voitaisiin erottaa olennainen epäolennaisesta. Moni juohevasti alkanut historiikki sumppuuntuukin loppua kohti. Tähän ongelmaan ei auta kuin tarkka harkinta ja asioiden tärkeysjärjestyksen pohdinta. Jos jo dispositiossa suunnitellaan viimeisille vuosikymmenille niiden ajallista kestoja ja painoarvoa vastaava osuus koko historiikista ja hahmotetaan muiden päälukujen mukaisesti mahdollisten käsiteltävien asioiden määrä, valinta helpottuu huomattavasti.

Dispositioita on laadittu yleensä kahdella periaatteellisesti toisistaan eroavalla tavalla. Yksinkertaisimmillaan dispositio voi olla aikajärjestyksessä etenevä eli *kronologinen* luettelo tärkeimmistä menneisyyden tapahtumista tai aihepiireittäin eli *systemaattisesti* jaoteltu esitys esimerkiksi yhdistyksen jaostoista tai niiden toimintapii-

reistä. Ensimmäisessä jäsentelytavassa edetään historiallisessa ajassa, jälkimmäisessä taas lohkoittain, kukin aihepiiri kerrallaan. Useimmiten tämän tyyppiset yksinkertaiset jaottelut osoittautuvat kuitenkin lopputuloksen kannalta yksitoikkoisiksi tai jopa sekaviksi. Kronologiassa historiikista voi tulla tapahtumien ja päivämäärien luettelo, mikä on hyvin ikävää luettavaa. Yksinkertaisessa systemaattisessa jaottelussa kokonaisuuden hahmottaminen kärsii, osasia on vaikea yhdistää yhteisen juonteen alle ilman turhaa toistoa ja selittelyä.

Tämän vuoksi kronologista dispositiota ei olekaan syytä laatia pelkäksi aikajärjestyksessä eteneväksi tapahtumien luetteloksi, vaan se usein on syytä jaotella aikakausittain pää- ja alalukuihin. Kolmesta kahdeksaan päälukua näyttää historiikin kokoisessa työssä hyvin hahmotetulta kokonaisuudelta. Jos jokaiseen päälukuun saa vähintään kolme suunnilleen saman pituista alalukua, näyttää dispositio varmasti varsin selkeältä. Kymmentä alalukua laajemmat pääluvut voi jo jakaa kahtia, tietenkin oman harkinnan mukaan.

Kun historiikissa on seurattava monia tapahtumasarjoja yhtä aikaa, esitys saattaa tiukassa kronologiassa hajota pirstaleiseksi. Tämän vuoksi on tarpeellista ainakin jossain määrin käsitellä samanaikaisia tapahtumasarjoja eri luvuissa, jolloin juonet ikäänkuin lomittuvat toistensa kanssa. Jokaisessa pääluvussa voi kuljettaa mukana aina koko historiikin kantavia teemoja, kuten esimerkiksi jäsenmäärän kehitystä. Tämä sitoo esityksen yhtenäiseksi. Kronologinen jäsenitys sopii parhaiten tapahtumasarjojen, etenkin poliittisen historian kuvaamiseen.

Systemaattinen jäsentelytapa mahdollistaa laajempien kokonaisuuksien kuin pelkkien tapahtumasarjojen käsittelyn. Se saattaa helpottaa huomattavasti kirjoittajan työskentelyä, sillä aiheen mukaan järjestetty lähdeaineisto on kätevää käsitellä ja kirjoitusvaiheessa voi keskittyä aina yhteen teemaan kerrallaan. Systemaattista jäsentelyä voidaan suositella ainakin kylähistoriikkeihin, joissa käsitellään menneisyyden eri osa-alueita, kuten

asutuksen historiaa, maanviljelyn kehitystä tai vaikkapa koulutoimen vaiheita kylässä.

Systemaattinen jäsentely voi kuitenkin tuntua lukijasta raskaalta kun hän joutuu eri aiheiden yhteydessä ”saamaan” ajassa edestakaisin. Suurena vaarana on myös yleisten selittävien asioiden jatkuva toistuminen käsiteltäessä samaa aikakautta eri pääluvuissa. Erityisen suuri toiston vaara on työskenneltäessä ryhmässä, jossa saman aikakauden eri osa-alueita työstää useampi henkilö.

Harvoin näkeekään historiikkaa tai paikallishistoriaa, joka olisi toteutettu puhtaasti kummallakaan esitellyistä jäsennyksistä. Usein kummankin rakennemallin haittoja on pyritty vähentämään käyttämällä välimuotoa, jossa pääluvut on jaoteltu kronologisesti, mutta alaluvut systemaattisesti. Tällainen menettely puolustaa paikkaansa erityisesti historiikeissa, joissa käsiteltävä ajanjakso on pitkä.

Usein päälukujen taitekohdiksi on valittu valtiollisen poliittisen historian taitekohtia (esimerkiksi Ruotsin valan aika, autonomian aika, itsenäisyyden aika, talvisota jne.). Monessa tapauksessa tämä on täysin perusteltua vanhan yhdistyksen, kylän tai kaupunginosan toimintaja elinolosuhteissa tapahtuneen muutoksen vuoksi. Päälukujen jaottelun rakenne tulisi kuitenkin löytää pääasiassa tutkittavasta kohteesta käsin, ei sen ulkopuolelta. Joskus tämä vaatii paljonkin miettimistä ja asioihin paneutumista, mutta maksaa kyllä vaivan. Historiikin kohteen kehitysvaiheista lähtevässä jaottelussa on jo esitetynä jotakin olennaista tutkimuskohteesta.

Pääluvuista on muodostettava sopusuhtaisia pituudeltaan ja jaottelultaan. Lukujen pituus on ratkaistava luonnollisesti jokaisessa tapauksessa erikseen. Kuitenkin esimerkiksi alle yhden konekirjoitusliuskan alaluvut ovat liian lyhyitä, eikä parista sivusta oikein ole painetussa tekstissä pääluvuksi. Jos lukujen pituuden kanssa on ongelmia, on syytä tarkistaa disposition jaottelua; alalukuja voidaan pilkkoa kahdeksi tai lyhyitä lukuja voidaan yhdistää toisiinsa. Liian lyhyet luvut tekevät tekstistä

sirpalemaista.

Työdispositiota on aina kehitettävä. Tarkka lähdeaineistoon tutustuminen tai vasta kirjoitusvaihe tuo usein esiin seikkoja ja uusia asioita, jotka pakottavat tekemään lisälukuja tai muuttamaan jopa koko pääluvun rakennetta. Tämän vuoksi disposition etukäteisjäsentely on tehtävä niin huolellisesti, ettei työn kokonaishahmoa jouduta enää kirjoitettaessa vaihtamaan. Työn jäntevyys voi kadota ja jo valmiiksi kirjoitettua tekstiä joudutaan suurelta osin muuttamaan tai jopa jättämään pois.

Historiikin loppuun sijoitetaan liitteet ja tiedot käytetyistä lähteistä. Ensimmäiseksi on mainittava käytetyt lähteet, jolloin luetaan kaikki ne arkistokokonaisuudet, sanomalehdet, haastattelut ja kirjat, joita historiikka kirjoitettaessa on käytetty. Kylähistoriikkeihin voi liittää isäntäluettelon tai suppeat esi-isien taulut kylän kantasuvuista. Yhdistysten historiikkeihin laaditaan luettelot johtokunnan jäsenistä, puheenjohtajista tai muista luottamushenkilöistä. Näin vältetään turhalta ja lukijalle raskaalta nimien ja vuosilukujen luettelemiselta itse tekstissä. Kirjoittamisessa voidaan painottua tapahtumien ja kehityksen kuvailuun. Mikäli historiikkiin sisällytetään itse kerätyn tilastoaineiston avulla kuvioita, on kerätty numerotilasto syytä julkaista liitteessä. Näin kukin voi halutessaan tarkistaa liitteestä yksittäisen tiedon, mutta tekstissä ei tarvitse rasittaa lukijaa suurilla numerosarjoilla.

5. Kirjoittamisessakin on konstinsa

Kaiken historian kirjoittamisen lähtökohtana on tutustuminen lähteistöön. Lähteistöstä tehdään muistiinpanot, joita lukemalla saadaan yleiskuva käsiteltävästä asiasta. Muistiinpanojen avulla palautetaan mieleen lähteessä ollut asia ja myös hahmotetaan luvun kokonaisuus. Erittäin tärkeää on merkitä muistiinpanoihin huo-

lellisesti, mistä lähteestä kukin tieto on otettu.

Näitä lähteiden merkitsemistapoja on useita; tärkeintä on, että tapa on looginen ja riittävästi tietoa sisältävä. Tarkoituksena on, että muistiinpanojen avulla voidaan merkitä tekstiin ja lopulliseen painettavaan historiikkiin mahdollisesti tulevat lähdeviitteet. Toinen muistiinpanon alkuperän huolellisen merkitsemisen tarkoitus on, että aina tarvittaessa historiikin kirjoittaja voi tarkastaa jo kertaalleen keräämäänsä tietoa, liian huolellinen ei voi olla. Lähes jokaisessa tutkimuksessa joidenkin tietojen uudelleen tarkastaminen tulee eteen. Tarkkojen lähde-merkintöjen avulla tuo tieto on helposti löydettävissä.

ESIMERKKEJÄ LÄHDEMERKINTÖJEN TEOSTA:

Kirjasta tehtyjen muistiinpanojen lähdemerkinnässä mainitaan ensin kirjailijan sukunimi, etunimi, kirjan nimi, painopaikka, painovuosi, sivu jolta tieto on otettu. Esim. Saloheimo, Veijo, Kaskesta karjaan, satakuusi-kymmentä vuotta pohjoiskarjalaista maataloutta. Joensuu 1973. s. 234—235. Jos kirjasta otetaan useampia tietoja, voidaan siihen myöhemmin viitata esimerkiksi merkinnällä Saloheimo 1973, s. 256.

Asiakirjasta tehtyjen muistiinpanojen lähdemerkinnässä mainitaan ensin mistä asiakirjasta on kysymys, asiakirjan laatimispäivämäärä, missä asiakirjaa säilytetään, sekä pöytäkirjan kyseessä ollessa myös pykälä. Esimerkiksi Joensuun kaupungin maistraatin pöytäkirja 17.3.1927. § 15. Joensuun Maakunta-arkisto (voidaan käyttää myös lyhenteitä, tässä JoMA).

Tehtäessä muistiinpanoja *kirjeestä* tai muusta lähete-tystä asiakirjasta on pyrittävä lähdemerkinnöissä vastamaan kysymyksiin kuka, mitä, kenelle, ja koska. Esimerkiksi Aimo Malisen kirje Tuupovaaran nimismiehelle 28.7.1958. Tuupovaaran nimismiehen arkisto. JoMA.

Muistiinpanojen tekemisessä on yhtä monta tapaa kuin on tekijääkin. Joitakin yleisiä menetelmäohjeita voi kuitenkin antaa. Kun käsitellään pieniä aineistoja ja muistiinpanoja tehdään vain muutamia kymmeniä sivuja, yksinkertaisin muistiinpanoväline on *ruutuvihko*. Vih-

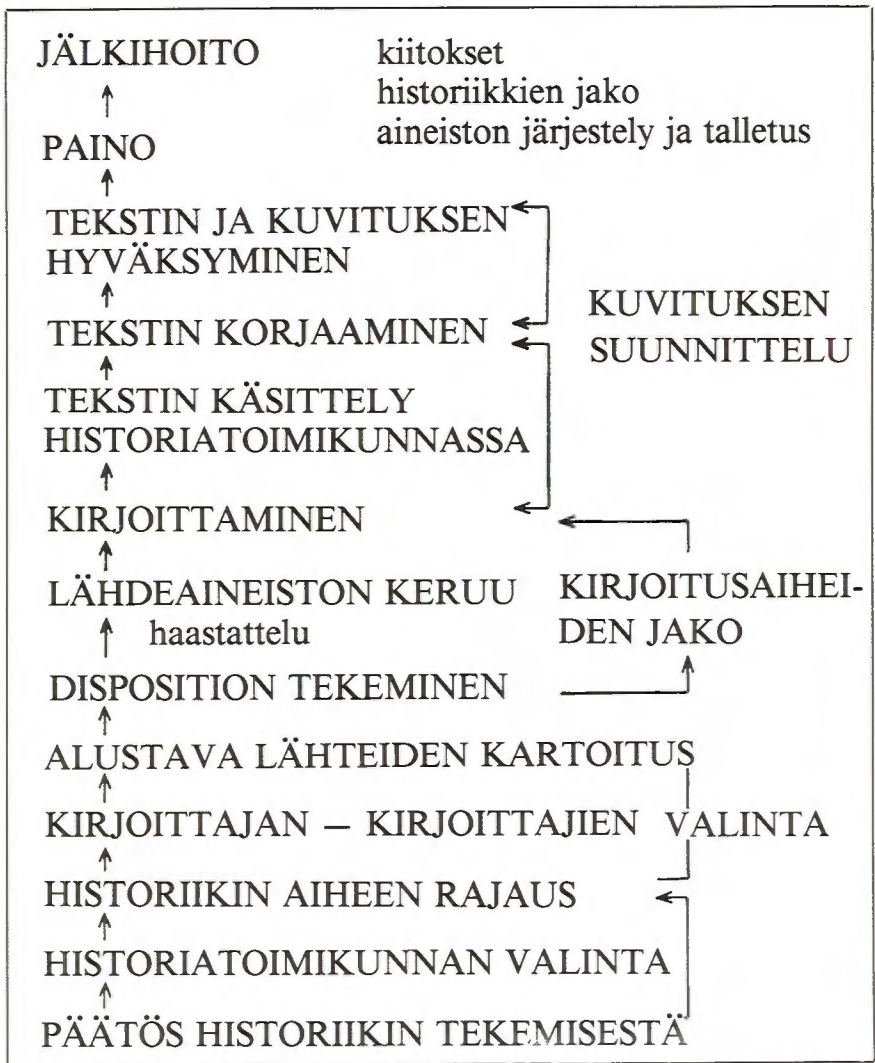
kossa muistiinpanot pysyvät yhdessä ja samassa paikassa eivätkä mene sekaisin. Tiedot löytyvät vihkoa selaamalla melko kätevästi.

Jos tutkimusaineisto on laajahko, on vihko osoittautunut varsin hankalaksi. Tietoja ei voi järjestellä koska sivut ovat toisissaan kiinni, samaa asiaa koskevia tietoja on etsittävä eri puolilta vihkoa. Tämän vuoksi muistiinpanot on hyvä tehdä *irtopapereille* (luentokansion lehdet), joita voidaan tarvittaessa jonkin verran järjestellä. Tällöin on samaa aihetta käsittelevät tiedot syytä kirjoittaa samalle arkille. Ongelmana on kuitenkin ruutupaperiarkkien hankala käsiteltävyys ja se, että ne menevät varsin helposti sekaisin.

Paperiarkkeja kätevämpiä muistiinpanovälineitä ovat kirjakaupoista saatavat *merkintäkortit* ja tarpeen vaatiessa niille varta vasten valmistettu muovilaatikko, jossa korttien säilytys ja käsittely on kätevää. Kortteja on eri kokoisia, joista kannattaa valita tarkoitusta varten sopivimmat. Yleisimmät koot ovat 7×9 cm, joka on tarkoitettu esimerkiksi nimien aakkostamiseen tai kerättyjen tilastolukujen vuosijärjestykseen laittamiseen, sekä 15×21 cm, jolle voi tehdä jo laajempiakin muistiinpanoja. Merkintäkortit ja niiden säilytyslaatikko tulevat tosin huomattavasti luentopaperia kalliimmiksi.

Korttien hyvänä puolena on se, että niiden avulla voidaan tietoja järjestellä ja luokitella eri ryhmiin, voidaanpa luoda aineistoon *hakusanajärjestelmiäkin*. Jokaisessa tapauksessa hakusanajärjestelmää kannattaa harkita erikseen. Esimerkiksi kylähistoriikissa mahdollisia hakusanoja voivat olla kouluasiat, metsästysseura, tiet jne. Tietoja voidaan korteilla järjestellä myös lähteistöittäin, mikäli se tuntuu helpommalta, esimerkiksi kirjeet, pöytäkirjat, kirjallisuus jne. tai vaikkapa vuosittaiseen järjestykseen. Korteille on saatavissa myös aakkostuksella varustettuja välilehtiä. Asianmukaisesta laatikostostakin huolimatta on korttien sekaantuminen mahdollista, joten niiden käsittelyssä kannattaa olla huolellinen.

Nykyajan mukavuuksiin kuuluvat kannettavat *mikro-*

Historiikin teossa pitäisi eri vaiheet järjestää loogisesti. Jos työtä tehdään opintokerhossa, jää näistä vaiheista joitakin pois. Opintokerhon ei tarvitse valita historiatoimikuntaa eikä kirjoittajia, sillä jokainen jäsen osallistuu työn kaikkiin vaiheisiin omalla panoksellaan. Disposition jälkeen on jokaisen opintokerholaisen valittava viimeistään lähteistön keruuvaiheessa oma kirjoitusaiheensa. Opintokerho arvioi itse ryhmässä kunkin kirjoittajan tekstit. Kuvituksen suunnittelu on syytä aloittaa silloin, kun suurin osa tekstistä alkaa olla valmiina, jotta historiikin painovaiheessa ei tässä tärkeässä asiassa tarvitse kiirehtiä.

tietokoneet ovat yksi mahdollinen tietojen tallennus- ja käsittelyjärjestelmä. Heti on kuitenkin todettava, ettei historiikin kirjoittajan kannata pelkästään historiikkinsa vuoksi laitteistoa hankkia. Mikäli sellainen on entuudestaan käytössä, voidaan sen avulla säästää huomattavasti aikaa. Mikrotietokoneen suurimmat edut ovat nykyaikaisten kortistointiohjelmien mahdollistamat nopeat haut ja mahdollisuudet järjestellä ohjelman kortteja ja yhdistellä tietoja varsin vapaasti. Tietokoneella tiedostokortit eivät pääse sekaantumaan tai häviämään. Samoin nykyaikaiset tekstinkäsittelyohjelmat jättävät kirjan teosta puhtaaksikirjoitusvaiheen pois, jolloin ne säästävät huomattavasti aikaa.

Toisaalta vaa'assa painaa kannettavan mikrolaitteiston korkea hinta ja se, etteivät vielä tänä päivänä läheskään kaikki historiikinkirjoittajat hallitse mikrotekniikan käyttöä. Tekniikan opiskeluun käytettävä aika on pois siitä ajasta, jona voi olla arkistossa keräämässä historiikin lähteistöä. Vaikka mikrotekniikka helpottaakin aineiston käsittelyä ja erityisesti tekstin tekemistä, mikään välttämättömyys se ei ole; kirjoja on kirjoitettu ilman tietokoneita jo tuhansia vuosia!

Kun aineisto on kerätty ja on aika ryhtyä kirjoittamaan, on suositeltavaa tehdä muistiinpanojen pohjalta kustakin luvusta tekstirunko, eräänlainen ennakkosuunnitelma siitä, missä järjestyksessä tekstissä tullaan etenevän. Tämä jäsentely voi olla vain käsiteltäviä asioita kuvaavien sanojen tai lauseiden liuska. Tässä vaiheessa on vielä helppoa muutella asioiden keskinäistä järjestystä siten, että ne muodostaisivat tekstissä johdonmukaisen kokonaisuuden. Sinne tänne tempoilevaa ja jo käsiteltyihin asioihin aina myöhemmin palaavaa tekstiä on varsin rasittavaa lukea.

Jäsentely on tarpeen siksi, että vain harvan muisti on niin hyvä, että se kerralla hallitsisi kaikki jokaiseen asiaan liittyvät seikat. Tämä tukisanaliuska säästää työtä, kun tekstiä ei tarvitse kirjoittaa montaa kertaa uudelleen unohtuneen asian palatessa mieleen. Mikäli histo-

riikkia ei ole mahdollista kirjoittaa tekstinkäsittelylaitteella (mikä kyllä helpottaa ”unohtuneiden” asioiden lisäämistä jälkikäteen) on teksti syytä kirjoittaa kirjoituskoneella. Kirjoittajan mukavuuden kannalta vähimmäisvaatimuksena voidaan nykyaikana pitää korjausnauhalla varustettua sähkökirjoituskonetta. Mikäli tällaista ei ole omasta takaa, on se varmasti saatavissa lainaksi vaikkapa naapurista tai tuttavilta.

Aikanaan kirjapainoon päätyvässä puhtaaksikirjoitustussa versiossa voi vielä olla siististi lyijykynällä tehtyjä korjauksia, mutta suoraan paperivedosta kopioivilla offset- ja monistusmenetelmillä valmistettujen historiikkien puhtaaksikirjoituksen tulisi olla virheetöntä. Mikäli työn puhtaaksikirjoittaminen annetaan ulkopuoliselle konekirjoittajalle tehtäväksi, on myös tästä koituvat kustannukset otettava huomioon.

Kirjoittamisen tyyliaseikoista on olemassa tyylioppaita, joista ongelmien sattuessa kannatta katsoa tarkempia ohjeita erityisesti oikeinkirjoituksen suhteen. Tekstin elävöittämiselle kannattaa uhrata jokunen tovi ja ajatus jo ennakkoon. Yleisimpiä tekstin kevennyskeinoja ovat kuvitus, piirrookset tai suorat lainaukset vanhoista lähteistä (sanomalehdistä, säännöistä jne.) joiden vanhahtava kieli on usein nykypäivän lukijasta huvittavaa. Tyylittelyssäkin on hallittava hyvä maku; historiikki on yleensä asiatekstiksi tarkoitettua, kovin ”ylätyyliset” korulauseet eivät siihen silloin sovi.

Yksi mahdollisuus on myös sijoittaa tekstiin lainauksia suoraan historiikkia varten tehdyistä haastatteluista. Mehevät tarinat, paikkakuntaan liittyvät kaskut ja sutkaukset ovat omiaan antamaan tekstile tarpeellista iloisuutta ja paikallisväriä. Ongelmana on kuitenkin murteellisen puheen kirjoittaminen puhtaaksi eli *litteroiminen*. Kirjoitettua tekstiä ei ole helppo saada vastaamaan murteellisesti puhutun kielen ääntämistä. Toisaalta kaikki haastatellut eivät saata pitää oman murteellisen puheensa lukemisesta kirjoitusasussa. Tämän vuoksi on syytä siivota puheesta ainakin pahimmat änkytykset ja

toistot pois.

Puhuttu kieli ei ole yhtä johdonmukaista kuin kirjoitettu teksti. Usein puheesta jätetään sanoja pois — oletetaan kuulijan ymmärtävän mitä tarkoitetaan. Tällaisissa tapauksissa voi olla hyvä lisätä sulkuihin selittäviä sanoja. Joissakin tapauksissa on puhuttu kieli muutettu jopa kirjakielen asuun, jolloin siitä on jätetty murteelliset ilmaukset ja tyylipiirteet pois. Tässä on kuitenkin jo kysyttävä, onko kysymyksessä enää alkuperäinen puhuttu teksti. Myös kielen mehevyys ja paikallisväri katoavat.

Tekstiä kirjoittaessa ja sitä kerta kerran jälkeen lukies-
sa ja tarkistaessa tulee omalle kirjoitukselleen ”sokeaksi”. Kirjoitusvirheitä ei enää huomaa, eivätkä tyylin heikkoudet osu silmään. Häiritsevät sanonnat, tilkesanat (myös, kuitenkin jne.) ja muut tyylivirheet jäävät huomaamatta. Yksinkertaisin tapa puhdistaa teksti näistä virheistä on luettaa se jollakin toisella henkilöllä ja pyytää häntä korjaamaan tyyliä ja kieliasua. Tällöin lukija on valittava niin, että hän uskaltaa huomauttaa kaikista virheistä. Kirjoittajan on myös kyettävä vastaanottamaan kritiikkiä ja siten arvostettava lukijan mielipiteitä.

Jos kirjoittaja ei halua antaa tekstiään heti luettavaksi toiselle, eikä tekstin julkaisemisella ole kiire, on mahdollista jättää kirjoitus kuukaudeksi tai kahdeksi ”kuivu-
maan” kaappiin. Tuona aikana ehtii mielestä hälvetä kirjoitustyön läheisyys ja jonkin ajan kuluttua omaa tekstiään kykenee lukemaan kuin vieraan kirjoittamaa. Virheet löytyvät helposti ja tyylikömmähdyksetkin voidaan havaita. Jos kysymyksessä on opintopiiri, on suositeltavaa, että kerholaiset lukisivat ja kommentoisivat rakentavasti toistensa tekstejä. Osallistuvassa historiikin kirjoittamisessa palkattu kirjoittaja voi hoitaa tyylin- ja kielenhuollon. Kirjoittaminen helpottuu huomattavasti, kun jokaisen pilkun paikkaa ei tarvitse pohtia.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen Esko, Kotiseututyön opas. Helsinki 1953.
- Kiviniemi Eero, Nimistön tutkimus ja paikallishistoria. Helsinki 1978.
- Kiviniemi Eero, Perustietoa paikannimistä. Mänttä 1990.
- Kuusanmäki J., Muuttuvan paikallisyhteisön historia. Helsinki 1974.
- Mäkelä Anneli, Ajattele historiaksi. Sukuviestin julkaisuja. Pieksämäki 1986.
- Paikallishistoriallinen Bibliografia I—VI. Paikallishistoriallinen toimisto. Helsinki 1965—1967.
- Paikallishistoriallisen tutkimuksen opas. Toim. Paikallishistoriallinen toimisto. Historiallinen kirjasto X. Forssa 1945.
- Paloposki Toivo J., ja Penttilä, Antero, Historiantutkimus ja paikallishistoria. Helsinki 1970.
- Penttilä Antero, Paikallishistoria tänään. Porvoo 1968.
- Tuomisto Tero, Perusjärjestön historiikin laatimisopas. Joensuu 1981.
- Tuomisto Tero, Kuinka seurasta kirjoitetaan historiikki? Liikunta ja tiede 6/1983.
- Tuomisto Tero, Kyllä ennen urheiltiin. Opas urheiluseuran historiikin laatijoille. Lappeenranta 1985.

III . . . olinhan siellä minäkin

1. Muistitieto historiikin lähteenä

Keskeistä historiikin teossa on vanhojen veteraanien, kyläläisten tai yhdistyksen ansioituneiden jäsenten haastattelu. Haastatteluja voidaan tehdä joko systemaattisesti katoamassa olevien tietojen ja tarinoiden tallentamiseksi tulevaa tutkimusta varten tai haastattelu voidaan kohdistaa palvelemaan juuri yhtä nimenomaista tutkimusta, historiikkityötä. Tässä oppaassa käsitellään haastattelumenetelmiä pääasiassa jälkimmäisestä näkökulmasta. Haastattelemalla saatu tieto on olemukseltaan hyvin monisäikeistä. Haastatteluissa voidaan saada kerätyksi muistitietoa tapahtumista jotka haastateltava on itse kokenut tai perinnettä, joka on sukupolvelta toiselle välittyvää ja saattaa kertoa kaukaisistakin menneisyyden tapahtumista. Muistitieto ja perinne ovat historiikin lähteenä erilaisia.

Muistitiedon ja perinteen tehtävä historiikissa on sellaisten alueiden valottaminen, joista ei ole säilynyt tai syntynyt asiakirja-aineistoa tai muuta lähteistöä. Näitä ovat erityisesti arkinen elämänpiiri, tavat tai eri ryhmien kuten naisten, lasten tai työväestön historia. Myös kylän tai paikkakunnan omaleimaisuus saattaa tulla parhaiten esille juuri perinteen alueella. Muistitiedon keruu lisää ja monipuolistaa käytettävissä olevaa lähdeaineistoa. Se saattaa myös valaista asiakirjalähteiden antaman tiedon

taustoja, esimerkiksi pöytäkirjasta löytyvän päätöksen mahdollisesti pitkiäkin syntyvaiheita. Muistitietoa ja erityisesti perinnettä voidaan käyttää myös tekstin elävöittäjänä historiikin sivuilla.

Muistitieto on aina tästä päivästä menneeseen suuntautuvaa. Se antaa tietoa siitä, miten menneisyyden tapahtumat nyt käsitetään. Täten se ei ole historian tutkijalle yhtä luotettavaa aineistoa kuin esimerkiksi asiakirjalähteistö. Muistitietoa kerätessä on aina tarkkailtava sitä, kertooko haastateltava itse kokemiaan tapahtumia vai aikanaan kuulemiaan huhupuheita. Omia kokemuksia on historian tutkimuksessa pidetty luotettavampana lähdeaineiksena kuin kuulopuheita tai perinnettä.

Mutta muistitieto on helposti muuntuva aine. Omin silmin nähty tapaus, jonka hyvä kertoja lähettää muistitietona liikkeelle, saattaa suusta suuhun kulkiesaan muuntua yllättävästikin. Helpoimmin muuntumista tapahtuu henkilön nimien kohdalla. Alkuperäiset henkilöt korvataan kuin huomaamatta läheisemmillä, esimerkiksi oman kylän tai paremminkin naapurikylän asukkailla. Kertomus alkuperäisestä tapauksesta alkaa muuttua muistitiedosta perinteeksi, *tarinoitua*. Samalla tavalla saattaa muistinvaraisesta kertomuksesta tai tarinasta lainautua jokin dramaattinen yksityiskohta toiseen tarinaan tai kertomukseen. Värikkäisiin henkilöihin liitetään usein tarinoita sattumuksista jotka ovat tapahtuneet aivan toisille ihmisille. Tätä ilmiötä kutsutaan muistitietoa käsittelevässä kirjallisuudessa *kerääntymiseksi* tai kasaantumiseksi. Juttu on kerrottuna parempi, kun se liitetään tunnettuun ja tarinoille otolliseen henkilöön.

Perinteentutkijat pitävät historioitsijoista poiketen juuri perinnettä yhtenä tärkeänä lähteenä tutkittaessa yhteisöä; kylää, perhettä, työporukkaa tai vaikkapa seura. Perinne on yhteisöllistä, kaikki ryhmään kuuluvat tuntevat ja hyväksyvät sen ainakin osittain. Tämän vuoksi juuri perinne voi kertoa sellaisia tärkeitä asioita tutkimuskohteesta, joihin historian tutkimuksen asiakir-

jalähteet eivät ylety. Tämän vuoksi perinteen tunteminen voi olla historiikin kirjoittajalle hyvinkin tärkeää.

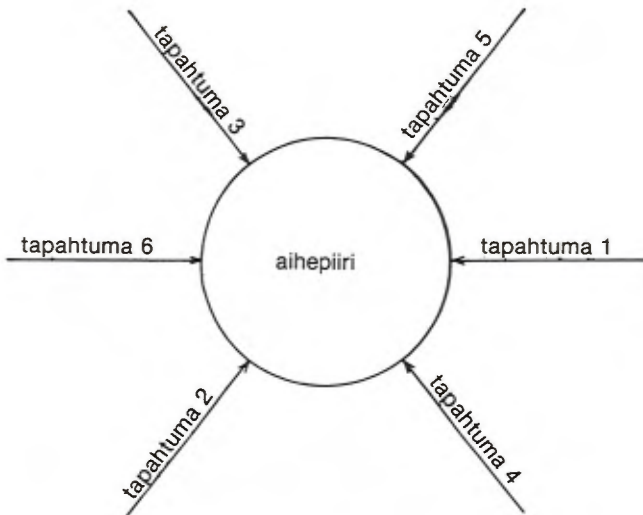
Perinteen kertoja välittää aina tietoa siitä, mitä hänelle on kerrottu tai mitä hän on nähnyt vanhempien ihmisten tekevän (esimerkiksi tavat). Hän ei ole itse ollut osallisena kuvailemissaan tapahtumissa paitsi kenties sivusta seuraajana. Perinne on välittynyt kertomuksina, lauluna, runoina tai tapoina sukupolvelta toiselle ja se on muotoutunut kiteytyneiksi *perinteen lajeiksi*. Historiikka varten aineistoa keräävät voivat törmätä tarinoihin, satuihin, kaskuihin, vitseihin tai sananparsiin. Historiikin kirjoittajalle erityisen mielenkiintoisia ovat paikallistarinat, jotka kertovat kiinteästi paikkakuntaan liittyvistä tapahtumista ja kaskut, jotka kertovat hauskoista paikkakunnan ihmisiin liittyvistä sattumuksista. Niiden avulla on hyvä luoda tekstiin paikallisväriä. Monet paikkaan liittyvät uskomukset ja kertomukset paljastuvat helposti *vaellustarinoiksi*. Tällaisia ovat esimerkiksi kautta maan tavattavat kertomukset lappalaisesta, joka kirosi lammen kalattomaksi kun lammesta saadun kalan ruoto tarttui kurkkuun.

Yksi muistitiedon ongelma on kerrottavien tapahtumien *ajoitus*. Jotkut haastateltavat latelevat kertomilleen tapahtumille tarkkoja vuosilukuja, jopa päivämääriä varmoina tietoina. Joskus muun aineiston pohjalta osoittautuikin, että muisti on tehnyt tepposet. Useille vanhojen asioiden ajoittaminen on hankalaa. Vuosiluvun tai päivämäärän tivaaminen haastateltavalta on turhaa. Häntä on ohjattava ajoittamaan tapahtumia suhteessa hänen varmasti muistamiinsa tai yleisesti tiedossa oleviin vuosilukuihin tai päivämääriin. Tällaisia ovat erityisesti haastateltavan omaan elämään liittyvät taitekohdat kuten avioituminen, muutot, lasten, veljien tai sisarten syntymät, vanhempien kuolemat jne. tai koko yhteisöä tai maata koskevat aikamääreet, kuten talvisota, sodan jälkeinen aika, kylän maantien rakentaminen jne. Tällä tavoin voidaan ajoittaa tapahtumia jokseenkin tarkasti.

KRONOLOGINEN HISTORIA

tapahtuma 1 -----> tapahtuma 2 -----> tapahtuma 3

MUISTITIETO

Perinteinen käsitys historiasta kronologisena jatkumona tapahtumasta toiseen murtuu muistitietoa käsiteltäessä. Sen sijaan, että muistitieto ja perinne kertoisivat historian tapahtumien ketjusta, jota voidaan seurata kehityksen alusta loppuun saakka, ne keskittyvät usein jonkin aihepiirin ympärille. Tällöin ei käsitellä tapahtumien järjestystä, vaan valotetaan tutkittavaa aihepiiriä eri puolilta.

Myös asioiden keskinäinen järjestys menee usein sekaisin muistitiedossa. Tämä johtuu siitä, että ihmiset eivät yleensä muistele asioita aikajärjestyksessä vaan aihepiireittäin. Tämä tekee muistitiedosta luonteeltaan erilaista verrattuna historialliseen tietoon; se ei etene kronologian vaan aihepiirien mukaan. Kuviossa on py-

ritty havainnollistamaan tätä muistitiedon ominaisluonnetta.¹

Eri kertojat valitsevat mielenkiintonsa ja myös kertontansa aihepiirit eri tavoin. Jotkut ovat kiinnostuneita yhteisöön, esimerkiksi kylään yleensä liittyvistä tapahtumista kuten talkoista, työtavoista tai juhlista, jotkut taas kertovat mielellään erilaisista henkilöistä tai skandaaleista tai jutustelevat kaskuja. Olisikin tärkeää, että haastateltavia olisi mahdollisimman monta, jotta menneisyydestä saataisiin luotettava ja monipuolinen kuva.

Joskus muistitiedossa osoittautuu ongelmalliseksi ihmisten tapa liittää jälkikäteen toisiinsa yhteen kuulumattomia tapahtumia. Kysymys ei ole historian tai menneisyyden vääristelystä, vaan ihmisen luontaisesta tarpeesta etsiä selityksiä tapahtumille. Näitä selityksiä etsitään menneisyydestä omien toiveiden mukaan; esitetyt tapahtumien syyt kuvastavatkin usein sitä, kuinka toivotaan tapahtumien olleen, eivätkä suinkaan sitä miten tapahtumat todellisuudessa menivät. Kysymys on siis eräänlaisesta jälkiviisaudesta, joka on ominaista meille jokaiselle.

Miksi muistitietoa sitten kannattaa kerätä historiikin aineistoksi, jos se kerran on niin epäluotettavaa. Kysymys onkin paljolti siitä, mitä tietoa muistitiedon avulla halutaan kerätä, tallentaa tai saada historiikin rakennusaineeksi. Vuosilukuja, numerotietoja tai nimiluetteloita on melko turha tivata haastateltavalta. Sen sijaan kuvailtavat kertomukset, sattumukset, tarinat ja kaskut ovat muistitiedon parasta antia. Näistä voidaan myös hahmotella yhteisön omaa käsitystä menneisyydestään. Muutamissa lähinnä perinteentutkijoiden julkaisuissa onkin hahmoteltu *kansanomaisen historian* käsitettä, jossa ei asetettaisi kysymystä siitä miten jokin asia tapahtui, vaan pohdittaisiin sitä miten ihmiset itse käsittä-

¹ Kuvio on teoksesta Barbara Allen & Lynwood Montell, *From memory to history*. s. 29.

vät oman menneisyytensä². Tämän kaltaisessa tutkimuksessa muistitieto on mitä parhaita lähteistöä.

2. Haastattelun ongelmia

Muistitietoa voidaan kerätä ja keruuta voidaan kohdentaa eri tavoin. *Puhelinhaastattelua* voi käyttää haastattelutavan ja haastattelijan tutustumiseen. Siinä saadaan selville haastateltavan henkilötiedot sekä alue, jonka haastateltava hallitsee. Puhelinhaastattelussa voidaan myös selvittää haastateltavalle, millä asialla kyselijä liikkuu ja sopia henkilökohtaisesta tapaamisesta. Yksityiskohtaisten tietojen ja pidempien tarinoiden kyselemiseen puhelinhaastattelu ei sovi.

Kirjehaastattelu on halpa tapa kerätä perustiedot suuren haastateltavajoukon tietämyksestä. Täten voidaan seuloa joukosta hyvät ehdokkaat. Kirjehaastattelun soveltuvuus historiikin lähdeaineiston pääasialliseksi hankintatavaksi on kyseenalaista. Mikäli ehdokkaita haastateltaviksi ei ole kovin runsaasti, ei kirjehaastatteluun kannata ryhtyä — puuha voi mennä liian monipolviseksi. Monet iäkkäät hyvät jutunkertoajat eivät osaa ilmaista itseään helposti ja hyvin kirjallisessa muodossa.

Henkilökohtainen haastattelu on pääasiallinen, paras ja luotettavin tapa hankkia muistitietoa. Se on myös haastateltavalle mukavin ja turvallisen tuntuinen. Omassa olohuoneessa istuvalle henkilölle on helpompi

² Kansan historiasta ja kansanomaisesta historiasta on käyty keskustelua mm. teoksissa ja artikkeleissa Knuuttila, Seppo, Kansanperinteen varjokuvia kansallisessa kulttuurissa. Kotiseutu 1—1983., Knuuttila, Seppo, Mitä sivakkalaiset itsestään kertovat — kansanomaisen historian tutkimuskoe. Teoksessa Rannikko ym., Yhteiskunta kylässä. Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 61. Joensuu 1984., Kalela, Jorma, Mitä on kansanomaisen historia. Kotiseutu 4—1984.

Ryhmähaastattelu voi muodostua mukavaksi yhteistapaamiseksi menneitä muistellen. Tällaisessa tilaisuudessa on koko historian opintopiirillä mahdollisuus tavata haastateltuja kahvikupin ja vanhojen valokuvien ääressä. — Kuva Martti Katajala.

kertoa muistikuviaan kuin tuntemattomalle puhelimesta tietoja peräavalle tai kirjeellä lähestyvälle haastattelijalle.

Jos samasta aihepiiristä kerätään tietoa useilta henkilöiltä ja jos se on välimatkojen ja tilojen kannalta mahdollista, voidaan henkilökohtaisten haastattelujen jälkeen tehdä vielä jälkeinpäin *ryhmähaastattelu*, jossa kaikki haastatellut kutsutaan yhdessä vielä kerran tarinoimaan menneistä vaikkapa kerhohuoneelle. Tällöin haastateltavien keskinäinen jutustelu saattaa kirvoittaa vielä uusia muistikuvia. Näin tapahtuukin usein, jos henkilöt ovat vanhastaan tuttuja toisilleen, esimerkiksi samalla työpaikalla työskennelleitä. Samalla myös yksi-

tyiskohtien tarkistaminen on mahdollista, kun haastattelut voivat vertailla omia muistikuviaan.

Haastatteluissa voidaan koota materiaalia joko kiinnittäen huomiota asiakokonaisuuksiin tai hahmottaen haastateltavan elämänvaiheet ja saada näin aineistoa kylän tai yhdistyksen vaiheista. Jälkimmäistä menetelmää käyttäen on koottu ainakin yksi ammattiosaston historiikki, jossa haastatteleamalla kymmenkuntaa ammattiosaston veteraania on heidän elämänvaiheidensa kautta hahmotettu sekä ammattiosaston historia että heidän yhteisen työpaikkansa menneisyyttä. Tätä lähestymistapaa voidaan kutsua *elämänhistorialliseksi tutkimustavaksi*. Näin voidaan päästä lähelle niitä muutoksia ja historian vaiheita, jotka ovat olennaisesti vaikuttaneet tavallisen ihmisen elämänselämään.

Aiheittaisen keruutyön aloittamiseen tarvitaan suunnitelma. Olennaista on kartoittaa henkilöt, jotka saattaisivat olla kunkin aiheen kannalta olennaisia asiantuntijoita eli *informantteja*. Näiden henkilöiden valinnassa on otettava huomioon, ovatko he itse olleet mukana tapahtumissa joista heitä haastatellaan ja ovatko he halukkaita yhteistyöhön. Etenkin vanhempien henkilöiden kohdalla on edettävä heidän kuntosensa mukaan. Haastateltavana oleminen on varsin rasittavaa, kovin huonokuntoisen vanhuksen kättäminen haastateltavaksi ei ole suotavaa. Toisaalta jos informantilla on kova halu kertoa menneisyyden tapahtumista, saattaa haastattelu muodostaa hänen elämänsä tärkeän ilopilkun. Tällöin voidaan haastattelu jakaa lyhyihin, esimerkiksi puolen tunnin jaksoihin usean päivän ajalle, jolloin mainittavaa rasittumista ei tapahdu.

Joskus voidaan haastateltavia hakea myös muilla tavoin. Yksinkertaisin lienee ”lumipallotaktiikka”, jossa haastateltavaa pyydetään miettimään muita henkilöitä jotka muistaisivat keruun kohteena olevia asioita. Näin haastateltavien joukko kasvaa nopeasti varsin laajaksi. Myös paikallisessa lehdessä ilmoittaminen halukkaiden haastateltavien saamiseksi on mahdollista. Useimmiten

paikallislehdet ja -radiot ovat hyvinkin halukkaita tekemään juttuja historiikkihankkeista. Tällaisen jutun yhteydessä voi mainita haastateltavien etsinnästä, jolloin ei pidä unohtaa nimeä ja puhelinnumeroa johon voi ottaa yhteyttä. Useimmiten haastateltavien hankkiminen edellyttää kuitenkin henkilökohtaista yhteydenottoa haastattelijan taholta.

Jos haastateltavilta lainataan vanhoja valokuvia ja asiakirjoja historiikkia varten tai heihin luvataan ottaa myöhemmin yhteyttä, on syytä pitää heistä luetteloa. Tällaisen luettelon voi laatia helposti vaikkapa vihkoseen, jolloin jokaiselle haastateltavalle varataan oma sivunsa. Mikäli haastateltavia on runsaasti, voi olla paikallaan tehdä *haastattelukortisto*, jossa henkilöt ovat aakkosjärjestyksessä. Kortistosta tai luettelosta tulee ilmetä ainakin haastateltavan nimi, osoite, puhelinnumero, haastattelupäivämäärä, kuka on haastatellut, mistä aiheista on haastateltu, mitä aineistoa on lainattu (valokuvien ja asiakirjojen lukumäärä), merkintä siitä onko aineisto palautettu (päivämäärä) ja onko kiitoskirje lähetetty. Lisämerkintöinä voidaan korttiin merkitä muita havaintoja haastateltavasta (huonokuuloisuus, erityiset aiheet joista hänellä on tietoja, milloin haastateltava on parhaiten tavoitettavissa jne).

Haastattelukortiston avulla voidaan kätevästi tarkistaa, että haastateltavalle annetut lupaukset on tullut täytettyä. Historiikin kirjoitusvaiheessa löydetään kunkin haastattelun aihepiirit korteilta nopeasti. Haastattelukortti voidaan laatia kunkin historiikkihankkeen tarpeen mukaisesti.

Haastattelijan ensimmäisiä ongelmia on, millaisin välinein työhön olisi ryhdyttävä. Kynää ja paperia käyttämällä ovat haastattelijat selvinneet muistitiedon ja perinteen keruusta aina viime vuosikymmeniin saakka. Harva haastattelija on kuitenkaan niin sujuvakynäinen, että saisi pelkillä muistiinpanoilla kaiken tiedon kirjatua. Jos haastatteluista on tarkoitus ottaa tekstiin sanatarkkoja lainauksia, eivät kynällä tehdyt muistiinpanot

HAASTATTELUKORTTI (ESIMERKKI)

Haastattelunumero _____ (numeroi myös nauhat
tämän mukaan) _____

Nimi _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Haastattelun päivämäärä _____

Haastattelija _____

Aineiston kuvaus _____ (mistä aiheista haastatte-
lussa on saatu tietoa) _____

Materiaalin käyttöoikeus saatu _____

Asiakirjoja/valokuvia lainattu _____ (lukumäärä,
aiheet) _____

Aineisto kopioitu _____

Asiakirjat/valokuvat palautettu _____
(päivämäärä) _____

Kiitoskirje lähetetty _____ (päivämäärä) _____

Muuta _____ (huomioita haastateltavasta, hänen
hallitsemastaan aihepiiristä, luonteenlaadus-
ta jne.) _____

Sopivin haastattelupaikka on useimmiten haastateltavan koti. Haastattelijat, joita voi olla useampikin, asettuvat sopivalle etäisyydelle haastateltavasta. Aivan viereen tunkeminen voi tuntua haastateltavasta hankalalta. Nauhuri on hyvä asettaa syrjään haastateltavan suorasta näkökentästä, mutta kuitenkin sopivasti käden ulottuville kasetin kääntämistä varten. Tukijalalla varustettu mikrofoni on helppo sijoittaa pöydälle. Valokuvat ovat osoittautuneet antoisiksi haastateltavan muistin virkistäjiksi. — Kuva Martti Katajala.

voi tulla kysymykseen. Pikakirjoituksen taitokin on nykyään varsin harvinainen. Kynällä ei voi tallentaa kertojan oheisviestintää, naurahduksia, äänenpainoja jne. Kynä ja lehtiö on kuitenkin varmuuden vuoksi oltava mukana, sillä jotkut haastateltavat hermostuvat nauhuksista ja mikrofoneista niin paljon, ettei niitä voida käyttää. Tämä tulee ilmi yleensä vasta haastattelutilanteessa. Jotkut haastateltavat saattavat jopa kokonaan kieltää haastattelunsa nauhoittamisen.

Nauhoittaminen on nykyään yleisin tapa tehdä haastattelusta muistiinpanot. Tarjolla on pääasiassa kahta perustyyppiä olevia nauhureita, kela- ja kasettinauhureita. Kelanauhurit ovat olleet perinteen- ja kielentutkijoiden kalustoa. Niiden hyvänä puolena on laadukas äänentoisto ja pitkät yhtäjaksoiset nauhoitusrupeamat. Toisaalta kelan kääntäminen kesken haastateltavan kertomuksen on hidas ja häiritsevä toimenpide. Kelanauhurit ovat myös kasettilaitteisiin verrattuna painavia. Yleisin harrastajahaastattelijan käyttöön soveltuva laite onkin kasettinauhuri. Tätä puoltaa jo se, että lähes jokaisessa taloudessa on tällainen laite eikä kalliita hankintoja tarvita.

Monessa kasettisoittimessa on myös mikrofoni sisään rakennettuna. Tällainenkin mikrofoni käy haastattelujen tekoon, jos haastateltava on selväsanainen ja ympäristö rauhallinen. Sisäänrakennettujen mikrofonien huono puoli on, että ne keräävät äänet laajalta alalta haastattelutilasta, siis myös häiritsevät hälyäänet. Pöydälle sijoitettavat mikrofonit ovat yleensä varsin hyvälaatuisia ja ne ovat usein kohdistettavissa suoraan haastateltavaan, jolloin suurin osa ympäristön häiritsevästä hälystä jää taltioitumatta nauhalle.

Pienet korvalappunauhurit ovat yleistyneet viime aikoina. Myös tässä mallistossa on tarjolla kohtuullisen hyviä haastattelunauhoituksiin soveltuvia laitteita. Käyttökelpoisia ovat myös pienet sanelulaitteet, mikäli sellaisia on saatavilla. Niiden hyvänä puolena on pieni koko, jolloin ne kulkevat vaivatta mukana ja ne voidaan helposti sijoittaa siten, ettei haastateltava vaivaudu nauhurin läsnäolosta. Mihinkään salanauhoitukseen ei ole syytä mennä. Kertojalla on oikeus tarinoihinsa, siis myös täysi oikeus kieltää aineistonsa käyttö. Mikäli hän haittaa salanauhoituksen, aineiston käytön epäminen on hyvin todennäköistä. Kysymys on myös tutkijan moraalista.

3. Haastattelutilanteessa

Oli käytössä millainen laite hyvänsä, on syytä vielä ennen haastattelemaan lähtöä *tarkistaa koneen kunto*; toimiiko laite moitteettomasti, onko mukana myös täydet paristot (nykyaikanakaan ei aivan joka paikassa ole saatavissa verkkovirtaa), onko mikrofoni kunnossa ja onko mukana tarpeellinen määrä tyhjiä nauhoja. Paristojen tai tyhjän nauhan haikailu ei anna haastattelijasta kovinkaan imartelevaa kuvaa haastattelutilanteessa.

Saavuttaessa haastateltavan luo on ratkaistava monia yksinkertaiselta tuntuvia ongelmia, jotta haastattelutilanteesta saataisiin luonteva ja haastattelusta täysi hyöty. Mikrofonin sijoittaminen on yksi näistä kysymyksistä. Nykyään on jo kohtuullisella hinnalla saatavissa pieniä haastateltavan solmioon tai paidankaulukseen kiinnitettäviä mikrofoneja. Näiden etuna on se, että hetken jutustelun jälkeen haastateltava tuskin enää muistaa nauhurin ja mikrofonin olemassaoloa. Haastattelijan on vain huomattava kiinnittää mikrofoni niin, ettei haastateltavan vaatteiden kahistelu, rapsuttelu tai muu vastaava aiheuta turhia rahinoita jotka peittävät puheen alleen. Samoin on pöytämikrofonია käytettäessä; kovin monella on tapana ajatuksissaan ja miettiessään naputella pöytää sormillaan tai heilutellessaan jalkaansa potkia pöydänjalkaa.

Suurta nauhuria ei kannata sijoittaa suoraan pöydälle haastateltavaa hermostuttamaan. Jos käytettävissä on erillinen pöytämikrofoni, on nauhuri syytä sijoittaa lattialle lähelle haastattelijaa, jotta nauhan kääntäminen käy kätevästi. Ympäristö on hyvä rauhoittaa ylimääräisistä hälyäänistä; erityisesti lapset (mikäli mahdollista) on syytä pitää toisessa huoneessa. Jos haastattelu tehdään haastateltavan kotona, on nauhoituksen ajaksi hyvä vetäytyä muusta perheestä erilleen. Monetkaan sivulliset eivät malta pysyä erossa haastattelusta vaan alkavat ”pöytäkirjan ulkopuolelta” esittää omia käsityk-

siään tai mikä pahinta korjailemaan haastateltavan kertomuksia, jolloin koko haastattelu saattaa ajautua kinas- teluksi. Jos tuntuu tarpeelliselta, voidaan muita perheen- jäseniä haastatella erikseen samoista asioista. Tällöin mahdolliset korjauksetkin tulevat tehdyksi huomatta- vasti hyödyllisemmällä tavalla.

Paras paikka haastattelulle on haastateltavan koti. Tuttu ja turvallinen ympäristö luo itsevarmuutta, toi- saalta kodin esineistö saattaa olla virkistämässä muistia ja tuoda menneisyydestä tärkeitä asioita mieleen. Haas- tateltava voi asettua mukavaan tuoliin, useilla vanhoilla ihmisillä on oma lempituolinsa. Haastattelijan tai haas- tattelijoiden on hyvä istua pienen välimatkan päähän kertojasta, esimerkiksi olohuoneen pöydän taakse. Ai- van viereen ei ole syytä tunkea, se aiheuttaa kiusaantu- neen olon haastateltavalle. Yleisenä periaatteena on, et- tei haastattelutilanteen järjestämisestä saa tehdä suurta numeroa. Kaiken on tapahduttava luontevasti ja rauhal- lisesti. Liiallinen huolehtiminen nauhoitusympäristöstä voi hermostuttaa haastateltavaa. Haastattelijalla on vieraana kertojan kodissa, joten siellä on toimittava haastatel- tavan ehdoilla.

Hyvällä haastattelijalla on muutamia tärkeitä ominai- suuksia. Haastattelijan on oltava ystävällinen, kiinnostu- nut ja kannustava. Monet haastateltavat kokevat olevan- sa vain tavallisia ihmisiä, joilla ei ole mitään erityistä sanottavaa tai väittävät että heillä on huono muisti. Täl- löin he ovat todennäköisesti vain hieman hermostuneita ajatuksesta tulla haastatelluiksi. Hyvä keino onkin rupa- tella muutama keventävä sananen jostakin jokapäiväi- sestä asiasta ennen haastattelun alkua; vanha mutta joka päivä uusi aihe on sää. Hajamielisen näköinen haastatte- lija, joka ei kuuntele mitä hänelle kerrotaan, on haasta- teltavalle loukkaus. Hyvältä haastattelijalta vaaditaan selvyyttä; kysymykset on muotoiltava yksinkertaisiksi, lyhyiksi ja helposti ymmärrettäviksi.

Haastatteluun ei ole hyvistä varusteista ja suuresta innostuksesta huolimatta syytä rynnätä suin päin, vaan

työ vaatii myös jonkin verran valmistelua. Tärkein haastattelijan apuväline on kysymyslista, jonka perusteella koko haastattelu pyritään jäsentämään. Hyvän kysymyslistan valmistaminen vaatiikin hieman aikaa ja ajatus-työtä. Ensimmäiseksi on hankittava mahdollisimman hyvät taustatiedot kyseltävistä aiheista ja asioista. Tämän vuoksi on syytä käydä läpi teemaa käsittelevää lähdekirjallisuutta. Tämä mahdollistaa mielekkäiden ja tärkeisiin asioihin kohdistuvien kysymysten teon ja samalla tulee kartoitettua alue, jolta muistitietoa kipeimmin tarvittaisiin. Ei ole mieltä haastatella ihmistä asioista, jotka ovat helposti ja luotettavasti selvitettävissä asiapapereista tai kirjoista, mikäli haastattelusta ei ole odotettavissa mitään uutta, ennen tallentamatonta tietoa.

Kysymyksiä voi pohtia myös ryhmässä. Tällöin voidaan kysymyslista ”koeajaa” käyttöön harjoittelemalla kysymysten tekoa, jolloin haastattelija oppii suuren osan kysymyksistä ulkoa. Haastattelija ei tällöin tarvitse paperia tuekseen — haastattelutilanteesta tulee luonnollisempi ja enemmän keskustelumainen. Kysymyslistan on oltava looginen. Jos kysymykset etenevät esimerkiksi aikajärjestyksessä, on haastateltavan helpompi pitää tapahtumat järjestyksessä mielessään. Kysymyksiä voidaan ryhmitellä myös aihepiireittäin. Sinne tänne loikkiva kysymyslista sekoittaa sekä haastateltavan että lopulta myös nauhoituksen käyttäjän, siis historiikin kirjoittajan.

Haastattelutilanteessa saattaa ilmetä tärkeitä näkökulmia, joita kysymyslistaa laadittaessa ei ole osattu ottaa huomioon. Tämän vuoksi onkin tärkeää, että kysymyslistasta osataan luontevasti myös poiketa; kysymysten ulkopuolelta tarjottu tieto on osattava ottaa talteen. Kysymyslista ei saa missään tapauksessa muodostua haastattelun ”kilpa-ajoradaksi”. Kysymyslistan kahlaaminen nopeasti läpi jokaisen haastateltavan kanssa ei anna hyvää tulosta.

Kysymysten on oltava tarkkoja, yleisten tunnelmien kyseleminen saa usein vastauksekseen epämääräistä jaa-

rittelua, jolla ei ole paljoakaan käyttöä historiikin lähteenä. Esimerkiksi kysymys ”Millaiset olivat tunnelmat 1920-luvulla työväentalolla?” liikkuu kovin yleisellä tasolla ja vastauskin voi olla melkein mitä vain. Sen sijaan kysyttäessä ”Käytettiinkö kieltolain aikaan työväentalolla väkijuomia? Kerro joku esimerkki.” antaa jo aivan toisenlaista tietoa. Lisäksi on hyvä tehdä koko ajan lisäkysymyksiä ”Ketkä, missä, milloin, miten?” Kysymykset on muotoiltava huolellisesti. Lyhyet, ymmärrettävät lauseet ovat parhaita ja yksiselitteisimpiä. Kysymyksissä on käytettävä sanoja, joita haastateltava varmasti ymmärtää. Edellinen esimerkkikysymys voidaan kysyä myös muodossa ”Juotiinkos siellä työväentalolla kieltolain aikaan viinaa?”.

Nauhoituksen alkuun haastattelija sanelee aina alkutiedot — *haastattelukertomuksen* josta ilmenevät haastattelun ajankohta (päivämäärä, kellonaika), paikka (paikkakunta, kylä, osoite, haastateltavan koti jne.), kuka haastattelee ketä ja mielellään myös missä tarkoituksessa (-kylän historiikki). Jos laitteena on kelanauhuri, on nauhan koteloon hyvä kirjoittaa nauhurin merkki, onko käytetty kahta tai useampaa raitaa sekä nauhan pyörintänopeus. Haastattelukertomukseen otetaan myös haastateltavasta perustavat henkilötiedot. Näitä ovat syntymäaika, isän ja äidin ammatti, sisarten lukumäärä, tiedot koulunkäynnistä, ammatti, häpäpäivä. Kätevimmin ne saa nauhalle kyselemällä tiedot haastateltavalta itseltään heti haastattelun alussa. Nauhalta ne voidaan sitten myöhemmin siirtää nauhan koteloon ja nauhapöytäkirjaan. Tietojen tallentaminen nauhalle on tärkeää siltä varalta, että joskus nauha ja kotelo voivat joutua toisistaan erilleen.

Haastattelijan ei tarvitse puhua paljoa. Ennemminkin hänen on oltava hyvä kuuntelija. Jatkuvat kertojan puhetta seuraavat haastattelijan myöntelyt (niin, kyllä, mm, ahaa) ovat kiusallisia nauhan kuuntelijalle, voivatpa jopa peittää alleen jonkin tärkeän tiedon tai nimen. Pienet nyökkäykset ja katsekontakti haastateltavaan riit-

tävät. Kertojan puheen keskeyttäminen, vaikka kerrottu tieto olisikin haastattelijan mielestä epäolennaista voi loukata kertojaa ja lukita koko tilanteen. Hyvä haastattelijä palaa haastattelun pääaiheeseen kertojan lopetettua tarinointinsa toteamalla esimerkiksi ”aiemmin sanoit että . . .” tai ”palataanpa vielä tähän aiemmin käsiteltyyn asiaan . . .”. Tosin jotkut haastateltavat voivat olla oikeita ”puhekoneita” jotka on aivan pakko keskeyttää. Tällöinkin on syytä olla hyvin hienotunteinen ja etsiä puhe-
tulvasta sopiva rako, jossa voi keskeyttää puheen luontevasti. Missään tapauksessa ei pidä puhua haastateltavan puheen päälle.

Joskus haastattelijan ja haastateltavan mielipiteet menevät ristiin. Haastattelijä ei saa tyrkyttää omia mielipiteitään, ei olla eri mieltä tai etenkin ryhtyä riitelemään haastateltavan kanssa haastattelun aiheeseen liittyvästä yksityiskohdasta. Vaikka saatava tieto olisikin haastattelijan mielestä joiltain osin epäluotettavaa, haastateltavan näkemysten oikaiseminen ei ole haastattelijan tehtävä. Haastattelutilanteessa haastateltava on asiantuntija, haastattelijä on kuuntelija. Huomiot mahdollisista muistivirheistä tai erheellisistä näkemyksistä voi haastattelijä sanella myöhemmin nauhan loppuun tai kirjoittaa siitä erillisen lisäpöytäkirjan nauhakoteloon mukaan.

Jos kuitenkin haastattelun kannalta on välttämätöntä kyseenalaistaa haastateltavan näkemykset, se voidaan tehdä hienotunteisesti toteamalla esimerkiksi ”Olen jos-takin lukenut, että . . .” tai ”Jotkut sanovat tästä asiasta, että . . .”. Tällöin ei synny vastakkainasettelua haastattelijan ja haastateltavan välille ja kertoja voi säilyttää asiantuntijan roolinsa ojentamalla ”tietämätöntä” haastattelijaa.

Haastatteluun on varattava runsaasti aikaa. Vaikka itse haastattelu ei kestäisikään kovin kauan, tekee jatkuvasti kelloaan vilkuileva haastattelijä kiusallisen vaikutelman. Rauhallinen ja kiireetön haastattelijä osoittaa, että haastateltavasta ollaan kiinnostuneita. On hyvä tapa, ettei heti haastattelun jälkeen kiirehdi pois, vaan

voi tarvittaessa ja haastateltavan niin halutessa jäädä vielä toviksi rupattelemaan kevyemmin niitä näitä. Myös tarjottu kahvi tai tee on kohteliasta ottaa vastaan. Tosin tämän vuoksi ei kovin montaa haastattelua kannata sopia samaksi päiväksi, vatsan kyvyllä kestää kahvia on myös rajansa. Toisaalta kahvikupin ääressä voi tulla vielä uusia aiheita esiin ja tällöin voidaan sopia uudesta haastattelukerrasta.

Jo ennen haastattelua on syytä sopia oikeudesta käyttää annettua haastattelua historiikin aineksena. Tällöin on tarkasti ja selkeästi tehtävä selväksi nauhoitusten käyttötarkoitus ja se, ettei niitä käytetä haastateltavan eikä kenenkään muunkaan vahingoksi. Koska haastateltavalla on oikeus kieltää antamansa aineiston käyttö, on käyttöoikeudesta sovittava selkeästi ainakin suullisesti. Tällöin asiasta ei jää mitään dokumenttia, eikä mikään estä haastateltua jälkeensä kieltämästä haastattelun käyttöä. Tämän vuoksi on erityisesti Yhdysvalloissa ja Englannissa otettu käyttöön erityinen *haastattelusopimus*, jossa sovitaan aineiston käyttöoikeudesta. Sopimuksessa haastattelija/käyttäjä sitoutuu olemaan käyttämättä aineistoa ketään asianosaista tai sivullista halventavassa tai vahingoittavassa tarkoituksessa tai yhteydessä. Mikäli haastatteluissa käsitellään arkaluontoisia asioita, lienee paikallaan epäluulojen karistamiseksi tehdä kirjallinen sopimus.

Oheen liitettyssä englantilaisen mallisopimuksen suomenoksessa otetaan huomioon paitsi aineiston käyttö historiikin kirjoittamiseen, myös myöhempi mahdollinen aineiston kaupallinen käyttö. Vaikka sopimuksessa haastattelijalle annetaankin oikeus käyttää haastattelua korvauksetta työssään hyväksi, säilyvät oikeudet aineistoon haastateltavalla/valokuvan ottajalla tai omistajalla.

Haastateltavalle on sopimuksessa jätetty mahdollisuus asettaa varauksia aineiston käytölle. Hän voi kieltää jonkun haastattelussa mainitun henkilön nimen käytön julkaisuissa, kieltää nauhoitteen soittamisen radiolähetyksissä tai toivoa ettei hänen nimeään mainittaisi käytet-

Sopimus haastatteluista tehtyjen tallenteiden käytöstä

Annan _____ historiakerholle oikeuden käyttää nauhoitettuja haastattelujani/videokuvieni ja asiakirjojeni kopioita korvauksetta seuraaviin tarkoituksiin: julkaistavaksi, radiolähetyksiin, koulujen oppimateriaaliksi, näyttelyihin ja esitelmiin. Materiaalia tullaan todennäköisimmin käyttämään paikallishistorian tutkimukseen. Kaupallisen kustantajan tai radioaseman on neuvoteltava hyötymistarkoituksessa tehtävästä aineiston käytöstä ja asianmukaisesta palkkiosta minun tai perikuntani kanssa. Aineistoa ei myöskään saa käyttää ketään asianosaista tai sivullista vahingoittavassa tai halventavassa tarkoituksessa.

Hyväksyn edellä olevan sopimuksen seuraavin aineiston käyttöä rajoittavin poikkeuksin.

allekirjoitus

haastattelija

täessä aineistoa historiikin kirjoitukseen. Tällaiset rajoitukset eivät tietenkään ole toivottavia, mutta varauksen-tekemahdollisuus saattaa tuntua epäröivästä haastattelun antajasta turvalliselta. Sopimuksia tehdään aina kaksi kappaletta, toinen haastateltavalle toinen haastattelijalle tai historiakerhon arkistoon.

4. Miten haastattelut hyödynnetään?

Haastattelujen käyttäminen historiikin lähdemateriaalina ei onnistu jos muistitieto on ainoastaan äänitteenä nauhalla. Vaikka sama henkilö olisi tehnyt kaikki haastattelut, on jo muutaman haastattelukerran jälkeen vaikea muistaa, millä nauhalla mikäkin juttu ja asia oli. Jotta tiedot olisi helppo löytää nauhoilta, tehdään äänitteistä *sisällysluettelot*, joita joskus kutsutaan myös nauhapöytäkirjoiksi. Sisällysluettelosta näkee ensi silmäyksellä kunkin nauhan sisällön ja samalla se toimii haastattelun asiahakemistona. Tämän vuoksi on välttämätöntä numeroida haastattelunauhut ja erillään olevat sisällysluettelot haastattelukortissa olevalla vastaavalla tunnusnumerolla. Sisällysluettelon, sitä vastaavan nauhoitteen ja haastattelukortin numeron on oltava sama. Näin sisällysluettelot ja nauhat eivät mene keskenään sekaisin.

Jotkut ovat kirjoittaneet haastattelut nauhan perusteella puhtaaksi eli *litteroineet* haastattelut. Tämä on kuitenkin aikaa vievää puuhaa, joten se ei historiikin teon yhteydessä ole kovinkaan mielekäästä. Harrastelijan litteraatioissa saattaa esiintyä kirjoitus- ja kuulemisvirheitä erityisesti nimien ja murteellisten ilmaisujen kohdalla. Kun historiikin kirjoittaja tukeutuu ainoastaan litterointiin kuuntelematta alkuperäistä haastattelua, siirtyvät virheet myös historiikkiin. Tämän vuoksi nauhojen puhtaaksikirjoitus (mikäli se lainkaan on tarpeellista) on useimmiten hyvä jättää ammattilaisten huoleksi.

Sisällysluetteloon merkitään pääkohdin nauhalla käsiteltävät asiat. Nämä voidaan esittää vain parilla sanalla tai nauhalla olevasta kerronnasta voidaan ottaa esiin aihepiiriä kuvaava lause. Tärkeää on, että kaikki nauhalla käsiteltävät asiat näkyvät sisällysluettelosta. Asiakohdat voidaan varustaa vielä nauhurissa olevalla laskurilukemalla, jolloin halutun kohdan löytyminen nauhalta helpottuu. Jos nauhapöytäkirjaan merkitään laskurilukema, on *laskuri muistettava nollata* nauhan alussa. Ongel-

HAASTATTELUNAUHAN SISÄLLYSLUETTELO

Nauhoitusajankohta ja -paikka 13.3.1990, Kiihtelysvaara, Huhtilampi

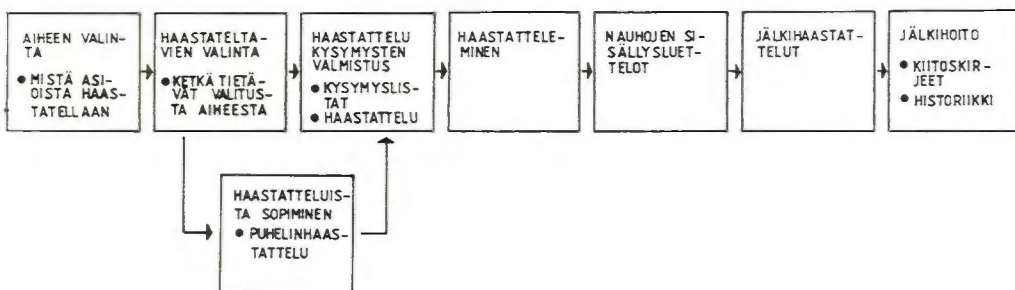
Nauhoitettavat	Huhtilammin perinnepiiri: Yrjö Eronen (YE) Reino Ylioja (RY) Pekka Piipponen (PP) Alpo Vuojolainen (AV) Matti Hirvonen (MH) Erkki Leppänen (EL) Veikko Tahvanainen (VT)
Nauhoittaja	Kimmo Katajala (KK)
Sisällysluettelo	9.4.1990 KK
Keskeisisältö	Laukkukauppa, kaupankäynti, liikenne
Kommentit	Nauhoitus tehty Huhtilammin koululla kylän perinnepiirin kokouksessa. Taustalta kuuluvia kommentteja ei ole merkitty sisällysluetteloon.

A-puoli

- KK Laukkukauppiaita kierteli kylällä ennen sotia?
- VT Kauppiaat olivat Karjalan pakolaisia, jotka kiertelivät alueella. Useat jäivät sittemmin kiinteiksi kauppiaksi. Tällaisia olivat Mikko ja Jussi Jaakkonen Viesimossa, Lukin Ilomantsissa ja Karpof Tohmajärvellä.
- KK Laukkukauppiaat siis asuivat täällä?
- VT Kauppiaat ennen vuotta 1922 Suomeen muuttaneita. Ilomantsissa sanonta, että katosi kuin Mikin iivana. Tämä kuljetti salaa pirtua rajan yli vielä pitkään rajan sulkeuduttua.
- KK Laukkukauppiaiden tavarat?
- VT Vaatetavaraa, nappeja, rihkamaa. Kulkivat talosta taloon, kortteeri aina määrättyssä talossa. Viimeisenä kulkukauppiaina Raatikainen, mutta se ei ollut reppuryssä.

Haastattelunauhan sisällysluettelo voi näyttää vaikkapa tältä. Huolellisesti laadittu sisällysluettelo on nauhojen käytön kannalta välttämätöntä. Sisällysluetteloon voi merkitä myös nauhurin laskurin lukemat kunkin asiakokonaisuuden kohdalle. Sisällysluettelon kirjoittaminen koneella puhtaaksi ei ole välttämätöntä, mikäli siihen joutuu uhraamaan kohtuuttomasti aikaa. Tärkeintä on sen helpokäyttöisyys. Puhtaaksikirjoituksen voi tehdä vasta koko historiikkihankkeen päätteen järjestettäessä kertynyttä aineistoa luovutettavaksi vaikkapa kotiseutuarkistoon.

HAASTATTELU TYÖN ETENEMINEN

mia voi tosin tuottaa se, että eri merkkisten nauhurien laskurit pyörivät usein hieman eri nopeuksilla. Historiikin kirjoittaja pystyy nauhapöytäkirjan avulla nopeasti löytämään haluamansa asiakohdat nauhoilta, sekä myös pöytäkirjoja keskenään vertailemalla toteamaan samaa aihetta käsittelevät lausunnot eri haastatteluista.

Kun haastattelut on tehty ja käsin tai koneella kirjoitetut sisällysluettelot valmiina, voidaan kerättyä haastatteluaineistoa alkaa työstää osaksi historiikkaa. Muistitietoa on perinteisessä historiikissa käytetty lihottamaan asiakirjalähteistä luotua perustaa. Joissakin tapauksissa myös pelkkää muistitietoa käyttämällä on päästy hämmästyttävän hyviin saavutuksiin.

Tavallisin tapa hyödyntää muistitietoa historiikissa on julkaista siitä näytteitä, kertomuksia, kaskuja sellaiseenaan. Tällöin tulevat esiin puhutun tekstin litterointiongelmat. Jos puheen siirtää suoraan paperille, huomaa pian, ettei se ole läheskään niin loogista ja järjestelmällistä kuin ensin luulisi. Lauseet loppuvat usein kesken (kuulija kuitenkin ymmärtää mitä puhuja tarkoittaa), kertoja on jättänyt lauseista sanoja pois, hän hukkaa pitkän virkkeensä johtolangan ja siirtyy ajatuksenjuoksuun yht'äkkiä toiseen asiaan jne. Entä mitä tehdä jatku-

ville änkytyksille ja toistuville tilkesanoille? Jos vaillinaisen lauseen tarkoitus on selvä, voi historiikin kirjoittaja lisätä puuttuvan sanan tai lauseen osan sulkuihin (). Jos virkkeen keskellä on jokin aiheeseen liittymätön sivulause, haja-ajatelma tai sivupolku, jonka kirjoittaja haluaa poistaa, on sekin mahdollista. Tällöin on poiston kohta vain merkittävä selvästi esimerkiksi kolmella pisteellä (. . .) tai hakasuluilla []. Änkytykset ja toistuvat tilkesanat voi poistaa ilman mitään merkintää tekstissä. Puhutun tekstin korjausmenettelyistä on kuitenkin hyvä huomauttaa esimerkiksi historiikin alkulauseessa tai esipuheessa. Muutoin lukija saattaa kummastella tekstin keskellä olevia merkkejä.

Entä puhutun tekstin murteellisuus? Pitäisikö murreasu säilyttää vai tulisiko haastattelujen tekstit muuttaa kirjakielille? Molempia ratkaisuja näkee käytettävän ja kysymys onkin pitkälti makuasiasta. Tekstin murreasun säilyttämistä puolustavat ainakin seuraavat seikat. Puhutun tekstin murreasu on jo osa haastatteluaineiston paikallisuonnetta, joka kärsii huomattavasti siivottaessa kirjoitusasua kirjakielen suuntaan. Ainakin ”puolikielisyttä”, jolloin puhuttu teksti muutetaan kirjakieltä muistuttavaan murreasuun, tulisi varoa, sillä tällöin voidaan hämätä lukijaa. Paikkakunnan murteeksi luultu teksti onkin historiikin kirjoittajan luoma sekakieli.

Muutettaessa puhuttua tekstiä kirjakieliseen asuun on vaikeaa muotoilla täsmälleen saman sisältöisiä lauseita siten, että samalla voi säilyttää puhutun tekstin tunnun. Jos taas lauseen alkuperäistä merkitystä muutetaan ja väitetään sitä jonkun haastattelun sanomaksi, ollaankin jälleen tekijänoikeuskysymysten äärellä. Joskus teoksen tyyli tai itse haastatellut saattavat vaatia puhutun tekstin muuttamista kirjakieliseen muotoon eli *stilisointia*. Useimmiten murre koetaan rikkaudeksi, mutta jotkut haastateltavat pelkäävät rahvaanomaiseksi leimautumista. Tällöinkin tekstien muuttamisessa on oltava huolellinen ja siitä on mainittava myös historiikin alkulauseessa.

5. *Paljon on jo valmiina*

Kaikkea historiikkiin tarvittavaa muistitietoa tai perinnettä ei suinkaan tarvitse itse kerätä. Arkistoihin ja tutkimuslaitoksiin on kerätty runsaasti haastattelutietoa, joka on suurelta osin tutkijoiden käytettävissä. Kerättyinä on paljon paikallistarinoita, työperinnettä, murrenäytteitä, satuja, kaskuja ja kuvauksia vanhoista tavoista. Kerääjinä ovat toimineet paitsi alan opiskelijat ja tutkijat, myös harrastelijat, perinteen tallentajat ja kotiseututyöstä kiinnostuneet. Ennen omaan haastattelutyöhön ryhtymistä saattaa olla aiheellista tutustua ennakkoon tähän jo kerättyyn haastatteluaineistoon. Tällöin voidaan usein saada arvokasta tietoa ja toisaalta välttää turhaa työtä omia haastatteluja suunniteltaessa. Jo kerätty aineisto voi olla myös apuna omaa haastattelutyötä suunnattaessa ja virikkeenä kysymyslistoja tehtäessä.

Yksi tärkeimmistä kokoelmista on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) perinnearkisto, jonka kokoelmat ovat käytettävissä kolmella paikkakunnalla; kokonaisuudessaan Helsingissä ja vuoteen 1960 mennessä kerätyn materiaalin osalta Turussa ja Joensuussa. Helsingissä kokoelmat ovat käytettävissä SKS:n tiloissa, Turussa ne on sijoitettu Turun yliopiston kulttuurintutkimuksen laitokselle ja Joensuussa SKS:n perinnearkisto sijaitsee Karjalan tutkimuslaitoksen yhteydessä, tulevaisuudessa kuitenkin Joensuun maakunta-arkiston tiloissa. Kokoelmia on mahdollisuus saada käyttöönsä mikrofilmeinä paikan päällä luettavaksi tai sopimuksen mukaan läheiseen maakunta-arkistoon tai kirjastoon. Paperikopioita näistä mikrofilmeistä on mahdollista tilata vain rajoitetusti.

Ensimmäiseksi on hyvä tarkastaa haastatteluista ja muistitiedosta kootut kirjat, antologiat. Näitä kirjoja on julkaistu melkoinen määrä erilaisilta elämäniloilta. Edustettuina ovat mm. työperinne, paikallistarinat, arvoitukset, juhlat, tavat ja kansanparannus. Muutamat

perinneantologiat käsittelevät myös yhden maakunnan, alueen, pitäjän, kunnan tai kaupungin suullista perinnettä. Kylähistoriikin tekijöille käyttökelpoisia ovat myös kielentutkijoiden toimittamat murrekirjat, joiden tarinat murteen esittelyn ohella kertovat myös elämästä ja tapahtumista menneinä aikoina. Eniten näitä kokoelmia on julkaissut SKS, josta voi myös pyytää julkaisuluetteloa. Sen avulla kirjastosta tai kirjakaupasta on helppo hankkia tarvitsemansa teos. Mikäli näitä kirjoja ei ole saatavilla lähiseudun kirjastoista, voi kirjastoa pyytää hankkimaan teoksen kaukolainana.

Perinnearkiston kokoelmista on sekä paikkakuntakohtainen että kerääjän mukainen hakujärjestelmä. Paikkakuntakohtaisen haun avulla on kohtuullisessa ajassa mahdollista löytää kunkin kunnan alueelta kerätty perinne ja muistitieto. Kylähistoriikin tekijää kiinnostavat erityisesti paikallistarinat ja läheisiin paikkoihin tai värikkäisiin henkilöihin kiinnittyneet kaskut. Kerääjän mukaan tehty hakemisto on historiikin kirjoittajalle apuna vain silloin, jos hän tietää henkilön, joka on kerännyt muistitietoa ja tallentanut sen SKS:n kokoelmiin. Helsingissä on käytössä myös hakusanakortisto, jonka avulla aineistoa voidaan käydä läpi myös aihepiireittäin.

SKS:n kokoelmiin on talletettu myös paljon erilaisten teemoihin liittyvien muistitiedon keruuhankkeiden tuloksia. Näiden 1960-luvulta lähtien järjestettyjen keruiden aiheina ovat olleet mm. eri ammattikuntien työperinne, harrastuksiin (esimerkiksi metsästykseseen) liittyvä muistitieto, sota-ajan muistelot, alkoholiin, kansanparannukseen ja käräjiin liittyvä perinne. Näihin kokoelmiin on kuusi erilaista hakujärjestelmää, joista historiikinkirjoittajalle ovat käyttökelpoisimpia teema-analyysi, paikkakuntahakemisto ja henkilöhakemisto. Vastaavia ruotsin kielisiä aineistoja on jonkin verran Svenska Litteratur Sällskapetin (SLS) Folkkultursarkivetin kokoelmissa. SKS:n perinne kokoelmia käytettäessä on huomattava, ettei näissä paikoissa ole samanlaista asiakaspalvelua kuin esimerkiksi yleisarkistoissa. Vaikka lähteiden

äärelle opastetaankin, edellyttää aineistojen keruu omaa työtä ja aktiivisuutta. Muistitietoa ja perinnettä sisältävät myös Suomen kielen nauhoitearkiston kokoelmat. Näistä pitäjittäisistä kokoelmista on tehty myös litteroituja murrenäytteitä.

Esiteltyjen laitosten lisäksi kannattaa kysellä aina lähimmän yliopiston kulttuurintutkimuksen laitoksen kokoelmia. Jos haastattelut ovat nauhoina, kannattaa kysellä, voisiko kyseinen laitos nauhoittaa aluetta tai aihepiiriä koskevat haastattelut. Mikäli laitoksen henkilökunta ei itse ehdi etsimään sopivia nauhoitteita, voi pyytää kopiota nauhoiteluettelosta. Kun tarvittavat äänitteet ovat selvillä, lähetetään laitokselle tyhjät kasettinauhut, joihin kopiointi tapahtuu. Samalla olisi hyvä pyytää mukaan myös kopiot nauhapöytäkirjoista, jolloin nauhoitteiden käyttö helpottuu ja nopeutuu huomattavasti.

Eryteisesti ammattiosastojen, työväenyhdistysten ja työväen urheiluseurojen historiikkien kirjoittajille ovat muistitiedon osalta tärkeitä Työväen Arkisto, jossa on lähinnä sosialidemokraattista liikettä lähellä olevaa aineistoa ja Kansan Arkisto, joka on keskittynyt tallentamaan kansandemokraattisen liikkeen arkistoaineiksia. Näihin on kerätty varsin runsaasti erilaista haastattelu-materiaalia. Myös muilla poliittisilla suuntauksilla on omat arkistonsa, mutta ne eivät ole vielä ennättäneet kerätä kovin mittavia muistitietokokoelmia.

Työväen Arkiston haastatteluaineistot ovat suurimmalta osaltaan työväen muistitietotoimikunnan keräämiä, joten ne ovat varsin kokonaisvaltaisia kartoituksia ja yksityiskohtiin kohdistuvia keruita. Kansan Arkiston kokoelmat ovat karttuneet lähinnä työväenliikkeen veteraanien lahjoitusten, kuten käsikirjoitusten ja haastattelujen sekä järjestöjen toimeenpanemien keruiden avulla. Muita tiedustelun arvoisia paikkoja voivat olla Työväenmusiikki-instituutti, museoviraston historian ja kansatieteen toimistot ja eri yliopistojen kulttuurintutkimuksen ja kansanperinteen laitokset. Materiaalia voi olla talletettuna myös muualle kuin juuri lähimmän yli-

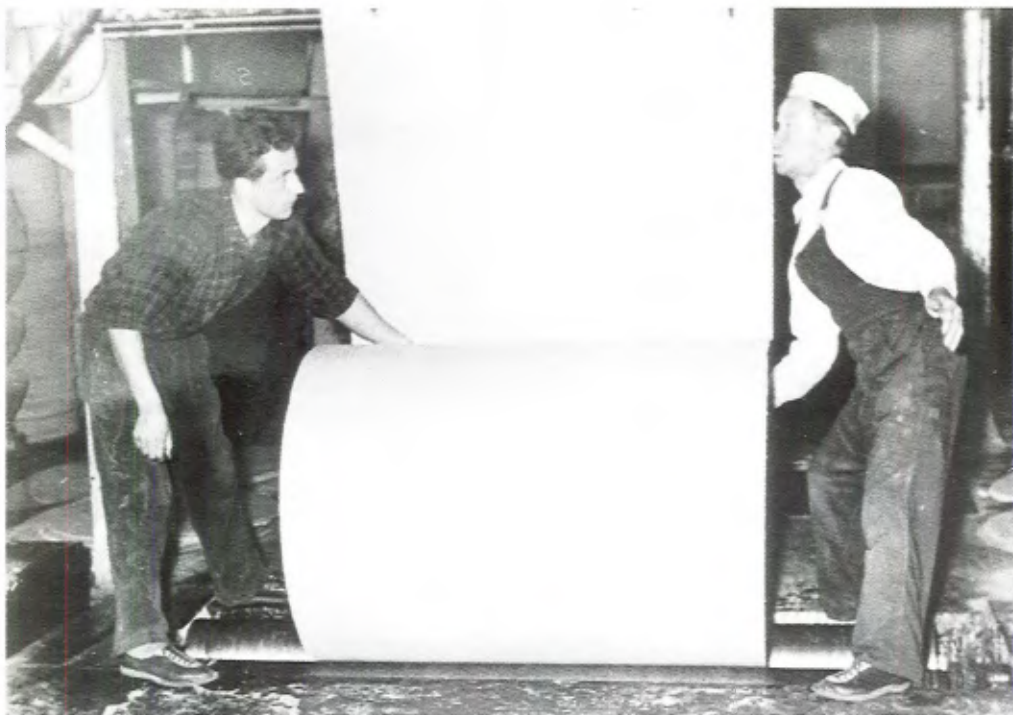
opiston kokoelmiin.

Muita valmiiksi kerätyn muistitiedon tallennuspaikkoja ovat jo useissa kunnissa toimivat kotiseutuarkistot ja jossain määrin myös maakunta-arkistot. Kotiseutuarkistoihin on kerätty paikkakuntaa koskevaa arkistoaainesta, joka muutoin ei olisi päätynyt säännöllisen arkistotoimen piiriin. Lisäksi niihin on talletettu paikallisten perinteen kerääjien ja kotiseututyötä harrastavien kokoelmia. Jotkut kotiseutuarkistot ovat jopa itse keränneet muistitietoa ja perinnettä. Kotiseutuarkisto on kunnan alaisuuteen perustettu vapaaehtoinen kotiseudun paikallista kulttuuriperinnettä tallentava yksikkö. Usein se on sijoitettu kunnan arkiston, kirjaston tai museon yhteyteen. Mikäli ei ole tietoa siitä, onko kunnassa kotiseutuarkistoa, asiaa kannattaa tiedustella kunnan kulttuurisihteeriltä.

Maakunta-arkistoihin ei kerätä säännönmukaisesti muistitietoa, vaan niiden pääasiallisena tehtävänä on tallentaa valtion viranomaisten tuottamia asiakirjoja. Kuitenkin maakunta-arkistotkin ovat ottaneet vastaan yksityiskokoelmia yms. joissa on ollut mukana muistitietomateriaalia, muistelmien käsikirjoituksia ja muistiinpanoja haastatteluista. Näistä kannattaa tiedustella lähimmästä maakunta-arkistosta. Kysyttäessä on osattava melko tarkkaan sanoa, mitä ja mistä asioista tietoa haluaa. Maakunta-arkistojen kokoelmista ja niiden käytöstä on tietoa lähemmin arkistoinesten käyttöä käsittelevässä luvussa.

6. Valokuva — tuhat sanaa?

Valokuvia voidaan käyttää historiikin *kuvituksena* tai myös historiikin varsinaisena *lähteenä*. Kuvituksen tarkoitus on elävöittää historiikin tekstiä, luoda paikallisväriä ja antaa kuvaa tapahtumien luonteesta, olosuhteista tai vaikkapa työmenetelmän eri vaiheista. Lähteenä

Katoavan perinteen tallentaminen vaikoja valokuvia keräämällä ja ottamalla uusia voi olla opintokerhon yksi välitavoite. Tallennettavina voivat olla katoamassa olevat työt, työtavat, työvälineet tai työpaikat. Kuvissa on dokumentoitu nykyään täysin automatisoitu työvaihe, paperirullan pakkaus. Pakkauspaperi kierretään rullan ympäri, keskihylsyn päät tasataan ja viimeiseksi pakkauspaperin päät prässätään kiinni. — Kuvat Paperiliiton Myllykosken osasto 35:n arkisto.

valokuvaa voidaan käyttää erityisesti tutkittaessa työmenetelmiä tai muuta sellaista tapahtumaa, jonka vaiheiden havainnollistamisessa kuva on välttämätön apuväline. *Vanhoja kuvia* keräämällä saadaan arvokasta aineistoa menneisyydestä, toisaalta itse kuvaamalla voidaan *dokumentoida* vanhoja työmenetelmiä jälkipolville. Tämän päivän tapahtumien kuvaaminen tallentaa arvokasta tietoa, huomenna kuvat ovat jo osa menneisyyttä.

Valokuvia voidaan kerätä kätevimmin haastattelujen yhteydessä. Alkuun päästään itse arvailemalla, kenellä mahtaisi olla vanhoja valokuvia. Haastateltavilta kannattaa kysellä, tietäisivätkö he henkilöitä, joiden hallussa arvokkaita kuvia saattaisi olla. Mikään ei estä tiedustelemasta valokuvia myös lehti-ilmoitusten avulla, mutta kokemus on osoittanut henkilökohtaisen kontaktin olevan kaikkein tehokkaimman yhteydenottotavan. Valokuvia lainatessa on huomattava tekijänoikeusnäkökohta. Jos kuvaaja on tiedossa, on häneltä saatava lupa valokuvan käyttöön. Myös historiikkiin on kuvan yhteyteen syytä panna merkintä siitä, kuka kuvan on ottanut tai jos kuvaajaa ei tiedetä, kenen hallussa kuva on.

Kuvia lainatessa on kerrottava omistajalle, että kysymyksessä on todella kuvien lainaaminen, ja ne myös palautetaan takaisin. Tämä usein helpottaa kuvien saamista. Jos kuvia lainataan paljon ja useilta henkilöiltä, on oltava huolellinen, etteivät kuvat sekaannu keskenään ja että oikeat kuvat tulee palautettua ajallaan oikeille henkilöille. Tässä voi olla apuna informanttikortisto, johon kirjataan lainatut kuvat ja myös niiden palautusmerkintä. Yhden henkilön kuvat voi säilyttää vaikkapa kirjekuoressa, johon kirjoitetaan kuvien omistajan nimi. Näin estetään kuvien sekaantuminen keskenään.

Monet eivät lainaa kuvia kovin pitkäksi aikaa. Tällöin voi kuvista ottaa valokopiot, joihin merkitään kuvien tiedot ja kenen hallussa kuva on. Mikäli näistä kuvista valitaan joku historiikkiin julkaistavaksi, on kyseinen kuva lainattavissa uudelleen jäljennöskuvausta varten.

Näin arvokkaat kuvat eivät seiso pitkiä aikoja historiikin kirjoittajan pöytälaatikossa.

Vanhoista valokuvista on otettava kopiot eli *reprokuvat*, jolloin alkuperäiset kappaleet voidaan palauttaa omistajalle ja rerokappaleita voidaan käyttää haastatte- luissa, näyttelyissä ja historiikin kuvituksena. Kuvako- pioiden ottaminen valokuva-alan liikkeissä ei ole kovin kallista, mutta jos kysymys on kymmenien kuvien ai- neistoista kannattaa kenties ottaa yhteys johonkin valo- kuva-alan harrastajaan tai kameraseuraan kopioiden valmistamiseksi. Parasta on, jos historiikkaa valmistele- vaan ryhmään kuuluu joku valokuvausta ja mustavalko- kuvien kehitystä harrastava henkilö; pienen harjoittelun jälkeen harrastajakin voi saada aikaan varsin hyvää jäl- keä.

Valokuvia on talletettuina myös arkistoihin ja museoi- hin. Erityisalojen arkistoista kannattaa käydä läpi aina- kin SKS:n kokoelmat, poliittisten liikkeiden arkistot (Työväen Arkisto, Kansan Arkisto, Porvarillisen Työn Arkisto ja Keskustan ja Maaseudun Arkisto), Museovi- raston historiallinen kuva-arkisto, oman seutukunnan museot, kuntien ja kaupunkien arkistot ja kotiseutuar- kistot. Jonkin verran valokuvamateriaalia on talletettu- na myös maakunta-arkistoihin. Käytettäessä arkistojen kokoelmia on aina muistettava kysyä, saako kuvista ottaa kopioita. Samoin kuvamateriaalin lainaaminen ar- kiston tai museon ulkopuolelle saattaa joissain tapauk- sissa olla kiellettyä. Julkaistavan kuvan yhteyteen on pantava maininta missä arkistossa tai museossa sitä säi- lytetään ja mihin kokoelmaan se kuuluu.

Kuva ilman taustatietoja on historiikin lähteenä ja kuvituksena lähes arvoton. Tärkeimpiä tietoja ovat mil- loin kuva on otettu, mitä se esittää (paikka, tilaisuus yms.) ja keitä kuvassa mahdollisesti esiintyvät henkilöt ovat. Useissa tapauksissa vanhojen kuvien tiedot ovat jo kadonneet, eikä kuvan omistajakaan välttämättä tiedä kuvasta paljon mitään. Yksinkertaisin tapa jäljittää ku- vien tietoja on käyttää niitä haastattelumatkoilla muka-

Valokuvanäyttely voi olla historiakerhon yksi tavoite. Näyttelyn pysyttämiseen tarvitaan melkoisesti työtä ja talkoohenkeä. Liikuteltaville tauluille tehty näyttely on helppo siirtää paikasta toiseen. — Kuva Martti Katajala.

na ja antaa niitä haastateltavien tarkasteltaviksi. Aina saattaa haastateltavan muistista löytyä jokunen tiedon murunen. Toisaalta valokuvien käyttö haastateltavan muistin virkistäjänä on erinomainen keino saada aikaan jutun juurta menneistä asioista ja tapahtumista.

Kerätystä valokuvamateriaalista voidaan koota myös tunnistamisnäyttely. Valokuvat voidaan asettaa näytteille vaikkapa paikkakunnan kirjastoon tai muuhun julkiseen tilaan, jossa käy runsaasti ihmisiä. Valokuvat on tällöin numeroitava ja kerätyt tiedot merkittävä numeroiden mukaiseen järjestykseen paperille. Numerointi estää tietojen sekaantumisen eri kuvien kesken. Näyttelystä voidaan ilmoittaa lehdessä ja pyytää ihmisiä tun-

nistamaan henkilöitä kuvista. Useinkaan tämänkaltaisen ilmoittelu ei edes maksa mitään, vaan paikallislehdet voivat julkaista tapahtumasta ”puffina” pikku-uutisen. Tunnistamisnäyttelyn onnistuminen edellyttää kuitenkin jonkun historiakerholaisen paikallaoloa, sillä itseksseen eivät ihmiset ryhdy kirjailemaan ylös tunnistamia henkilöitä, paikkoja tai tapahtumia. Jonkun on oltava paikalla kyselemässä ja ottamassa tietoja vastaan.

Jos kuvia kertyy paljon, voidaan historiikin tekemisen osatavoitteena järjestää valokuvanäyttely, näyttelytilana voi olla jälleen esimerkiksi kirjasto. Näyttely voidaan toteuttaa myös siten, että kuvat kiinnitetään liikuteltaville tauluille, jolloin näyttelystä tulee siirrettävä ja se voidaan pitää esillä useissa eri paikoissa. Kuvat tekstitetään ja oheismateriaalina voidaan käyttää myös aikakaudesta tai tapahtumista kertovia lehtijuttuja ja lentolehtisiä. Näyttelyyn ei ole syytä panna esille alkuperäisiä vanhoja valokuvia vaan aina kopioita. Näin estetään arvokaiden alkuperäiskuvien turmeltuminen ja katoaminen.

Kuvatekstien laadinnassakin on omat niksinsä. Tekstin on välitettävä tietoa siitä tapahtumasta, henkilöstä tai asiasta jota kuva esittää. Tämän tiedon on oltava muuta kuin mitä kuvan katsoja itsekin näkee. Kuvaan, jossa seisoo neljä nokista miestä taontaan käytettyjä työkaluja käsissään laadittu kuvateksti ”neljä seppää” ei ole informatiivinen. Jokainen joka katsoo kuvaa ymmärtää asian ilman tekstiäkin. Hyvä kuvateksti antaa perustietojen lisäksi tietoa tilanteen taustoista, kuvassa esiintyvän työtavan eri vaiheista jne. Vaikka kuvatekstiin on yritettävä saada mahdollisimman paljon informaatiota, on sen oltava selkeä.

Kuvituksen valinnassa on aina pidettävä silmällä sitä, että kuvitus kytkeytyy historiikin tekstiin; selittää, havainnollistaa tai tuo uutta tietoa aiheeseen. Kuvituksen määrää suunniteltaessa on havaittu, että kuva joka toisella aukeamalla on melko sopusuhtaisen näköistä verrattuna tekstin määrään. Täten noin 100 sivun tekstiin

tulisi 25—30 kuvaa, mutta kuvia voi olla samalla aukeamalla toki useampiakin.

KIRJALLISUUTTA

- Allen Barbara ja Montell, Lynwood, *From memory to history. Using oral sources in local historical research.* Nashville, Tennessee 1982.
- Grönfors Martti, *Kvalitatiiviset kenttätöyömenetelmät.* Juva 1982.
- Hietala Marjatta, *Suullinen muistitieto ja historiantutkimus.* Historiallinen Aikakauskirja 4/1986.
- Hirsjärvi Sirkka, Hurme Helena, *Teemahaastattelu.* Tampere 1980.
- Huhtanen Heimo, *Muistitiedon tallentajan opas.* TSL, Joensuu 1981.
- Humphries Stephen, *The Handbook of Oral History. Recording Life Stories.* Suffolk 1984
- Ives Edward D., *The tape-recorded interview. A manual for fieldworkers in folklore and oral history.* Tennessee 1980.
- Kalela Jorma, *Muistitietotutkimus ja historialiike.* Kotiseutu 1/1984.
- Peltonen Ulla-Maija, *Työväen muistitieto ja perinne. Selvitys työväen muistitiedon ja perinteen keruusta ja arkistoinnista sekä esitys työväen perinteen sisältöanalyysimalliksi.* Helsinki 1985.
- Petrisalo Katriina, *Kyläperinnettä kerhossa. Perinteenkeruun opas opintokerhoja varten.* Karjalan tutkimuslaitos, Joensuu 1981. Moniste.
- Vansina Jan, *Oral history: A study in historical methodology.* Chicago 1965.
- Virrankoski Pentti, *Haastattelumenetelmän käyttö historiantutkimuksessa.* Turun yliopiston historian laitos. Turku 1980.

OSOITTEITA

SKS:n kirjasto
Hallituskatu 1
00170 Helsinki
puh. 90-171 229.

SKS:n Joensuun perinnearkisto
Siltakatu 2
Pielisjoen linna
80100 Joensuu
puh. 973-151 2467 ja 973-151 2468.

Suomen kielen nauhoitearkisto
Sörnäisten rantatie 25
00500 Helsinki
puh. 90-7315249

Turun yliopisto
kulttuurintutkimuksen laitos
Henrikinkatu 3
20500 Turku
puh. 921-645 246.

Tampereen yliopisto
kansanperinteen laitos
PL 607
33101 Tampere
puh. 931-157 111.

Museoviraston kirjasto ja
historiallinen kuva-arkisto
Nervanderinkatu 13
00100 Helsinki
puh. 90-402 527.

IV Asiakirjat arkistoissa

1. *Asioiminen arkistossa*

Arkisto-sanalla on kolme päämerkitystä. Arkisto on *instituutio*, jonka tehtävänä on säilyttää asiakirjoja, tällainen on esimerkiksi Valtionarkisto. Toiseksi arkisto voi merkitä *rakennusta* tai huonetta jossa asiakirjoja säilytetään, kuten viraston arkistohuone tai tilat joissa maakunta-arkisto toimii. Kolmanneksi arkisto-sanalla voidaan viitata jonkin *laitoksen, järjestön tai henkilön asiakirjoihin*. Urheiluseuran toiminnan aikana kertyneitä papereita voidaan kutsua arkistoksi ja yksityishenkilön papereiden kokoelma, jonka hän on luovuttanut vaikkapa maakunta-arkistoon on tämän henkilön yksityisarkisto. Jatkossa arkisto-sanaa käytetään näissä kolmessa merkityksessä.

Kylän tai suvun historiikka kirjoittavalle tärkeimpiä arkistolähteiden säilytyspaikkoja ovat *kuntien ja kaupunkien arkistot* sekä *yleisarkistot*, joita ovat Valtionarkisto ja maakunta-arkistot. *Valtionarkistoon* on talletettu suurin osa vanhimmasta Suomea käsittelevästä asiakirja-aineistosta. Pääosa tästä materiaalista on käytettävissä mikrofilmattuna myös maakunta-arkistoissa. Yksi Valtionarkiston kokoelmista on Suomen keskushallinnon asiakirjat vuodesta 1809. Näistä tärkeimpiä historiikin kirjoittajan kannalta lienevät keskusvirastoille maakunnista saapuneet asiakirjat. Esimerkiksi koulujen oli

vuosittain lähetettävä vuosikertomuksensa kouluhallitukselle, jonka kokoelmassa ne ovat talletettuina ja tutkijoiden käytettävissä tänäkin päivänä, vaikka koulujen omat arkistot olisivatkin tuhoutuneet tai joutuneet kadoksiin. Samoin Senaatin arkistosta saattaa löytyä yhdistysten ensimmäisiä sääntöjä, jotka on lähetetty vahvistettaviksi ja paljon muuta mielenkiintoista aineistoa.

Maakunta-arkiston tehtävänä on tallettaa oman arkistopiirinsä alueen valtionhallinnossa syntyvät asiakirjat. Monet näistäkin käsittelevät kylää, tilaa tai sukua tutkivan kannalta tärkeitä asioita. Lisäksi maakunta-arkistoihin voi tilata aineistoa kaikista muista yleisarkistoista, kuntien ja kaupunkien arkistoista sekä valtionapua nauttivista yksityisarkistoista. Valtionhallinnon asiakirjojen lisäksi Valtionarkistoon ja maakunta-arkistoihin on talletettu myös runsaasti yksityiskokoelmia (henkilöiden, järjestöjen, sukujen yms. asiakirjoja), jotka voivat olla antoisia niin kylä- kuin järjestöhistorian kirjoittajille.

Maakunta-arkistot ovat tallettaneet myös sataa vuotta vanhempia seurakuntien arkistoja, joiden kirkonkirjat ovat kylää tai sukua tutkivalle erittäin tärkeä lähde. Kaikki seurakunnat eivät kuitenkaan ole halunneet antaa kirkonkirjojaan maakunta-arkistoihin, joten osa niistä on yhä seurakunnissa. Maakunta-arkistoihin talletetut kirkonkirjat ovat käytössä pääsääntöisesti mikrofilmi- tai mikrokorttikopioina.

Kylän ja tilan historiaa tutkivalle ensiarvoisen tärkeitä paikkoja ovat *läänien maanmittauskonttorin arkistot*. Niihin on talletettuna kultakin alueelta kaikkien tilojen lohkomistoimituksista syntyneet asiakirjat aina isosta-jaosta lähtien. Maanmittauskonttorin arkistosta voi löytää myös kuvitukseksi ja havainnollistamiseen sopivia vanhoja karttoja. Myös *maanmittaushallituksen arkisto* saattaa olla antoisia kylähistorian tutkijalle isoajakoa edeltävältä ajalta. Vanhoja teitä koskevia tietoja voi etsiä alueensa *tie- ja vesirakennuspiirin arkistosta*, vanhinta osaa säilytetään maakunta-arkistoissa. Jos kylässä on ollut rautatieasema, voi niin ikään maakunta-arkistoihin

ESIMERKKI ARKISTOLUETTELOSTA

Sarja merkki	Arkistoyksi- kön laatu	Sarja	Vuosi	Huomautuksia
		Ob. Katselmus-, tarkastus- sovintojakopöytäkirjat	jako- ja liitteineen	
Ob 1	1 kans.	Katselmus- y.m. pöytäkir- jat	1757-1761, 1769-1774	Kons. pöytäk. kos- kien Kiihtelysvaa- ran kirkon rakenta- mista 25.3.1769 + rak. piirust.
Ob 2	1 "	- " -	1773-1777	
Ob 3	1 "	- " -	1777-1780	
Ob 4	1 "	- " -	1780-1784	
Ob 5	1 "	- " -	1784-1787	
Ob 6	1 "	- " -	1787-1794	
Ob 7	1 "	- " -	1794-1796	(1 v. 1807)
Ob 8	1 "	- " -	1790-1800	
Ob 9	1 "	- " -	1801-1808	

Oman tilansa historiaa tutkiva henkilö haluaa löytää nykyisessä Kiihtelysvaaran kunnassa sijaitsevasta tilastaan 1700-luvun lopulla mahdollisesti tehdyn kruununvoudin katselmuspöytäkirjan. Kiihtelysvaara kuului tuohon aikaan Tohmajärven pitäjän kappelina Ilomantsin kihlakuntaan, joten Joensuun maakunta-arkistossa säilytettävästä Ilomantsin kihlakunnan kruununvoudin arkiston arkistoluetelolon avulla hän tilaa katselmuspöytäkirjoja sisältävän kansion haluamallaan ajankohdalta. Tilauslipukkeeseen hän merkitsee nimensä ja allekirjoituksensa lisäksi mistä arkistosta on kysymys (Ilomantsin kruununvoudi) ja arkistoyksikön nimen (katselmuspöytäkirjat) sekä sarja-merkin eli signumin (Cb4.), jonka perusteella kansio hänelle toimitetaan hetken kuluttua.

talletetuista rautatiepiirien arkistoista löytää vanhojen asemarakennusten piirustuksia. Piirustukset ovat historiikin kuvituksena erittäin hauskaa ja elävöittävää aineistoa. Mikäli piirustuksia ei piirin arkistosta löydy, voi niitä pyytää myös rautatiehallituksen arkistosta.

Kylän tai tilan kartan painaminen historiikin kannen sisäpintaan on hyvä ajatus. Tällöin on muistettava, että kartat ovat tekijänoikeuslain alaisia ja niiden painatta-

ASIAKIRJAN TILAUSLIPUKE

Tutkija (täytetään tekstaamalla)

Tilaan tutkijasalissa käytettäväkseni seuraavan asiakirjan:

**JOENSUUN
MAAKUNTA-ARKISTO**

Torikatu 36 A
PL 146
80101 JOENSUU
Puh. (973) 1411

Tarvittavat asiakirjat aikamäärineen

Signum

Lupa on noudattaa asiakirjain käsittelystä annettuja määräyksiä ja luovuttaa kappaleen julkaisunani maakunta-arkistolle, jos olen käyttänyt näitä asiakirjoja tutkimuksessani (As 313/1952, 7 §). Sitoudun siihen, etten väärinkäytä yleisten asiakirjain julkisuudesta 9. 2. 1951 annetun lain 17 ja 18 §:ssä mainittuja asiakirjoja sen henkilön, jota asiakirja koskee tai hänen läheisen omaisensa vahingoksi tai halventamiseksi.

Päivystäjän merkintäjä

Työpöydän nro Päiväys

Alltekirjoitus

89-1087/A-Copy

mista varten on pyydettävä lupa maanmittaushallituksen karttapainosta. Lupa-anomus on vapaamuotoinen pyyntö, jossa on ilmoitettava mistä kartasta ote tulee, minkä kokoisena se painetaan (ei yli A3 kokoa) ja kuinka montaa väriä painatuksessa käytetään. Anomuksessa on ilmoitettava myös kuinka suuri historiikin painosmäärä tulee olemaan ja millaisen jakeluun se tulee (myynti vai ilmaisjakelu). Anomuksen voi tehdä vaikkapa halutusta

kartan kohdasta otetun valokopion kääntöpuolelle.

Kartan käytöstä maanmittaushallitus perii korvauksen, joka ei pienehköissä painosmäärissä kohoa merkittäväksi osaksi painatuskustannuksia. Maanmittaushallituksen karttapainosta voi tilata myös valmiin kirjapainoon käyvän filmin alkuperäisestä kartasta. Vaikka filmistä joutuukin maksamaan, saattaa se kuitenkin laskea painatuskustannuksia. Myös painojälki voi olla parempi alkuperäisestä kartasta kuvatusta filmistä kuin paperikopiosta.

Erityisesti järjestöhistorian tutkijalle tärkeitä asiakirjojen säilytyspaikkoja ovat *valtionapua nauttivat yksityisarkistot*, joiden tavoitteena on tallettaa ja asettaa tutkijoiden käytettäväksi jonkin erityisalan (poliittisen liikkeen, liike-elämän, liikuntakulttuurin) asiakirjat. Myös kylähistoriikin kirjoittaja saattaa tarvita näitä arkistoja kartoittaessaan kylänsä järjestötoiminnan vaiheita. Näiden arkistojen kokoelmat ilmenevät niiden toimittamista esittelylehtisistä ja -vihkosista, joita voi kysellä suoraan kyseisistä arkistoista tai myös maakunta-arkistoista.

Asiakirjojen saaminen tutkittavaksi on järjestetty kaikissa arkistoissa periaatteessa samalla tavalla. Jos tuntee yleisarkistossa asioimisen periaatteet, voi asioida myös kaikissa valtionapua nauttivissa yksityisarkistoissa. Arkistoissa on myös asiakaspalveluun osoitettua henkilökuntaa, jonka tehtävänä on opastaa pulmatilanteissa — on vain uskallettava rohkeasti kysyä.

Asiakirjojen tutkiminen arkistoissa tapahtuu erityisesti tutkijoille varatussa *tutkijasalissa* tai -huoneessa, johon tilatut asiakirjat tuodaan. Itse arkistomakasiineihin, joissa asiakirjoja säilytetään, tutkijoita harvoin päästetään. Tutkijasalissa ovat käytössä *arkistoluettelot*, jotka on laadittu arkistoittain *arkistoyksikön* (kansio, nippu tms.) tarkkuudella. Vanhat arkistot on usein järjestetty *arkistokaavan* mukaiseen järjestykseen, mutta myös muista järjestelyperiaatteita on olemassa.

ARKISTOKAAVA

- A. Diaarit
- B. Luettelot
- C. Pöytäkirjat
- D. Konseptit ja taltiöt (lähteiden asiakirjojen toisteet)
- E. Saapuneet asiakirjat
- F. Kirjeistö (lähtevät ja saapuneet arkistoitu yhteen)
- G. Tiliasiakirjat
- H. Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat
- I. Kartat, asemakaavat ja piirustukset

Arkistokaavan mukaan järjestetystä arkistosta tilataan haluttu kansio käytettäväksi sarjamerkin eli *signumin* avulla. Esimerkissä on tällä hetkellä eniten käytössä oleva arkistoluettelon lomakepohja. Arkistolaitos on uusiutunut arkistoluettelon lomakepohjat, joten myös uutta mallia alkaa olla käytössä.

2. *Maanomistus ja asutus tutkimuskohteina*

Kylähistoriikin aloittaa yleensä yleinen maiseman ja kylän aseman luonnehdinta jonka jälkeen selvitetään kylän nimen alkuperää. Välittömästi tämän jälkeen käsitellään usein kylän asutushistorialliset vaiheet, joissa tehdään selkoa kylän iästä, esitellään kylän ensimmäisistä asukkaista kertovat lähteet ja käydään läpi asutuksen, väestön ja väkiluvun kehittymisen päävaiheet. Tässä vaiheessa on hyvä luoda myös katsaus kylän kantatiloihin ja -sukuihin.

Varhaisen asutuksen kysymyksiin voi paneutua alkuperäislähteistön avulla, mutta koska useista kunnista ja pitäjistä on tehty omat historiateoksensa, on paikallaan tarkastaa onko paikallishistoriaan tehty liitteeksi isäntäluettelo. Isäntäluettelosta selviää tiloittain ja kylittäin kunkin asumuksen kulloisenkin isännän nimi. Näiden perusteella voidaan luoda katsaus paikkakunnan asuttamiseen ja kantasukujen saapumiseen alueelle. Lisäksi

MAAKIRJA VUODELTA 1638

Juosti Lambi.

Lazarko Matfioff	1 40 16 $\frac{1}{2}$	17 $\frac{21}{24}$
Omoska Fedoroff	2 34 11 $\frac{1}{2}$	29 $\frac{19}{24}$
Fåfillka Fedoroff	— 93 19 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{11}{24}$
Constantinko Semioff	4 22 1 $\frac{1}{2}$	1 21 $\frac{15}{24}$
Jakuska Häuroiöff	2 34 11 $\frac{1}{2}$	29 $\frac{19}{24}$
Komasko Michajloff	2 34 11 $\frac{1}{2}$	29 $\frac{19}{24}$
Ortemko Kiriloff	2 34 11 $\frac{1}{2}$	29 $\frac{19}{24}$

Vuoden 1638 maakirjan kuusi ensimmäistä isännännimeä Huhtilammen kylän kohdalla ovat Lazarko Matfioff, Omoska Fedoroff, Fåfillka Fedoroff, Constantinko Semioff, Jakuska Häuroiöff, Komasko Michajloff ja Ortemko Kiriloff. Nimistä voi päätellä, että kylän asukkaat olivat suurelta osalta karjalaisia, savolaisasutus on siis tullut kylään myöhemmin. Maakirjan numerosarakkeista vasemmanpuoleisin on itäsuomalainen erikoisuus arviouruplaluku, joka oli talon verotusmäärän suhdeluku. Kolmessa seuraavassa sarakkeessa luettelaa maksettavaksi lankeavat verorahat, (Itä-Suomessa) ruplat, äyrit ja killingit. Kaksi oikeanpuoleista saraketta ilmoittavat veroina maksettavan viljan määrän, ensin tynnyrit, sitten kapat. — VA 9646, s. 65v.

maakuntahistorioissa on käsitelty alueen kylien ja seutujen varhaisinta asutusta. Tieteelliset asutushistorialliset tutkimukset kannattaa oman alueen osalta selata lävitse, esimerkiksi Savon varhaisimmasta asuttamisesta on teh-

ty erittäin käyttökelpoinen kartoitus.³

Tilansa historiaa tutkiva etsii tietoja siitä, keitä tilalla on kulloinkin asunut, mitkä suvut ovat tilaa hallussaan pitäneet, miten tilan pelto- ja metsämaat ovat aikojen kuluessa kehittyneet ja miten tila on nykyiseen muotoonsa jakamalla ja lohkomalla muodostunut. Tila on tutkimuksessa pysyvänä tekijänä, suvut tilalla vaihtuvat.

Suvun historiaa tai *sukututkimusta* eli genealogiaa harrastavan pysyvänä tutkimuskohteena on kylien ja tilojen välillä liikkuva suku, sen päälinja ja eri haaraumat. Suvun historian tutkija tarkastelee, millä tiloilla ja missä kylissä suku on vaikuttanut. Yhteistä näille tutkimusalueille on lähteistö; kylää, tiloja ja sukuja on tarkasteltava etenkin 1800-lukua edeltäviltä ajoilta pitkälti samojen lähteiden kautta.

Kylän historiaa tutkittaessa on loogisinta lähteä liikkeelle vanhimmasta päästä ja tarkastella kylän taloluvun lisääntymistä, kantasukujen muotoutumista ja tilojen lohkoutumista laajenevana kehityksenä. Tilojen ja sukujen historiaa tutkittaessa on jo käytännöllisyyssyistä hyvä aloittaa tutkimustyö nykyhetkestä ja pyrkiä eteneämään järjestelmällisesti mahdollisimman kauas menneisyyteen. Kirjoitettaessa historiikka voidaan taas edetä menneestä tähän päivään.

Parissa seuraavassa luvussa esitellään vanhimpia asutus- ja väestöhistorian lähteitä, niiden hakemista arkistoista ja myös jonkin verran niiden käyttöä. Lähteiden muodot Itä- ja Länsi-Suomen välillä vaihtelevat hieman, mutta sisällöltään ne ovat pitkälti samankaltaisia. Nämä lähteet ovat suku-, tila- ja kylähistorian kannalta tärkeimmät asiakirjakokonaisuudet, joiden avulla päästään pitkälle 1800-luvulle saakka.

³ Soininen, Arvo M., Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa. Historiallisia Tutkimuksia 63. Helsinki 1960. 2.p. 1980.

VEROLLEPANOLUETTELON SIVU VUODELTA 1734

Skattläggningens	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Olof Kanku	/	/	/	/	/	/	/
Johan Knutin	/	/	/	/	/	/	/
Lars Eroin	/	/	/	/	/	/	/
Ifwar Pijroin	/	/	/	/	/	/	/
Matts Häjskain	/	/	/	/	/	/	/
Staffan Kituin	/	/	/	/	/	/	/
Lars Kituin	/	/	/	/	/	/	/

Arviomiesten vuosittain laatimassa verollepanoluettelossa (Skattläggningslengdh) sarakkeet ovat vasemmalta oikealle seuraavat: vuosittaiseen veroon: asuttuja tiloja, autioita, miesluku, arviouruplaluku; kotieläimet ja verotettava omaisuus: hevoset, varsat, lehmät, vasikat, härät, lampaat, siat, kupariastiat (verotusarvo), nuotat, veneet; peltosadot: ruis, ohra, kaura (tynnyriä, kappaa); kaskisadot: ruis, ohra kaura (tynnyriä, kappaa); heinäsaato; vakituiset verot (talaria, äyriä, killinkiä), tilattomilta ja vaivaisilta kerätyt maksut (talaria, äyriä, killinkiä), lopussa huomautussarake. Kirjoitustapa on sadassa vuodessa muuttunut jonkin verran. Huhtilammen kylän kuusi ensimmäistä isäntää ovat Olof Kanku, Johan Knutin, Lars Eroin, Ifwar Pijroin, Matts Häjskain ja Staffan Kituin. Ruotsinkieliset kirjurit ovat muuttaneet etunimistöön ruotsalaiseen asuun (Olof = Olavi, Johan = Juhani, Ifwar = Iivari, Matts = Matti ja Staffan = Tahvo). Myöskään sukunimien kirjoitusasu ei ole aivan samanlainen kuin nykyään. — VA 8820. s. 733. Savon ja Kymenkartanon lääni, maakirja 1734.

Suuri osa vanhimmista Suomen historiaa kosketelevista asiakirjoista on julkaistu painetuissa lähdekokoelmissa. Näistä väestö- ja asutushistorian kannalta tärkeimmät ovat maakirjat, hopeaveroluettelot ja voudintilit. Koristeellista alkuperäisen asiakirjan kopiota voi

1.	2.	1.	2.	13.	..	25.	4.	0/1	27.8.
..	..	1.	2.	7.	..	120.	1.	1/1	32.4.
..	2.	1.	2.	3.	3.	2/1	7.8.	9.
1.	1.	1.	2.	7.	2.	5.	2.	1/1	34.6.
1.	2.	1.	2.	2.	1.	10.	2.	2/1	34.6.
..	..	1.	1.	2.	..	2.	2.	4.	..	1/1	7.8.	24.

käyttää teoksen kuvituksena. Useimmiten keskiajalta ja 1500-luvulta lähteitä on saatavissa niin niukalti, että maakunta- ja paikallishistorioissa jo julkaistuun tietoon ei ole kovinkaan paljon kylien osalta lisättävää.

Merkittävin Suomen keskiajan historian lähdekokoelma on julkaistu 1910–1930-luvuilla nimellä *Finlands medeltidsurkunder I–VIII* (FMU). Valtionarkisto on julkaissut vanhimpia länsisuomalaisia *maakirjoja*. *Hopeaveroluettelot* vuodelta 1571 on julkaistu Uudeltamaalta, Hämeestä, Satakunnasta, Ahvenanmaalta, Pohjanmaalta ja Karjalasta Suomen Historiallisen Seuran sarjassa Suomen historian lähteitä. Samoin lähes kaikki vanhimmat *tuomiokirjat* 1500-luvulta on saatavilla painettuina. Karjalan historian vanhin julkaistu kirjallinen asutushistoriaa valaiseva lähde on *Vatjan viidenneksen verokirja* noin vuodelta 1500. (Historiallinen Arkisto XX,1. Joensuu 1906.) Karjalan asutushistorian lähteitä 1600-luvun taitteesta on julkaistu teoksessa *Asiakirjoja Karjalan historiasta*. Joensuu-Petroskoi 1987. *Suomen asutuksen yleisluettelo* (SAY) on vuosittain ja pitäjittäin etenevä lähdekokoelma, johon on kerätty taloittain tietoja van-

himmista tiliaineistoista lähtien aina 1700-luvun lopulle saakka. Tarkempia tietoja saa Valtionarkiston julkaisemasta Suomen asutuksen yleisluettelon oppaasta. Itä- ja Pohjois-Suomi jäävät suurimmalta osalta asutusluettelon tietojen ulkopuolelle. Valtionarkistossa oleva luettelo on myös mikrofilmattu.

Varhaisimpia alkuperäislähteitä tutkija joutuu tarkastelemaan Valtionarkiston kuvaamilta mikrofilmeiltä. Mikrofilmien hyvä puoli on se, että niitä lainataan maakunta-arkistoihin. Mikrofilmeistä on tehty luettelo, jonka perusteella voi etsiä haluamansa asiakirjan. Luettelosta etsitään halutun vuoden kohdalta etsitty asiakirja (M = maakirja, H = henkikirja ja T = tositekiri). Oikeanpuoleisin sarake ilmoittaa millä tunnuksella säilytettävällä rullalla asiakirja on (esim. LT 2467). VA-alkuinen numerosarja on valtionarkistossa säilytettävän alkupe-
räisniten numero. Vanhimmat näistä mikrofilmatuista alkuperäislähteistä ovat 1530-luvulta alkavat *voudintilit*. Niiden tärkeimmät osat ovat maakirja ja kymmenysluettelo. Maakirjassa luetellaan pitäjittäin ja kylittäin talot ja niiden veroluvut, kymmenysluettelossa talojen isännät, vuotuiset maksut ja mitä viljalajia viljeltiin.⁴

Vuonna 1635 siirryttiin läänikohtaiseen verojen tilitykseen, jonka jälkeen tärkeimmäksi asutus- ja väestöhistorian lähteeksi tulevat *läänintilit*, niistä erityisesti maakirjat ja henkikirjat. Läänintilisarja on keskeinen lähde aina 1800-luvulle autonomian alkuun saakka.

Maakirjasta (jordebook) tuli 1600-luvulla selvitä kylät ja isännät ja tilat, samoin mikä oli perintömaata, myyty, läänitetty tai kruunun omistuksessa, sekä se mitkä tilat olivat autioina eli veronmaksukyvyttöminä. 1600- ja 1700-luvuilla maakirjat kirjoitettiin käsin saksalaisella kirjaimistolla, jonka tulkitseminen vaatii jonkin verran

⁴ Voudintilien rakenteesta ks. Renvall, Pentti, Historian tutkimuksen työmenetelmät. Turku 1947. tai Markkanen-Nygård-Rantatupa, Suomen historian metodiopin opetusmoniste. Jyväskylän yliopiston historian laitos, monisteita 3. Jyväskylä 1971.

harjaantumista. Suurena apuna voi olla Valtionarkiston julkaisema teos *Vanhat käsialat ja asiakirjat*, sekä moniin sukututkimusoppaisiin liitetyt näytteet tästä kirjainmallistosta. Latalainen tyyli, jolla vieraskieliset sanat jo aiemmin kirjoitettiin ruotsinkielisen tekstin sisällä ja josta nykyinen kirjoituksemme on kehittynyt tuli käyttöön vähitellen vasta 1800-luvun alussa.

Maakirjoja laadittiin vuosittaisen verotuksen perustaksi. Tällaisilta läänitetyiltä alueilta (lähinnä Käkisalmen läänissä) ei 1650-luvulta lähtien laadittu enää uusia maakirjoja, koska kruunu ei kantanut veroja läänityksiltä.⁵ Ison reduktion jälkeen, jolloin läänitykset peruutettiin vuodesta 1680 lähtien, laadittiin Käkisalmen läänin alueelta maakirjan sijasta ns. *savuluettelot* (röökelengdh). Niissä luetellaan tiloilla asuneet isännät sekä myös osa alueen tilatonta väestöä. Luetteloista puuttuvat säätyläiset, lautamiehet ja veronmaksukyvyttömät, jotka oli vapautettu savurahan maksamisesta.

Suuren Pohjan sodan jälkeenkin Itä-Suomen verotuksesta ja väestöstä kertova lähteistö poikkeaa muun maan aineistosta. Nykyisen Pohjois-Karjalan alueelta laadittiin muualla laaditun maakirjan sijasta vuosina 1722—1765 *verollepanoluettelot*, sillä verotus perustui vuosittaiseen omaisuuden ja viljelyksen arvioon. Nämä luettelot ovat lähteinä monipuoliset, sillä ne antavat tietoa paitsi väestöstä, myös viljelyksien määrästä ja laadusta (pelto vai kaski), viljelykasveista ja kotieläimistä.⁶ Vuoden 1765 jälkeen Pohjois-Karjalassakin siirryttiin pysyvään verotukseen ja alueelta laadittiin muun maan kaltaiset maakirjat.

⁵ Läänitetyt alueet ks. esim. Eino Jutikkala, toim. Suomen historian kartasto tai jokin Suomen historian yleisesitys. Läänityslaitosta 1600-luvulla on tutkinut Mauno Jokipii teoksessa Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat. Historiallisia tutkimuksia 48, osat 1 ja 2.

⁶ Verollepanoluetteloiden antamien tietojen luotettavuudesta ks. Sa-loheimo, Veijo, Pohjois-Karjalan historia 3., s. 255—256.

MAAKIRJA VUODELTA 1830

<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>
<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>
<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>
<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>	<p>Ilkka, Mattilala, entinen (entinen Mattilala, entinen) (entinen Mattilala, entinen)</p>

Joensuun maakunta-arkistoon talletetun Kuopion lääninhallituksen (KLH) läänin konttorin arkistossa olevasta maakirjasta vuodelta 1830 on esitty esimerkkikylän tilaa numero 21 käsittelevä kohta. Aukeaman sarakeistossa ensimmäiseksi esitellään edellisen maakirjan verotustiedot, seuraavassa nykyiset verotustiedot. Tämän jälkeen seuraa tilan nimi sekä isännän nimi. Seuraava sarakeisto kertoo tilalle lankeavien verojen määrän. Erityisesti tilojen historiaa tutkivalle tärkeä on 1800-luvun maakirjan oikeanpuoleinen sarake, sillä siinä on usein ilmoitettu tilan perinnöksioston päivämäärä. Samoin siinä voi olla muitakin tietoja tilan perustamisesta. Esimerkin Parvilan tila on ostettu perintötilaksi kruunulta 29.7.1818. Näiden perinnöksiostomerkintöjen perusteella on mahdollista päästä käsiksi tilojen ensimmäisiin yksityistä omistusta osoittaviin papereihin. — JoMA. KLH konttori. Maakirja 1830, s. 181.

		Hörselbotas Panten 1840 Pronas l. hitten			
		1765-67 Medien Pants	1768-71 Pants Pants	1772-75 Pants Pants	1776-79 Pants Pants
Hoernes Skam.					
Anvolationes					
Transport		600 $\frac{7}{4}$	27 $\frac{35}{2}$	621 $\frac{87}{4}$	
Johan Parviain					
Pennings	4 $\frac{59}{4}$				
$\frac{22}{2}$ Kyp. Span.	81				
Perfollas	11	5 $\frac{51}{4}$		5 $\frac{51}{4}$	
Sv. Casper Heifkerud					
Pennings	7 $\frac{51}{4}$				
15. Kyp. Span.	54				
Perfollas	11	4 $\frac{7}{16}$		4 $\frac{7}{16}$	

Kattel. Kyp. d. 27. Julius 1818.

Autonomian ajalta 1800-luvun alusta lähtien läänintilikoelmat on talletettu lääninhallitusten arkistoihin läänin konttorin asiakirjoihin, joita säilytetään maakunta-arkistoissa. Käsiäla on vaihtunut jo selkeälukaiseen kirjaintyyliin, sarakemerkinnät ovat yhä ruotsiksi. Maakirjojen pito lopetettiin vuonna 1905, jonka jälkeen uusia ei enää laadittu. Kuitenkin viimeiseen maakirjaan tehtiin vielä merkintöjä kymmenisen vuotta tämän jälkeen.

Maanomistuksen tutkimisessa tärkeä käsite on maanluonto. *Perintömaa* kuului talonpojalle, hän saattoi va-

paasti myydä tai pantata sitä. *Kruunun maa* kuului valtiolle, talonpoika oli kruunun maalla vuokralaisena. Hänellä ei ollut omistusoikeutta tilaan eikä se automaattisesti periytynyt hänen jälkeläisilleen. *Rälssimaa* oli vapautettu kruunun veroista. Keskiajalla maa oli pääsääntöisesti perintömaata. Kruununluonto lisääntyi suuressa määrin vasta 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa, kun perintötiloja veronmaksuvaikeuksiensa vuoksi otettiin valtiolle.

Pohjois-Karjala poikkesi tässäkin suhteessa muusta maasta siinä, että siellä kaikki talonpoikien maa oli kruunun luontoista. Maan perinnöksiosto sallittiin valtakunnassa vuonna 1582, Pohjois-Karjalassa kuitenkin vasta 1772. Maanluonto menetti merkityksensä 1920-luvun alussa kun maaveron periminen lopetettiin. Kruununluonto lakkautettiin kuitenkin vasta 1965, jonka jälkeen kaikki yksityisten hallitsema maa on ollut perintöluontoista.

Valtionarkiston kokoelmissa on tilojen perinnöksilunastamista käsittelevistä asiakirjoista muodostettu oma kokonaisuutensa: *Senaatin perinnöksiostoasiakirjat*. Mikäli tutkija haluaa käsiinsä tilaa koskevat perinnöksios-

Jotta talonpoika saattoi asettua viljelemään kruunun maatilaa, oli hänen saatava maaherralta imissio- eli sijoituskirja. Monesti samasta tilasta oli kilpailemassa useita ehdokkaita. Tavallisimmin tilan hallintaoikeus siirrettiin kuitenkin isältä vanhimmalle pojalle. Mikäli näin ei käynyt, joutui kruununvouti selittämään poikkeuksellisen menettelyn syytä; vanhin veljistä saattoi olla monista syistä kykenemätön viljelemään tilaa. Tilaa luovutettaessa suoritettiin tilalla kruununvoudin toimesta katselmus. Esimerkin sijoituskirjan ensimmäisen sivun tekstin sisältö kuuluu suomennettuna seuraavasti: Karjalan ja Savon läänin maaherra Otto Ernst Boije on kihlakunnantuomari Gabriel Walleniuksen 22.10. samana vuonna (1777) suorittaman katselmuksen perusteella antanut sijoituskirjan Lauri Pekanpoika Eroselle tämän kuolleen isän jälkeen kruununutilaan numero 3. Huhtilammen kylään, Tohmajärven pitäjässä ja Karjalan läänissä. Tämän jälkeen sijoituskirjassa luetellaan tilanhoitovelvollisuudet. Vaadituiksi takaa-jiksi Lauri Eronen oli saanut saman kylän miehet Hannu Kekäläisen ja Matti Erosen. — KLH konttori, kirjeasiat, akti T 31/1836. JoMA.

Kongl. Maj:te Sweriger
och Wänerne

2. Okt.

Artigste Saltsburg Holländ
Konungens och
Hertogs

Handwritten signature or stamp

Fro Kainoch Landsföjding
öfwer

Sweden och Saxolix Län

Otto Ernst Roper

BISMED
BORGER

Öfware af Kongl. Svards Öfver
Gifvit Witterijet. at, och den
enligt Hansa Ingehet i at
vise förordningarna. Den
Gabriel Vallonius den 24. Octobr.
1644. at Euerbeten i anseende af
afseende på att tillse på
den behöriga Eronev i flus
at i afseende på den samt
heller på Herringen af Hansa
Län och N:o 3 i Heltbilambi
by, Johanssonen Salu af Carsten

Cöpen 24
1644

Handwritten mark

toasiakirjat, on meneteltävä seuraavasti. Kun maakunta-arkistossa säilytettävästä maakirjasta on löydetty perinnöksioston päivämäärä, on siirryttävä asioimaan Valtionarkistoon, sillä perinnöksiostoasiakirjoja ei lainata maakunta-arkistoihin. Senaatin perinnöksiostoasiakirjojen kokoelman perintökirjojen taltioista, jotka on järjestetty ostopäivämäärän mukaan, löytyy Senaatin arkiston *kirjaamistunnus* kyseisen tilan asiakirjoille. Tällä kirjaamistunnuksella voi tilata perinnöksiostoasiakirjat tutkijasaliin tarkasteltavakseen.

Perinnöksiostoasiakirjoista muodostetussa aktissa on yleensä talonpojan tekemä anomus tilan ostamisesta, kuitti ostohinnasta, 1800-luvun puolivälissä myös tilan katselmuspöytäkirja ja kruununvoudin pöytäkirja tilan metsävarallisuudesta. Aktiin liittyvässä kuvernöörin lopullisessa päätöksessä oston hyväksymisestä voi olla myös maininta aiemmasta talonpojan saaman *sijoituskirjan* (immissionsbrev) päivämäärästä tai sijoituskirja voi olla myös aktin liitteenä. Sijoituskirjalla kruunu otti talonpojan kruununutilan pitäjäksi. Seuraamalla ajassa taaksepäin näitä sijoituskirjoja voidaan saada vielä lisätietoa vanhemmista tilaa koskevista omistuksen muutoksista ja tapahtumista. Sijoituskirjassa mainitaan usein kuka kyseistä kruununtilaa on aiemmin hallinnut. Samoin siinä on ilmoitettu myös tilalla suoritetun katselmuksen päivämäärä, jonka avulla *katselmuspöytäkirjaa* voi lähteä etsimään kruununvoudin arkistosta. Sijoituskirjoja on talletettuna pääasiassa lääninhallitusten konttorin arkistoon, joita säilytetään maakunta-arkistoiissa. Samoin niitä on kopioitu lääninhallitusten ja Senaatin talousosaston päätöspöytäkirjoihin.

Senaatin talousosaston arkistoon on päätynyt myös monenlaista muuta kylä- ja yhdistyshistoriikin kirjoittajalle mielenkiintoista materiaalia. Talousosasto mm. hyväksyi yhdistysten säännöt ja vahvasti kuntien yleisten rakennusten piirrustukset. Tämän vuoksi viljamakasii-nien tai muiden julkisten rakennusten piirrustuksia autonomian ajalta voi etsiä juuri talousosastosta.

Hakemistona Senaatin talousosaston arkistoon toimivat diaarit, jotka on mikrofilmattu. Näitä filmejä on talletettuna ja käytettävissä useissa maakunta-arkistoissa. Niitä voi myös lainata luettavaksi sellaisiin kirjastoihin, joissa on käytettävissä mikrofilmin lukulaite. Diaarista saatavien tunnusten ja päätösten numeroiden avulla voi sitten Valtionarkistosta tilata tarvitsemansa asiakirjat käyttöönsä maakunta-arkistoihin. Myös talousosaston päätöspöytäkirjat on mikrofilmattu, joten niiden tutkiminen myös kirjastoissa on mahdollista.⁷

Ruotsin vallan ajalla perinnöksi ostettujen tilojen ostot vahvistettiin Tukholmassa kamarikollegiossa, jonka arkistossa nämä asiakirjat ovat vielä tänäkin päivänä. Jos tila on ostettu perinnöksi ennen autonomian aikaa, on perinnöksiostoasiakirjojen saamiseksi lähestyttävä kirjeellä Ruotsin Valtionarkistoa (Riksarkivet). Kirjeessä, jossa pyydetään lähettämään kopio kyseisestä perinnöksiostoasiakirjasta, on mainittava lääni, pitäjä, kylä, talon nimi, perinnöksioston tehneen isännän nimi ja perinnöksiostoasiakirjan päiväys. Nämä tiedot saa valtionarkistossa säilytettävistä 1700-luvun läänintileistä. Jonkin ajan kuluttua Ruotsin valtionarkisto lähettää asiakirjan kopion postitse.

Vuonna 1895 alettiin tiloista pitää *maarekisteriä*, johon maakirjojen tiedot siirrettiin. Siirtyminen maarekisteriin liittyy tilojen lohkomista vaikeuttaneen lainsäädännön purkautumiseen, jolloin maakirjajärjestelmä ei enää kyennyt vastaamaan tilojen määrän nopean kasvun aiheuttamaan kirjanpitopaineeseen. Maarekisteriä säilytetään maanmittauskonttorissa ja sen tiedot alkavat isotajaosta ja jatkuvat aina tähän päivään saakka. Maarekisteri on laadittu alunperin kirjan muotoon, mutta tällä hetkellä sitä ollaan siirtämässä ATK:lle. Osassa maata tämä työ on jo tehty, osassa maata ovat vielä kirjat käy-

⁷ Senaatin talousosastosta ks. tarkemmin Linnolahti Jarno, Senaatin talousosaston yleiset asiakirjat. Arkistotiedote 1/1984., sekä Valtionarkiston yleisluettelo II. Helsinki 1966. s. 58—183.

HENKIKIRJA VUODELTA 1830

-Huhkilambi by											
1.	1.	1. $\frac{3}{8}$	Olof Torronen	1.	1.	3.	4.	9.	2.	11.	
			Inh. Anna Maranon							1.	1.
		1.	Torp Jacob Parviain	1.	1.			2.	1.	2.	
		1.	Dr Michel Haverin	1.	1.			2.		2.	
2.	$\frac{2}{3}$	1. $\frac{5}{24}$	Anders Hanofon Kekälch	1.	1.	1.	1.	4.	5.	9.	
	$\frac{2}{3}$	1. $\frac{5}{24}$	Pehr Dito Dr	1.	1.	1.	1.	4.	1.	4.	9.

Henkikirja antaa väestöstä ja väestön määrästä monipuoliset tiedot. Sarakkeet vasemmalta oikealle: talon numero, vero-, kruunun- (taloja, torppia) vai rälssitila (taloja, torppia), veroautiot, ruokakuntia (maksuista vapautetut, ei vapautetut) arviouruplaluku (jäännö itäsuomalaisesta verotusjärjestelmästä), tilan isännän nimi, isäntiä, emäntiä, pojat, vävyt ja rengit yhdessä sarakkeessa, tyttäret, miniät ja piijat yhdessä sarakkeessa, tilalla asuvat tilattomat miehet, naiset, työkuuntoiset yhteensä, alaikäiset, vanhukset, vaivaiset, asukkaiden summa yhteensä. Loppusarakkeeseen on merkitty nimeltä myös osa talon väestä. (son = poika, hr = vaimo, dotter = tytär, dr, dre = renki, pig = piika, torp = torppari, inh. = tilaton, d:o, dito = sama). — KLH konttori, henkikirja 1830. JoMA.

tössä. ATK-pohjaisesta rekisteristä on pyritty luomaan mahdollisimman helppokäyttöinen ja maanmittauskonttorin henkilökunta neuvoo ja auttaa sen käytössä.

Kunkin tilan kohdalle on maarekisterissä merkitty jakotoimituksen päättymisen päivämäärä. Tilat kulkevat maarekisterissä kylittäin tilanumeroiden mukaisessa järjestyksessä. Maarekisteristä ilmenee tilan nimi, sen osa-

3. Jon Olof med h:z, Michel med h:z och Johan, dotter Eva Sig Susanna Niöjinen
Bräcklig.

1/2 Dr Märten Wägrynen, Sig Anna Gaitinen

1/2 Dr Jacob Tolonen Sig Anna Myller, Mor Skolastika öfverårig.

luku kantatilasta (kantatila on aina 1,000), manttaaliluku, paljonko tilalla on viljeltyä maata, viljelyskelpoista maata, metsämaata ja joutomaata ja koko tilan pinta-ala. Tärkein tieto tila- tai kylähistorian tutkijan kannalta on tilan osituskirjan numero (esim -3:1). Sen perusteella voi maanmittauskonttorin arkistosta hakea käsiinsä tilaa koskevat lohkomisasiakirjat. Erityisesti kylähistorian kirjoittajille tärkeä on kantatiloille yhteinen osituskirjan

Henkikirjaan (ks. seuraava aukeama) on tilan n:o 21 kohdalle merkitty omistusta osoittavat asiakirjat. Kiinnekirjan tila on saanut 8.12.1880, jonka jälkeen tilasta on lohkaistu osa-ala, jonka lohkomispäätös on annettu 26.3.1920. Lainhuutoja tai kiinnekirjaa ei osalalle ole vielä haettu. Henkikirjasta näkee selvästi, ettei tilojen lukumäärä suinkaan ole ollut sama kuin asumusten määrä, vaan kantatilan alueella on asunut lukuisa joukko tilattomia, palstatilallisia, opettajia ja muuta väkeä. Lisäksi henkikirjaan on tehty joitakin huomautuksia alueella kirjoilla olleiden vaiheista ja olinpaikoista. — Ilomantsin kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto. Kiihtelysvaaran henkikirjat 1926—1930. JoMA.

HENKIKIRJA VUOSILTA 1926—1930

Litt. A.

Kuopion läänin Ilomantsin kihlakunnassa olevan

Kylän nimi	Talon					Savuja		
	Niminen	Talon	Maant.			Maanala	Läsnäolijät	
			Pöytä	Ilma	Ilma		Ilma	Ilma
Puukkilampi 20								Pasi Jaho Laitinen 62 v. Ida 72 L. 93, Pieni 1900, Jaho 93 Mlly. Tahvo Turunen 96 v. Helja 97 L: 1-5. Kansak. opett. Antti Jorvins: 1901. Keskik. Herman Wolanen 75 v. Tiina 82. Lars Anna Väinänen 87 (vanhempain) Weikko Laitinen 95 v. Beava 95.
	21							Paimla: Maria Krossi 63. Pata Kalle Sahanen perhe no Keronen 91 v. Marianna J. J. Panninen 86 v. J. J. Panninen 89 v. J. Pentti Lais Tuomo Kerkkonen 09. Pentti Piipponen 08 (Vastaläsnä). Kari - Antti Kerkkonen 99 (J. Pentti)
								Parrila (Rantala): Pentti Yrjö Rantanen 82 v. Hanna 09, Isä 10.
								Kalliola: Pekka Alholmin tila Pekka Alholmin 79 v. Hanna 85. Taipaleenmäki: Heikki ja Matti Heikki 70 W. Matti 86 v. v. Anna 91. L: 2-2-1-
								Lais Antti Alholma 70 Alholman Lais Emma Rantala 71. Kansak. opett. J. J. Penttinen perhe

Kiskun rajans
 Kiskun a-a

0,96420,2911

2,05580,0009

22 1 1167

23 1 1167

numero, sillä tämän numeron mukaisesti säilytetään isonjaon yhteydessä syntyneitä asiakirjoja. Jokaisella tilalla on oma rekisterinumeronsa, joka muodostuu kanta-tilan numerosta sekä jakomerkin jälkeisestä lohkomisnumerosta (esim. 3:32).

Kylähistorian kannalta kiinnostavin isossajaossa tehdyistä asiakirjoista on karttakuvauus (kartebeskrifning), joka on seikkaperäinen kuvaus kylän taloudesta, elinkeinoista, liikenneyhteyksistä, pelloista, niityistä, metsistä, kotieläimistä yms. Lisäksi maarekisteriin on merkitty ositusten yhteydessä syntyneet tilan rasitusoikeudet ja lääninhallituksen vahvistuspäivämäärät tilan perustamiselle. Näillä tiedoilla on merkitystä lähinnä tilansa menneisyyttä kartoittavalle tai riita-asioissa.

3. Väestö, suku ja yksilö historian lähteissä

Henkikirjat eli manttaaliluettelot kehittyivät alunperin myllyveroluetteloista. Niistä voidaan selvittää asutuksen määrää ja ne ovat myös hyvä sukututkimuksen lähde kirkonkirjoja varhemmalta ajalta. Myös henkikirjat löytyvät Ruotsin vallan ajalta Valtionarkiston mikrofilmaamista läänintilikokoelmista. 1800-luvun henkikirjoja säilytetään alkuperäisinä maakunta-arkistoissa lääninhallituksen kokoelmien yhteydessä samoin kuin maakirjojakin.

1880-luvulta lähtien alettiin tallettaa henkikirjoittajien laatimia paikallisia henkikirjoja ja lääninhallituksessa lopetettiin läänikohtaisten koosteiden pito. Tämän jälkeen henkikirjat on talletettu noin 1950-luvulle saakka maakunta-arkistoihin kihlakunnan henkikirjoittajien arkistoihin. Maakirjojen pidon lopettamisen jälkeen alettiin tehdä merkintöjä tilan omistusoikeutta osoittavasta asiakirjasta henkikirjoihin.

Tilaa ostettaessa oli vuoteen 1931 saakka hankittava kaupan vakuudeksi käräjillä kolme *lainhuutoa* ja lopulli-

nen *kiinnekirja* tilaan. Useimmiten tämä tapahtui peräkäisillä käräjillä, käräjiähän pidettiin tavan mukaan kaksi kertaa vuodessa; talvi- ja syyskäräjät. Käräjillä käsiteltiin sekä ilmoitusasioita että varsinaisasioita. Lainhuudot käsiteltiin ilmoitusasiana, kiinnekirjan saaminen varsinaisiasiana. Useimmiten ilmoitus- ja varsinaisasiat on sidottu eri niteisiin, mutta molempien niteiden sisällysluettelo on sijoitettu varsinaisasioiden niteen alkuun.

Ensimmäisen lainhuudon yhteyteen on sidottu kaikki kauppaan ja omistukseen liittyvät asiakirjat, kopiot kauppakirjoista, virkatodistukset jne. Toisen ja kolmannen lainhuudon yhteydessä ei yleensä ole mitään merkittävää, ellei joku asianosainen ole tehnyt kauppaa moitteenalaiseksi. Kiinnekirja on lopullinen omistusta osoittava asiakirja.

Vuotta 1932 nuoremmissa maakaupoissa on ostajan pitänyt hankkia vain yksi lainhuuto, jonka yhteydessä kaikki kauppaan liittyvät asiakirjat ovat. Tuomiokirjoja 1800-luvulta 1950-luvulle saakka säilytetään maakunta-arkistoissa, sitä nuoremmat tuomiokirjat ovat tuomiokunnissa.

Sukujen ja kylän väestön sosiaalisen taustan tutkimisessa ehdottomasti antoisin lähde ovat *kirkonkirjat*. Kirkonkirjojen käyttöön sukututkimuksessa kannattaa tutustua tarkemmin lukuisten julkaistujen sukututkimusoppaiden kautta. Tässä ei sukututkimuksen perusteita käydä läpi, vaan esitellään vain kirkonkirjojen tärkeimmät lähdeominaisuudet ja niiden hakujärjestelmät.

Kirkonkirjoja säilytetään seurakuntien arkistoissa ja maakunta-arkistoissa. Valtionarkisto on mikrofilmannut suurimman osan sataa vuotta vanhemmista kirkonkirjoista ja nämä filmit ovat käytettävissä maakunta-arkistoissa. Suomen sukututkimusseura on *puhtaaksikirjoittanut* (kopiointu nykyaikaisella käsialalla) kirkonkirjoista kuolleiden, kastettujen ja vihittyjen luettelot. Myös nämä kopiot on mikrofilmattu (SSS-filmit). Lainauspalvelun kautta mikrofilmejä voi tilata sellaisiin kirjastoihin luettavaksi, joissa on mikrofilmin lukulaite ja

jonka kanssa on tehty lainaussopimus.

Mikrofilmeistä on Valtionarkisto laatinut luettelon, jonka perusteella filmit on seurakunnittain löydettävissä ja tilattavissa. Luettelo on nähtävillä ainakin maakunta-arkistoissa ja maakuntakirjastoissa, myös oma kirjastosi saattaa pyynnöstäsi hankkia luettelon käyttöösi. Tämän lisäksi on olemassa vielä *IGI-kortisto* (International Genealogical Index), johon on kerätty *etunimen* mukaan kaikki kirkonkirjoissa esiintyvät henkilöt. Tämä mikro-kortteina oleva tiedosto on vain apukeino tutkimuksen pulmatilanteissa. Sellaista todistusvoimaa kuin alkupe-raisillä asiakirjoilla sillä ei ole.

Kirkonkirjoista tärkein on *rippikirja*. Seurakunnille annettiin vuonna 1665 määräys pitää kirjaa aikuisista (ripillä käyneistä) seurakuntalaisistaan. Rippikirja toimi siis eräänlaisena väestörekisterinä. Vain muutamasta seurakunnasta on tallella rippikirjoja 1600-luvun puolelta. Rippikirjojen pitäminen yleistyi nopeasti 1700-luvulla ja useimmista seurakunnista ne ovat tallella 1700-luvun puolivälistä lähtien. Rippikirjaa pidettiin aina 5—15 vuotta, jonka jälkeen tiedot siirrettiin uuteen niteeseen ja vanha arkistoitiin. 1800-luvulla rippikirjan pitoajaksi vakiintui kymmenen vuotta. Rippikirjan sivut olivat 1700-luvulta lähtien usein valmiiksi painettuja lomakkeita joille pappi teki merkintänsä. Sivujen asettelu vaihtelee aika-ajoin, mutta merkintöjen tunnukset säilyvät jokseenkin samoina.

Rippikirjan pohjana olevassa sivussa valmiiksi painettujen kristiopintaitoa mittaavien sarakkeiden sisältö on seuraava:⁸

⁸ Lähde: Sampio, Seppo, Opi tutkimaan sukusi. s. 16.

L.n.	Exact. aliq.m.	Sisäluku	Hyvin Jollakin tavoin
Tab.Oec.	Plenius Aliq.m.	Huoneentaulu	Täydelleen Jollakin tavoin
Quaest.	Dict.s.s. Plenius Ailq.m.	Kysymykset	Pyhät kirjoitukset Täydelleen Jollakin tavoin
Orat.	Vespert. Matut.	Rukoukset	Illtarukous
Conf. Mens. C.D.	Grat.a. Bened. Explic. Simpl.	Ruokarukoukset Pyhä ehtoollinen	Jälkeen ruoan Ennen ruokaa Selitykset Varsinainen
Conf.	3. 2. 1.	Tunnustukset	3. 2. 1.
Abs.	Explic. Simpl.	Rippi	Selitykset Varsinainen
Bapt.	Explic. Simpl.	Kaste (Sakramentti)	Selitykset Varsinainen
Or.D.	Explic. Simpl.	Herran rukous	Selitykset Varsinainen
Symb.	Athan. Explic. Simpl.	Uskontunnustukset	Athanasiuksen Selitykset Varsinainen
Dec.	Explic. Simpl.	Kymmenen käskyä	Selitykset Varsinainen

Rippikirjaan merkittiin paitsi henkilön ikä ja nimi, usein myös ammatti, ripillä käynnit sekä arvioitiin kristinopintaitoa. 1800-luvulla rippikirjojen merkinnät tarkentuvat, sivulle aletaan merkitä muuttomerkin­töjä (mistä henkilö on seurakuntaan tullut tai kirjan sivulle on merkitty mihin on muuttanut), arvioidaan henkilön terveyt­tä (sokeus, vanhuus, vammaisuus) ja myös annetut ran­gaistukset ilmestyvät rippikirjan sivuille. Rippikirjasta voidaan seurata paitsi tiloilla asuvia henkilöitä, myös

Sag. 14

	Dec.	Symb.	Or.D.	Cap.	Abf.	Conf.	Con.D.	Mens.	Orat.	Quaest.	Taba.	Ln.	
	Explic. Simpl.	Explic. Simpl.	Explic. Simpl.	Explic. Simpl.	Explic. Simpl.	1. 2. 3.	Explic. Simpl.	Orat. Bened.	Velper. Matth.	Alto m.	Dicla s. Plenus.	Plenus. Alto m.	Exa d. Alto m.
<i>Huckhambdy</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
<i>1. Lars Pongyisain Kundus Lindalx.</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
<i>J. Levin Puhlin</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
<i>J. Ewa</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>Maria Maria Kuum</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>Regina Keskäle K.</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>2. Jans Alster</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
<i>J. Puhlin Puhlin</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>J. Ewa</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>J. Maria</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>3. Ewa Lind. Levin</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>J. Puhlin Puhlin</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>Jon Puhlin</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>J. Maria Lind. Levin</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	
<i>J. Puhlin</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	

Rippikirjan sivun vasemmassa laidassa on talon numero. Seuraavalla sarakeella on henkilön nimi ja asema talossa. Tämän jälkeen on arvioitu henkilöiden kristinopin taito. Syntymäaika on merkitty otsikon "Natus" alle, kuolinaika merkittiin "Obiit". Murtoluvut kertovat kultakin vuodelta henkilön ehtoolisella käyntien päivämäärät. 1700-luvun lopulle kirkonkirjoissa merkittiin kuukausi murtoviivan yläpuolelle, päivä murtoviivan alapuolelle. Rippikirjan oikeaan laitaan on painettu otsikot seurakuntaan saapumista ja seurakunnasta muuttota varten, mutta saraketta on käytetty tavanomaisten ripilläkäyntimerkintöjen tekoon.

Natus	Obit	1768.	1769	17	1771	17	17	Accel	Abit
D. Anno	D. Anno								
8/6 1743									12/7 6/19
1725	10/24 1768.	6/18							
1728		6/18	18/28	6/12	7/22	3/10	10/24	6/7	12/7 6/19
1750		6/18	1/6	6/22	7/22	2/6	2/24	6/27	6/19
1749		6/18	1/16	6/22	6/22	1/6	5/24	6/27	6/19
1752	4/4 Kuppig 61								10/7 6/19
1717		4/3	18/28	6/18	6/22	7/6	5/24	6/7	6/27 6/19
1739		4/3	18/28	6/18	6/22	7/6	5/24	6/7	6/27 6/19
1755	7/3 Kuppig 61								
1757	4/4 Kuppig 61								
1718		1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6
1720		1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6
1744		1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6
1746		1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6
1752		1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6	1/6

Huhtilammen kylän talon no. 1. asukkaat ovat olleet vuosina 1768—1774 Lars Parfiain (Lauri Parviainen), joka on tullut vuonna 1768 kuolleen isännän Anders Käkäleen (Antti Kekäle) tilalle, Andersin vaimo (h) Elin Karfwin (Karvinen), tytär (dr) Ewa (Eeva), Mats Mardikain (Matti Martikainen) vaimonaan Andersin tytär Regina Kekäle (Regina on merkitty siirtyneeksi naimisiin rippikirjan sivulle 61, josta ripilläkäyntimerkinnöistä päätellen aviopari on palannut tilalle vuonna 1771, aviomies Mats on tullut tilalle kotivävyksi). — Kiihtelysvaaran kirkonarkisto, rippikirja 1768—1774. JoMA.

heidän liikkumistaan paikasta toiseen ja lukutaidon ja muun opin leviämistä paikkakunnalle.

Rippikirjojen perusteella on laadittu laajoja *sukututkimuksia*, joiden tekemiseen voi tarkemmin tutustua sukututkimusoppaiden kautta. Sukupuuta on periaatteessa kahdenlaisia; *esipolvi-tauluja* ja *sukutauluja*. Esipolvi-taulussa kartoitetaan kaikki yhden henkilön esi-isät, jolloin voidaan edetä joko vain isän puoleista linjaa tai (kuten nykyään yleisemmin tehdään) sekä isän että äidin puoleista linjaa. Täten esi-isäintaulu laajenee aina taaksepäin mentäessä — näin löytyvät ”sukupuun juuret”. Moni sukututkija lähtee esipolvi-taulun valmiiksi saatuaan kulkemaan vanhimmista esi-isistään takaisin päin ja kartoittamaan kaikkien esi-isiensä jälkeläisten vaiheita. Näin syntyy nykypäivää kohden laajeneva sukutaulu, josta lopulta löytyvät kaikki kaukaisimmatkin serkut.⁹

Kylähistoriikkiin ei tällaisten laajojen sukuselvitysten tekeminen ole aiheellista, vaan tärkeää on pysyttäytyä jokseenkin tarkasti oman kylän alueella ja siellä vaikuttaneissa suvuissa. Saattaa kyllä olla perusteltua laatia sukupuun rungot tärkeimmistä kylässä vaikuttaneista suvuista. Toisaalta tämä asia tulee kyllä osaltaan tarkastelluksi tilojen kehityksen yhteydessä, eikä päällekkäistä työtä kannata tehdä. Jo historiikin loppuun laadittu isäntäluettelokin saattaa hyvin riittää tiedoksi kylän suvuis-ta.

Rippikirjan perusteella voidaan tehdä poikkileikkaus kylän asujaimiston sosiaalisesta rakenteesta eli siitä, paljonko kylässä oli talollisia, renkejä, piikoja, tilattomia ja muuta väkeä. Väestön määrän arvioimiseen rippikirja ei sellaisenaan sovellu, sillä siitä puuttuvat ripillä käymättömät lapset, joista pidetty lastenkirja yleistyi Keski- ja Itä-Suomessa 1700-luvun puolivälin jälkeen. Kaikissa seurakunnissa Pohjanmaalla ja Lounais-Hämeessä ja osin

⁹ Sukutaulujen laadinnasta on hyvä opas Rauno Luttinen ja Marjo Hyppönen, *Sukututkimuksen käsikirja*. Porvoo 1988.

myöskään Kainuussa sitä ei koskaan pidetty, jolloin myös ripillä käymättömät lapset on merkitty rippikirjaan.

Tilattoman väestön (inhysningar, lyh. inh., vanhemmassa kirjallisuudessa erityisesti Itä-Suomen osalta käytettiin nimitystä loiset) merkitsemistapa rippikirjoihin vaihtelee seurakunnittain. Useissa seurakunnissa tilaton väestö on merkitty samaan kohtaan talollisten kanssa asuinpaikkansa mukaisen tilanumeron alle, ikäänkuin talollisväestön jatkoksi. Toisissa rippikirjoissa tilaton väestö on erotettu omaksi ryhmäkseen koko kylän talollisten perään ja joissakin seurakunnissa koko seurakunnan tilaton väestö merkittiin talollisista kokonaan erilliseen niteeseen tavallisesti aakkosjärjestykseen. Nämä seikat on syytä ottaa huomioon jos ryhtyy rakentamaan kirkonkirjojen perusteella kuvaa kylän koko väestöstä.

Tässä on syytä huomauttaa, että nimityksestään ”loiset” huolimatta tilaton väestö ei ollut mitään joutoväkeä, vaan maatalouden kipeästi tarvitsemaa liikkuvaa työvoimaa. Ongelmaksi tilattoman väestön kysymys alkoi tulla vasta 1800-luvulla erinäisten yhteiskunnallisten muutosprosessien vaikutuksesta.

Muut kirkonkirjojen pääsarjat ovat syntyneiden (tai kastettujen), vihittyjen ja kuolleiden (tai haudattujen) luettelot, sekä muuttaneiden luettelot joita ei ole laadittu läheskään kaikista seurakunnista. Nämä luettelot kirjattiin useimmiten niteeseen, jota kutsutaan *historiakirjaksi*. Vihittyjen luettelon tiedoissa on erityisen mielenkiintoista se, että siihen on merkitty paitsi vihittyjen nimet, myös heidän kotikylänsä ja -pitäjänsä. Näiden tietojen avulla on mahdollista tutkia, mistä kylän nuoret aviokumppaninsa hakivat. Tapauksista tehdyn tilaston avulla voidaan vertailla sitä, kuinka kanssakäyminen eri lähikylien kanssa on aikojen kuluessa kehittynyt, ja onko kenties joku kylistä tai lähikunnista ollut aviokumppanin haussa erityisessä suosiossa. Näistä avioitumissuunnista voidaan päätellä myös muun kanssakäymisen vilkkautta, naimaretkelle ei yleensä lähdetty tuntemattoomaan kylään.

ESIMERKKI VIHITTYJEN LUETTELOSTA

17.	$\frac{16}{2}$	$\frac{22}{4}$	Anna Gronow Lahl Annukain.	24.	Bonde dotter Orug Lija	Ofsted. Kyrkobyn S ^o	Vijde af Aghm.
14.	$\frac{7}{2}$	$\frac{28}{4}$	Meyachta Slavuin Johan Torroin.	76.	Bondejon fliga	Huhtilambi S ^o	Vijde af dito
15.	$\frac{12}{1}$	$\frac{6}{4}$	Anna Pykönein Mihel Jäskelain.	24.	Orug Bonde dotter	S ^o Ofsted	Vijde af dito
16.	$\frac{17}{10}$	$\frac{20}{4}$	Kufler Annukain. Anna Jormanain	76.	Bondejon Bonde dotter	Kyrkobyn. Jemavard	Vijde af dito
17.	$\frac{6}{4}$	$\frac{20}{4}$	Mihel Mardukain. Lija Karjuin	76.	Bondejon Bonde S ^o	S ^o Niva	Vijde af dito
18.	$\frac{7}{2}$	$\frac{20}{4}$	Jenni Slavuin. Balkanna Waja	24.	Inhyfinge Lija	Jemagled S ^o	Vijde af dito
19.	$\frac{2}{2}$	$\frac{18}{5}$	Johan Alekangas Mama Parkinain	76.	Bondejon Bonde S ^o	S ^o S ^o	Vijde af dito
20.	$\frac{17}{4}$	$\frac{6}{4}$	Anders Maronin Anna Kirkonain	76.	Bondejon Lija	Huhtilambi Jemagled	Vijde af dito

Seurakuntien historiakirjojen ulkoinen muoto vaihtelee suuresti paikkakunnittain ja kirjaa pitäneen papin tapojen mukaan. Esimerkin vihittyjen luettelossa vuodelta 1834 sarakkeet ovat seuraavat: juokseva vihittyjen pariin numero, kuulutusten antopäivä, vihkkipäivä, nimet, papin perimä maksu, tausta tai ammatti, kotikylä ja kuka vihkimisen suoritti. Huhtilammella ei talollisten ja palkollisten väliselle parisuhteelle näyttänyt tuolloin olevan mitään sosiaalisia esteitä. Talonpoika saattoi naida samasta kylästä olevan piian (pari 14) tai renki naapurikylän talollisen tyttären (pari 15). Kovin kaukaa eivät huhtilampelaiset siis aviokumppaneitaan näytä hakeneen.

Kastettujen luettelosta voi laskea alueella tapahtuneita syntyvyyden muutoksia ja kuolleiden luettelosta hahmotuu mm. tautiepidemioiden esiintyminen paikkakunnalla. Samoin niistä voidaan arvioida kunkin ajankohdan asukkaiden keskimääräinen elinikä. Muuttaneiden luettelosta ilmenee luonnollisesti alueelta tapahtuneen poismuuton suunta sekä se mistä kylään muutettiin.

Itä-Suomessa evankelisluterilaisten seurakuntien kirkonkirjat eivät kerro koko totuutta alueen väestöstä, sillä ortodoksiseurakunnilla on ollut aivan oma väestökirjantonsa. Ortodoksiseurakuntien kirkonkirjoja on laadittu vasta 1800-luvun alkupuolelta lähtien ja niiden pääasiallisena kielenä on koko 1800-luvun ajan venäjä. Pienellä harjoituksella oppii kieltä ja kyrillistä kirjaimistoa taitamatonkin kyllä lukemaan henkilön- ja paikannimiä kirkonkirjoista.

Ortodoksiseurakuntien kirkonkirjat muistuttavat rakenteeltaan ja tärkeimmiltä osiltaan melkoisesti luterilaisia vastineitaan. Ortodoksiseurakuntien vanhat kirkonkirjat ovat talletettuina seurakunnissa, maakuntaarkistoissa ja luovutetun Karjalan osalta Mikkelissä Lakautettujen seurakuntien keskusarkistossa. Kaikki Suomen ortodoksiseurakuntien kirkonkirjat ovat käytettävissä mikrokorttitalenteina myös Joensuun maakuntaarkistossa.

Jos kylän asukkaana tai suvun jäsenenä on ollut joku virkamies kuten tuomari, sotilas tai aatelishenkilö, saat-
taa lukuisissa näistä laadituissa matrikkeleissa olla runsaastikin tarvittavaa tietoa. Upseerien hallussa olleista virkataloista on laadittu matrikkeli, josta selviävät alueittain tärkeimmät taloja ja niiden alustalaisia koskevat asiat.¹⁰ 1680-luvulla toteutettiin Ruotsi-Suomessa

¹⁰ Wirilander, Kaarlo, Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1710—1871. Virkatalonhaltijain luettelot. Käsikirjoja Suomen Historiallinen Seura I—III. Helsinki. Ks. myös tutkimus Wirilander, Kaarlo, Suomen upseeristo 1700-luvulla. Historiallisia tutkimuksia 34. Helsinki 1950., Kiuasmaa, Kyösti, Suomen alempi sotilaspäälylysty 1500-luvun loppupuolella. Historiallisia tutkimuksia 73. Helsinki 1968.

ruotujakolaitos, joka jatkui aina vuoteen 1810. Upseereille annettiin asuttavaksi ja elannoksi virkatalo, jolla oli useimmiten myös muutamia torppia. Käkisalmen lääni ja Kainuu vapautettiin kuitenkin ruotujaosta, joten näillä alueilla virkataloja ei ollut.

Alkuperäislähteitä, joissa mainitaan myös tavalliset sotamiehet ovat erilaiset sotilasluettelot eli rullat. Kirkkoherra laati pitäjän yli 15-vuotiaista luettelon (mantalslängd), kutsunnoissa laaditusta luettelosta (roteringslängd) karsittiin vanhukset, raihnaat ja muuten epäkelvot pois, nihdeistä laadittiin oma luettelonsa (extractlängd tai kårtt rulla) ja myös järjestetyissä sotaväen katselmuksissa ja pääkatselmuksissa laadittiin omat luettelonsa (mönstringsrulla ja generalmönstringsrulla).¹¹

4. Miten ennen elettiin ja asuttiin?

Keskeinen kiinnostuksen kohde kylähistoriikissa on tietenkin se, miten ennen elettiin, millaista oli asuminen tilalla ja torpassa, mitä esineitä päivittäin käytettiin, millainen joukko aikuisia talossa asui ja paljonko lapsia pirtin lattialla telmi.¹² Talon asukasmäärää arvioitaessa on parasta lähteä liikkeelle rippi- ja lastenkirjojen avulla. Laskettaessa keskimääräistä asujaimistoa taloa kohden mukaan tulevat talon isäntäväki lapsineen, rengit, piit ja muut palkolliset sekä tiloilla mahdollisesti asuva tilan väestö. Tyypillisen tilan asujaimistoa hahmotettaes-

¹¹ Tarkemmin alkuperäislähteistä ja niiden sijoittelusta eri arkistoyhteyksiin ks. Karskela, Sirkka, Sukututkijan tietokirja. Jyväskylä 1987. s. 166–172.

¹² Erinomainen kuvaus Itä- ja Pohjois-Suomalaisen kaskiviljelyperheen ja kyläyhteisön elosta ja olostä on teoksessa Antero Heikkinen, Kirveskansan elämää. Juva 1988. Siinä on käytetty tuomio-
kirjojen ohella myös seurakunnallista lähdemateriaalia selkeästi ja menetelmällisesti myös kylähistoriikkiin sopivalla tavalla.

KRUUNUNVOUDIN KATSELMUSPÖYTÄKIRJA
VUODELTA 1782

27

En 1782. Jan 19. Enn i Kattelijä vändigkänneen lillala man Nam
vannarman Matti Myllysen ja krununtalonpoika Antti Mujusen kans-
sa vau uppi kroununtalon no 25. Huhtilammen kylässä Tohmajärven pitäjäs-
sä. Tilan oli ottanut haltuunsa kahdeksasosaruplan vuokrasta talon-
poika Juhani Häkkinen, mutta hän oli jättänyt tilan autioksi vuonna
1779. Tämän jälkeen asiakirjassa kerrotaan, missä kunnossa tilan
rakennukset ovat ja arvioidaan niiden arvo. Joskus katselmuksessa
käydään läpi tarkasti myös koko tilan irtaimisto. — Ilomantsin kruu-
nunvoudin arkisto, Katselmuspöytäkirjat 1780—1784. Cb4. JoMA.

Postin kauden ar balagun ja O. P. m. kroununtalon ar no 25. kroununtalon
vannarman Matti Myllysen ja krununtalonpoika Antti Mujusen kans-
sa vau uppi kroununtalon no 25. Huhtilammen kylässä Tohmajärven pitäjäs-
sä. Tilan oli ottanut haltuunsa kahdeksasosaruplan vuokrasta talon-
poika Juhani Häkkinen, mutta hän oli jättänyt tilan autioksi vuonna
1779. Tämän jälkeen asiakirjassa kerrotaan, missä kunnossa tilan
rakennukset ovat ja arvioidaan niiden arvo. Joskus katselmuksessa
käydään läpi tarkasti myös koko tilan irtaimisto. — Ilomantsin kruu-
nunvoudin arkisto, Katselmuspöytäkirjat 1780—1784. Cb4. JoMA.

- 1. gannuun kroununtalon maatalon kroununtalon no 25. kroununtalon
vannarman Matti Myllysen ja krununtalonpoika Antti Mujusen kans-
sa vau uppi kroununtalon no 25. Huhtilammen kylässä Tohmajärven pitäjäs-
sä. Tilan oli ottanut haltuunsa kahdeksasosaruplan vuokrasta talon-
poika Juhani Häkkinen, mutta hän oli jättänyt tilan autioksi vuonna
1779. Tämän jälkeen asiakirjassa kerrotaan, missä kunnossa tilan
rakennukset ovat ja arvioidaan niiden arvo. Joskus katselmuksessa
käydään läpi tarkasti myös koko tilan irtaimisto. — Ilomantsin kruu-
nunvoudin arkisto, Katselmuspöytäkirjat 1780—1784. Cb4. JoMA.

En 1782. Jan 19. Enn i Kattelijä vändigkänneen lillala man Nam
vannarman Matti Myllysen ja krununtalonpoika Antti Mujusen kans-
sa vau uppi kroununtalon no 25. Huhtilammen kylässä Tohmajärven pitäjäs-
sä. Tilan oli ottanut haltuunsa kahdeksasosaruplan vuokrasta talon-
poika Juhani Häkkinen, mutta hän oli jättänyt tilan autioksi vuonna
1779. Tämän jälkeen asiakirjassa kerrotaan, missä kunnossa tilan
rakennukset ovat ja arvioidaan niiden arvo. Joskus katselmuksessa
käydään läpi tarkasti myös koko tilan irtaimisto. — Ilomantsin kruu-
nunvoudin arkisto, Katselmuspöytäkirjat 1780—1784. Cb4. JoMA.

En 1782. Jan 19. Enn i Kattelijä vändigkänneen lillala man Nam
vannarman Matti Myllysen ja krununtalonpoika Antti Mujusen kans-
sa vau uppi kroununtalon no 25. Huhtilammen kylässä Tohmajärven pitäjäs-
sä. Tilan oli ottanut haltuunsa kahdeksasosaruplan vuokrasta talon-
poika Juhani Häkkinen, mutta hän oli jättänyt tilan autioksi vuonna
1779. Tämän jälkeen asiakirjassa kerrotaan, missä kunnossa tilan
rakennukset ovat ja arvioidaan niiden arvo. Joskus katselmuksessa
käydään läpi tarkasti myös koko tilan irtaimisto. — Ilomantsin kruu-
nunvoudin arkisto, Katselmuspöytäkirjat 1780—1784. Cb4. JoMA.

Ilomantsin kruununvouti on pitänyt katselmuksen 19.6.1782 yhdessä
lautamies Matti Myllysen ja kruununtalonpoika Antti Mujusen kans-
sa kruununtalalla no. 25 Huhtilammen kylässä Tohmajärven pitäjäs-
sä. Tilan oli ottanut haltuunsa kahdeksasosaruplan vuokrasta talon-
poika Juhani Häkkinen, mutta hän oli jättänyt tilan autioksi vuonna
1779. Tämän jälkeen asiakirjassa kerrotaan, missä kunnossa tilan
rakennukset ovat ja arvioidaan niiden arvo. Joskus katselmuksessa
käydään läpi tarkasti myös koko tilan irtaimisto. — Ilomantsin kruu-
nunvoudin arkisto, Katselmuspöytäkirjat 1780—1784. Cb4. JoMA.

sa yksinkertaisesti katsotaan, mikä asukasluku tiloilla on yleisin. Samalla voi tarkastella myös ääripäitä; paljonko oli todella suuria tai pieniä ruokakuntia. Keskiarvoa ei kannata käyttää, sillä se saattaa antaa pienellä tilojen määrällä harhaanjohtavan tuloksen.

Mutta mitä saamme tietää tilojen rakennuksista, millaisia ja minkä kokoisia asumukset ennen olivat? Mitä rakennuksia pihapiiriin kuului? Vastausta näihin kysymyksiin voi hakea erilaisista *katselmus- eli syynipöytäkirjoista*. Tiloilla tehtiin katselmuksia monista syistä. Kruununvoudin tuli tarkastaa kruununtilat kerran kolmessa vuodessa. Näistä tarkastuksista tehtyjä katselmuspöytäkirjoja säilytetään kruununvoutien arkistoissa. Samoin ”syyni” tuli pitää, mikäli talo tai sen rakennuksia oli palanut ja isäntä anoi paloapua käräjäkunnan muilta asukkailta. Nämä palovahinkojen arviokirjat, joissa on lueteltu tarkasti tilan kiinteistöt ja palanut irtaimisto, on liitetty tuomiokirjoihin.

Erittäin pikkutarkkoja tietoja esineistöstä saadaan *perukirjoista*, jolta laadittiin aina, kun täysi-ikäinen omaisuuttaan hallinnut henkilö kuoli. Vanhimpia perukirjoja on säilynyt kirkon arkistoissa. Jos leski meni uudestaan naimisiin, tuli hänen toimittaa kirkkoherralle perukirja osoituksena pesän jakamisesta. Kirkon arkistoissa säilytettävät perukirjat on mikrofilmattu vuoteen 1850 saakka. Toinen paikka mihin perukirjoja on päätynyt, ovat tuomiokuntien arkistot, joissa ne ovat usein omina sidoksinaan. Kolmas arkistokokonaisuus, josta perukirjoja voi löytää, ovat nimismiesten arkistot. Kaikkia näitä arkistoja säilytetään maakunta-arkistoissa. Läheskään kaikki perukirjat eivät ole säilyneet viranomaisten arkistoissa; osa on tuhoutunut tai kadonnut aikojen kuluessa, osa ei ole koskaan viranomaisille saakka kulkeutunutkaan.

Perukirjojen perusteella voi hahmotella paitsi talon tyypillistä esineistöä ja sen myötä elämänpiiriä, myös sitä, kuinka uudet esineet, laitteet ja keksinnöt levisivät maaseudulle. Missä vaiheessa esimerkiksi kirjat ilmesty-

vät perukirjoihin, tai koska peruluettelossa mainitaan valaisimet. Myös tiettyjen esineiden puuttumisesta voi päätellä monia asioita. Mukana luettelossa saattaa olla myös paikallisia erikoisia esineitä, joiden mainitseminen historiikissa on paikallaan. Usein perukirjoissa mainittuja vanhimpia työkaluja joutuu selvittämään etymologisten sanakirjojen avulla. Jos esineistön arvoa halutaan verrata tuolloin vallinneeseen yleiseen hintatasoon, voidaan se tehdä verohintaluettelon avulla, joita löytyy vuosittain lääninhallitusten arkistoista.

Esineet ja rakennukset voivat kertoa jotakin ihmisten elämästä ja tavoista, mutta paras elämänpiiristään kertoja on ihminen itse. Haastatteluin kerättävä muistitieto ei kuitenkaan ulotu kovin kauas menneisyyteen. Jokseenkin luotettavaa muistitietoa on saatavissa vain noin viidenkymmenen vuoden takaisista asioista, jotkut iäkkäämmät henkilöt saattavat muistaa myös vanhempiansa kertomaa tietoa ja perinnettä jonkin verran varhaisemmilta ajoilta. Aiemmin on jo esitelty myös valmiiksi kerätyn muistitiedon käyttömahdollisuuksia.

Mutta asiakirjalähteissäkin on ryhmiä, joissa ihmiset pääsevät itse kertomaan elämästään. Tällaisia ovat ennen kaikkiea yksityiset kirjekokoelmat, päiväkirjat, almanakkamuistiinpanot jne. Näitä on jonkin verran talletettu yleisarkistoihin, mutta suurimmaksi osaksi ne ovat vielä ihmisten ullakoilla ja komeroissa, joten niitä kannattaa esimerkiksi haastattelujen yhteydessä kysellä.

Järjestelmällisesti arkistolaitoksen piiriin taltioitu asiakirjalähde, jossa ihmiset kertovat elämästään, ovat käräjäpöytäkirjat eli *tuomiokirjat*. Käräjien pöytäkirjat piti lähettää puhtaaksi kirjoitettuna vuonna 1623 perustetulle Turun hovioikeudelle tarkastettavaksi. Vaikka tuomiokuntien vanhat omat arkistot ovat muutoin tuhoutuneet, ovat tuomiokirjat tämän vuoksi säilyneet Turussa hyvin yhtenäisinä sarjoina. Tuomiokirjat on vanhimmalta osaltaan (1800-luvulle saakka) mikrofilmattu. 1800-luvulta 1950-luvulle niitä säilytetään maakunta-arkistoissa ja sitä nuoremalta osalta tuomiokunnissa.

PERUKIRJA VUODELTA 1861

2461.

Anttotyöt den 11 april 1861. J. H. Leinonen

44

KOR.

Handwritten notes and signatures.

Vuonna 1861, Huhtikuun 14:ta päivänä, koimitettiin alaturjolehtien laillinen perustajajoukko. Lautamiehen Antti Leinosen ja talon miehen Piikka Hannan kanssa, talossa N:o 2 Huhtilammien kylässä ja kihtelyvaaran pitäjässä, Talon miehen Antti Kekälän jälkeen joka oli kuollut Helmikuun 14:ta päivänä jälkeensä jättänyt seuraavaiset perilliset, Piikka Hanna Antti ja Mikki Leppäret Maria naituna talon mies Benetti Piipponen kanssa Elli naituna talon mies Mikko Toivonen kanssa Sija naituna ^{Tammi} ~~Jaakko~~ Sirénin kanssa ^{Tammi} Eeva ja Helina naimata, jätten etua valvo talon mies Paavo Koljonen. Hanna Kekälä varotettiin epäinnostamaan tavaraat jeltäijena kuin se vaimoan kuollessa ollut oli jolla nauttamaan kaikki talouden kirjat ja ainekset, ja tämä anto ja nautto tapakku ja kirjotettiin näin:

Siinä omaisuus		Siirto		504,20	
Perinto" tala. N:o 2 Huhtilammien kyläpaarasta	500	500			
<u>Siinä omaisuus</u>					
<u>Koppeita</u>					
1 Piippon pistat	40	40			
<u>Vaskuja</u>					
1 Kina panna	3				
1 Kivi D	50				
1 Neji kanka	20				
1 Kyntelinjalta	10	3,80			
<u>Siirto"</u>		504,20			
<u>Rautaa</u>					
1 Puntar			80		
6 Kirvestä			1,80		
10 Wichatella			2		
10 Sirppia			1		
5 Kasparaa			50		
1 Kina plat			20		
1 Höyläkoukku			10		
1 Peura			40		
3 Sallho			15		
3 Waanliinta			30		
				7,95	
				516,75	
			<u>Siirto"</u>		

Tuomiokirjat on laadittu aina 1800-luvun lopulle saakka ruotsinkielisinä ja niissäkin on 1800-luvulle saakka käytetty saksalaistyylistä kirjoitustapaa, mutta pienen harjoittelun jälkeen teksti alkaa aueta. Kohtuullinen ruotsin kielen taito on kuitenkin välttämätön. Tältä vuosisadalta olevien tuomiokirjojen käytössä on oltava varovainen ja hienotunteinen. Historiikin tarkoituksena ei ole kerätä kokoelmaa häväistysjuttuja eikä pahoittaa toisten ihmisten mieltä. Jokainen, joka tilaa yleisarkistolaitoksesta asiakirjan käytettäväkseen, sitoutuu samalla siihen, ettei käytä asiakirjaa sen henkilön, jota asiakirja koskee, tai hänen läheisen omaisensa vahingoksi tai halventamiseksi.¹³

Tuomiokirjan lähdeominaisuuksiin kuuluu, että siihen valikoituu pääasiassa vain kielteisiä tapauksia, rikoksia tai riita-asioita. Tämän vuoksi pelkästään tuomiokirjoja tutkimalla voi päätyä kylän asukkaiden välisestä suhteista varsin vääristyneeseen kuvaan. Tuomiokirjojen perusteella ei voi tehdä kovinkaan paljon päätelmiä rikosten ja riita-asioden määrästä, sillä etenkin varhaisempina aikoina läheskään kaikki käräjille kuuluvat asiat eivät tulleet siellä esille. Pienemmät rikkomukset ja riidat sovittiin keskenään jos käräjille lähteminen oli pitkien taipaleiden vuoksi vaivalloista. Lisäksi käräjöinnistä aiheutui myös kuluja, joista saattoi koitua suuremmat kustannukset kuin itse vahingosta. Kun käräjäpaikan

Antti Kekäleen tilalla no 2. Huhtilammen kylässä irtaimistoon kuului 1800-luvun puolivälissä monenlaista tavaraa. Arvoesineitä olivat hopeiset piipun helat ja erityisesti viinapannu, joka tuohon aikaan kuului lähes jokaisen talon vakiokalustoon. Kekäleen talossa ei oltu iltaisin pelkästään päreen valon varassa, ainakin juhlapäivinä voitiin kynttiläljälässä polttaa tuolloin vielä arvokkaita vahakynttilöitä. Kahvikaan ei ollut tuntematonta, tästä kielii luettelossa mainittu kahvipannu. Luettelossa mainitaan lisäksi kaikki talon astiat ja kattilat, kuolleen isännän vaatteet, lasitavarat, huonekalut, kotieläimet, ajo- ja työkalut sekä luetellaan, kenelle Antti oli kuollessaan jäännyt velkaa. — Ilomantsin tuomiokunta, Kiihtelysvaaran käräjäkunta, perunkirjat 1860—1864. E IIIc 1. JoMA.

— Killoja ja rettelöitä kansalou-
lusta. Rihtelymaaran pitäjässä niiltä
lavan latti puolelta kansalousta, jota toi-
nen tahtoi, toinen ei, siinä luvun asia annet-
tiin luvun luvunäärin ratkaistavaksi, jota
päätettiin asia niin, että Rihtelymaarakalasta
on luvunvuoden alusta 1876 toinen pentawa
latti kansalousta, toinen poikia, toinen tyttöjä
warten. — Sitte tuli luvun kolonssessa tyshy-
mye, mihin kansalouluet olivat jollittawat.
Toiset tahtoiwat niitä kirkon tyttöjä ja mikä
minnekin, enemmistö päätettiin ne kuitteksi ase-
tettavaksi tyshy-tyttöjä Huhtilammilla tyttöjä J.
Kotäläen taloon. Josja oli tarjota maksatto-
mat huoneet. Nyt ovat kuitteksi muutamia
soutua johtolunnaa jäseet, vuhteen-johtajen
tietämättä, särkeneet lunnää päätöksen ja lah-
towat kansalousta omalle puolelleen pitäjäs-
tä, nimittään Hammaslehden tyttöjä. Se.

*Ensimmäisten kansakoulujen hankkiminen kuntiin sai riittäisyytensä vuoksi osakseen paljon huomiota sanomalehdissä. Vastakkain olivat pääasiassa valistushenkiset koulujen kannattajat ja kustannuksia pelkäävät vastustajat. Katkelma sanomalehtiutisesta kertoo ristive-
dosta paitsi näiden ryhmittymien, myös kunnan eri kylien välillä. —
Karjalatar 12.5.1876.*

suuntaan sattui muutakin asiaa, saatettiin hoitaa useamman asian kärjäointi samalla matkalla.

Käräjillä ei käsitelty ainoastaan riita-asioita. Niiden tehtäviin kuului myös paljon sellaisia paikallishallinnollisia toimia, jotka nykyään kuuluvat valtion virastoille. Tämän vuoksi kärjäpöytäkirjoista löytyy myös merkin-
töjä omistusten vahvistamisista, erilaisista yhteisistä hankkeista yms. Tuomiokirjoista kannattaa etsiä myös kuulusteluissa esiin tulleita mainintoja tavoista, vaate-
tuksesta ja esineistöstä. Näistäkin pikku pirstaleista saat-
taa joskus koota mielenkiintoisia tietoja.

¹³ Laki yleisten asiakirjojen julkisuudesta 9.2.1951, § 17 ja § 18., ks. myös yleisarkistolaitoksen asiakirjojen tilauslipuke.

5. Kylä herää elämään

Kylistä kertovat asiakirjat ovat 1860-luvulle saakka varsin niukkasanaisia, lähinnä väestö- ja asutushistorian lähteitä. Samoin niiden käyttö on vanhoihin käsialoihin tottumattomalle saati ruotsin kieltä taitamattomalle hankalaa. Kuva monipuolistuu 1800-luvun lopulle tultaessa suuresti, sillä lähteitä on myöhäisemmiltä ajoilta säilynyt enemmän. Juuri 1860-luvulla luotiin lainsäädännölliset edellytykset suomalaisen maaseudun kehittymiselle.

Kunnallisasetus vuodelta 1865 loi pohjan Suomen nykyiselle paikallishallintojärjestelmälle. Aiemmin yhteisiä asioita käsiteltiin seurakunnan yhteisessä pitäjän- tai kappelikokouksessa, nyt kunnan asioista päätti kuntakokous, 1920-luvulta kunnanvaltuusto. *Pitäjänskokousten pöytäkirjat* ovat talletettuina *seurakuntien arkistoihin*. Kuntakokousten monien tehtävien joukossa yksi tärkeimpiä oli kansanopetuksen järjestäminen. Täten kuntakokousten pöytäkirjoista löytyy paljon mm. kansanopetuksen järjestämiseen kylissä liittyvää asiaa. *Kuntakokousten pöytäkirjoja* säilytetään useimmiten kuntien omissa *kunnanarkistoissa*.

Kunnallisasetus ei luonut yleistä yhtäläistä äänioikeutta, vaan kuntakokouksessa vaikutusvalta eli äänimäärä määräytyi veroäyrin mukaan. Tämän vuoksi kuntakokoukset olivatkin maaseudulla pääasiassa vauraiden talonpoikien käsissä. Tässä järjestelmässä vähäosaistenkin oikeuden katsottiin toteutuvan valitusoikeuden kautta. Jokaisella kunnan jäsenellä oli oikeus valittaa kuntakokouksen päätöksistä lääninhallitukseen. Lisäksi monet kuntakokousten tärkeimmät päätökset vaativat lääninhallituksen vahvistuksen. Tämän vuoksi *lääninhallitusten arkistoihin* keräytyi runsaasti erilaisia kuntakokouksissa käsiteltyjen asioiden asiakirjoja ja niistä tehtyjä valituksia, erityisesti koskien verotusta ja kansakoulujen perustamista. Lääninhallitusten arkistoja säilytetään

VALITUSASIAIN DIAARIN SIVU VUODELTA 1904

			60	Mittunen, Matti, Pas- ▼ nen, Antti, y. m. Kunta- laisia Huhtilampsa- ralla, valittavat Huht- tilampsaaran perustako- koulun 1904. Tarkemmas tö päätöksestä, kos- keva kansakoulun perustamista Uska- ljärven piirissä.
--	--	--	----	--

Kuntakokouksen pöytäkirjoista on tutkija saanut vihjeen kuntako-
kouksen hankkeesta yhdistää Uskaljärven ja Huhtilammen kylien
koulupiirit ja perustaa näille yhteinen koulu. Tästä päätöksestä on
vuonna 1904 valitettu lääninhallitukseen. Kuopion lääninhallituksen
arkiston arkistoluettelosta valitsemme valitusasiain diaarin, jossa ovat
vuonna 1904 lääninhallitukseen saapuneet valitukset (signum Ac 5).
Diaaria selaamalla löydämme valituksen saapumista koskevan diaa-
rimerkinnän. Valitus on saapunut lääninhallitukseen helmikuun 26.
päivänä ja se on tuona vuonna 60. valitusasia. Diaarin sarakkeista
voidaan lukea, että lääninhallitus on antanut asiassa välipäätöksen,
jossa se pyytää kunnalta selitystä asiassa. Kunnan vastaus on saapu-
nut lääninhallitukseen 5.4.1904. Toisella välipäätöksellä lääninhalli-
tus on lähettänyt asiakirjat lausunnolle kansakoulujen piiritarkasta-
jalle, jonka vastaus on saapunut 8.7.1904. Päätöksen lääninhallitus
on antanut 20.7.1904 numerolla 2427 ja samana päivänä päätös on
annettu tiedoksi (Exp.) asianosaisille. Fin. -merkintä viimeisessä sa-
rakkeessa merkitsee asian loppuunkäsittelyä. Joskus asiat on jouduttu
siirtämään esimerkiksi Senaatin ratkaistavaksi, jolloin merkintä siitä
on tehty tähän samaan sarakkeeseen. Näin diaarin avulla pystytään
seuraamaan asiakirjojen kulkua koko päätöksenteon ajan. — Lähde:
KLH kanslia, valitusasiain Diaari 1904, JoMA.

Ways: 1304 N 1415	Selitys tuli	1800	Antos	1801-2437	fin.
Ways: 1406 N 1402	Kirjat tuli	rep.			
87/107					

maakunta-arkistoissa. Joskus kantajana tai vastaajana ollut kunta ei tyytynyt lääninhallituksen päätökseen riita-asiassa, jolloin päätöksestä valitettiin Senaattiin. Tällöin riita-asian asiakirjoja säilytetään *Senaatin arkistossa*, joka on talletettu Valtionarkistoon.

1800-luvun puolivälistä myös *sanomalehdet* alkoivat seurata tiiviisti maaseudun tapahtumia. Tuolloin perustettiin myös ensimmäisiä maakuntalehtiä. Kylähistoriikin kirjoittajalle erityisen antoisia voivat olla ns. maaseutukirjeet. Maaseutukirjeiden kirjoittajat olivat maakuntalehtien ”kirjeenvaihtajia” kylissä, harrastajakirjoittajia jotka merkitsivät huvikseen muistiin paikkakunnan ja kylän merkkitapahtumia. Näitä juttuja julkaistiin vuosien varrella lehdissä runsaasti. Toki maakuntalehdet seurasivat ja uutisoivat alueensa tapahtumia muutoinkin; erityisesti erilaisten yhdistysten ja kansa-

koulujen perustamisvaiheet saivat paljon huomiota osakseen lehdistössä.

Vanhimpien sanomalehtien sisällöstä on laadittu vuoteen 1891 saakka kuntakohtainen kortisto, jossa mainitaan lehden nimi, päivämäärä ja numero, muutamalla sanalla lehtijutun keskeinen sisältö sekä kirjoittajan nimi tai nimimerkki. Kirjoina säilytettävä *lehdistökortisto* on Helsingin yliopiston kirjastossa, osittain muiden yliopistojen kirjastoissa ja maakuntakirjastoissa. Tätä myöhemmältä ajalta sanomalehtiä on käytävä järjestelmällisesti läpi lukemalla ja kiinnostavia artikkeleita ja uutisia etsimällä. Tässä aikaa vievässä puuhassa on suureksi avuksi, jos on jo aiemmin tutustunut muuhun lähteistöön ja kirjallisuuteen niin paljon, että tietää tärkeimmät ajankohdat joilta lehtijuttuja saattaa olla. Kuitenkin pidättäytyäessä vain entuudestaan tunnetuissa taitekohdissa saattaa väliin jätetyissä lehtien numeroissa lipsahdtaa paljonkin käyttökelpoista tietoa ohi.

Vanhimpia sanomalehtiä on mikrofilmattuina ainakin useimmissa maakunta-kirjastoissa. *Helsingin yliopiston kirjastosta* voi tilata jokaiseen kirjastoon, jossa on mikrofilmin lukulaite, kaukolainaksi tarvitsemansa lehden filmattuja vuosikertoja luettavaksi. Tätä varten on mikrofilmatuista sanomalehdistä laadittu myös erillinen luettelo. Filmejä tilattaessa kannattaa huomioida, että niiden laina-aika on vain pari viikkoa, joten kovin mon-
taa rullaa kerrallaan ei kannata ottaa luettavakseen.

Diaari on avain lääninhallituksen arkiston asiakirjoihin. Aina asiakirjan saapuessa virastoon tehtiin siitä merkintä diaarikirjaan. Kun asiakirjat on arkistossa järjestetty diaarinumeron mukaiseen järjestykseen, toimii diaari tällöin arkiston hakemistona. Arkistoluettelossa asiakirjat ovat arkistoyksikön (kansio, kotelo, mappi) tarkkuudella, diaarissa on mainittu jokainen asiakirja. Erinomaisen esimerkin diaarin ja lääninhallituksen arkiston käyttöön tarjoavat kansakouluasioista tehdyt valitukset, jotka voivat olla myös tärkeitä kylähistoriikin lähteitä.

Mistä löydämme asiakirjat, joista diaarissa puhutaan? Valitusasian päätöksenteon yhteydessä syntyneet asiakirjat on koottu langalla yhteen sidottuun nippuun eli *aktiin*. Aktin voi tilata arkistosta diaarista saatavalla diaarinumerolla, joka esimerkkinä tapauksessa on 60/1904 Val.d. (valituksen järjestysnumero/vuosiluku ja valitusasiaa merkitsevä tunnus). Toinen tapa jolla lääninhallitusten asiakirjoja on arkistoitu on lääninhallituksen päätösnumeron mukainen järjestys. Esimerkin tapauksessa tunnus olisi Lääninsihteerin päätös 20.7.1904 no. 2427. Käytetystä arkistointiperiaatteesta voi kysyä neuvoa arkistovirkailijalta.

Lääninhallituksessa on ryhmitelty asiakirjat mm. kirje-, anomus-, isonjaon, valitus-, salaisten asioiden ja vesi- ja järvenlaskuasioiden diaareihin. Tärkeää on tilauksessa mainita mistä asiakirjaryhmästä on kysymys. Myös diaaritunnusten muodostaminen poikkeaa eri diaareissa hieman toisistaan. Pulmatilanteissa on parasta kääntyä arkiston henkilökunnan puoleen.

Lääninhallitusten ja Senaatin arkistojen käyttö tapahtuu aina periaatteellisesti edellä esitettyä periaatetta noudattaen. Lääninhallituksesta voi löytyä mm. kylän järjestötoimintaa (erityisesti salaiset asiakirjat), pankkilaitoksen alkuvaiheita, myllyjä, tiestöä, järvenlaskuja, kanavointia ja mitä moninaisempia aiheita käsitteleviä lähteitä. Kirjallisuutta tutkimalla ja arkistoluetteloa ja erityisesti arkistoluetteloiden johdantoja lukemalla voi saada vihiä aivan uusista lähteistä.

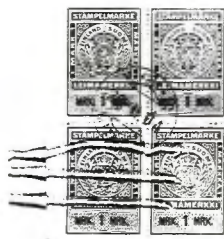
6. Järjestöjen luvattu maa ja maaseutu

Yhdistykset ja järjestöt valtasivat maaseudun ja kaupungit 1800-luvun puolivälin jälkeen. Todellinen yhdistysten perustamisryntäys tapahtui 1800-luvun lopulla ja maaseudun kylien järjestötoiminta oli vilkkaimmillaan parina sotien jälkeisenä vuosikymmenenä. Kylähistorii-

A. G. Valp
1904

1904. Helsingin kunnan...
hella kahtatoista (12)
jättänyt ymmä valtakirjan
näköön ja...
Herra Kaur...
Kaur...
1904

Herra Kaur...

Kaurakauden
1913/04

Työytmättöminä Kiitatus vaalon Kunta
Kassausten päätös on 25 päivänä al. va. Helmi
Kunta, Näsken. M. Maljäsven Keskiläisten asu-
mus Kassa Kaulun puolesta missä M. Maljäs-
ven Kassa Kassa puolesta. Jaon on esin
tuota Kassa on.

Kun Kiitatus vaalon Kunta Kassa-
sen päätöksiä Kassa on 5 päivänä al. va. Helmi
Kunta li. Kassa on missä päätöksiä Kunta Kassa on
vastais Kassa on M. Maljäsven Kassa pu-
olesta yhdistetty väen. Kassa on missä Kassa-
puolesta Kassa on missä Kassa on Kassa on
Kassa on missä Kassa on missä Kassa on
Kassa on missä Kassa on missä Kassa on
Kassa on missä Kassa on missä Kassa on
Kassa on missä Kassa on missä Kassa on
Kassa on missä Kassa on missä Kassa on

Ensimmäisellä sivulla Uskajärveläisten lääninhallitukselle tekemästä
valituksesta näkyy vasemmassa yläkulmassa asiakirjan diaaritunnus,
oikealla ylhäällä ovat lääninhallituksen tekemät kirjaamismerkinnät.
Asiakirjanipussa on valituksen lisäksi seuraavat asiakirjat: otteita

kin olennainen osa on kartoittaa alueella vaikuttaneet yhdistykset ja pyrkii luomaan niiden toiminnasta kokonaiskuva. Tässä kylä- ja yhdistyshistoriikin lähteistöt kohtaavat toisensa. Kylähistoriikkiin ei voida laatia kovin perusteellista selvitystä lukuisten yhdistysten toiminnasta, vaan järjestöjen osuus on suhteutettava kylähistoriikin kokonaisuuteen. Yhdistyksen omaa historiikkaa kirjoittava taas kokoaa mahdollisimman kattavan esityksen yhdistyksen toiminnasta.

Järjestön historiaa tutkittaessa on aina käytettävä päälähteenä asiakirjalähteitä ja muistitieto on kerronnan värittämistä ja näkemysten esittämistä varten. Joskus kuitenkin ei yhdistyksen toiminnasta ole jäänyt asiakirja-aineistoa. Tällöin on mahdollisimman luotettavan tiedon saamiseksi haastateltava useampaa kuin yhtä yhdistyksen toiminnassa mukana ollutta henkilöä. Huonoin mahdollinen ratkaisu on antaa järjestön historiikki jonkun veteraanin kirjoitettavaksi muistelmana. Tällainen tieto on aina värittynyttä, valikoitunutta ja vain yhdestä näkökulmasta asioita valottavaa.

Tärkeimmät järjestön historiasta kertovat lähteet ovat luonnollisesti pöytäkirjat ja muut yhdistyksen omaan arkistoon kuuluvat asiakirjat. Monet yhdistykset säilyttävät vanhoja asiakirjojaan itse, mutta monet ovat myös

kuntakokouksen pöytäkirjoista, jotka koskettelevat käsiteltävää asiaa, luettelo kouluikäisistä lapsista Uskaljärven kylässä, Huhtilammella pidetyn koulupiirikokouksen pöytäkirja, jossa päätettiin koulupiirien yhdistämisestä, kunnan antama selitys asiassa sekä kansakouluntarkastajan lausunto. Huhtilampilaiset olivat koulupiirikokouksessa päättäneet koulupiirien yhdistämisestä, taustalla tietysti toive heiltä jo kertaalleen evätyin koulun saamisesta omaan kylään. Lääninhallituksen päätös asiasta on taltioitu aktista erikseen lääninsihteerin (jolle kouluasiat kuuluivat) päätöskonsepteihin, joista päätöksen saa luettavakseen päivämäärällä ja päätöksen numerolla. Päätöksessään lääninhallitus velvoittaa kunnan rakentamaan koulun Uskaljärven koulupiiriin, jolloin Huhtilampilaiset joutuivat odottamaan omaa koulua vielä tovin.

tallettaneet niitä arkistoihin. Lähin asiakirjojen arkistointipaikka on kunnassa mahdollisesti toimiva kotiseutuarkisto. Koska monessakaan kunnassa ei vielä tällaista ole, on joissakin kunnissa vastaanotettu yhdistysten vanhimpia asiakirjoja kunnanarkistoon. Varsin useiden vanhojen järjestöjen arkistoja on myös talletettu maakunta-arkistoihin. Poliittisten ja yhteiskunnallisten liikkeiden perusjärjestöjen vanhimpia arkistoja on kerätty valtionapua saaviin yksityisarkistoihin. Muutamien työväenyhdistysten arkistoja kansalaissotaa edeltäneeltä ajalta on säilynyt myös Valtionarkistossa säilytettävässä Vapaussodan arkistossa.

Pelkästään pöytäkirjojen varaan ei historiikkia kannata rakentaa, sillä tällöin on vaarana luettelomaisuus. Muutoinkin on vältettävä kronologista vuosittain etenevästä, jossa joka vuodelta kerrotaan henkilövalinnat ja tärkeimmät kokouksissa tehdyt päätökset — sellainen on äärimmäisen ikävyyttävää luettavaa. Ennemmin tulisi keskittyä erilaisten tapahtumien ja sattumusten kuvaamiseen, yhdistyksen varsinaisen toiminnan ja saavutusten kirjaamiseen. Erityisen pitkään luottamustoimissa vaikuttaneet ansioituneet henkilöt voi toki mainita tekstin sisällä.

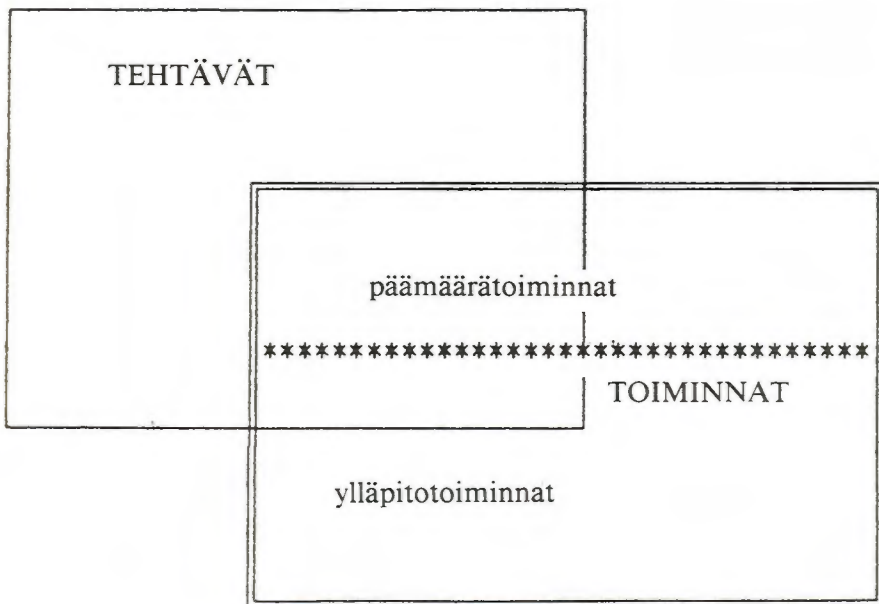
Kaikkien puheenjohtajien ja johtokunnan jäsenten nimestä voi tehdä luettelon historiikin loppuun liitteeksi. Jos nimiä ei ole paljon, voidaan ne panna vuosijärjestykseen; paljon nimiä sisältävä luettelo taas on syytä panna aakkosjärjestykseen. Tällöin nimen perään voidaan lisätä vuodet, jolloin henkilö on toiminut luottamustehtävässä ja luottamustehtävän laatu voidaan osoittaa lyhenneillä (pj = puheenjohtaja, vpj = varapuheenjohtaja, s = sihteeri, rh = rahastonhoitaja jne.).

Järjestöhistoriikki on hyvä aloittaa lyhyellä selostuksella järjestön toiminta-alueesta ja toiminnan keskeisistä tavoitteista. Tämän jälkeen on järjestön historian tarkastelussa mahdollista edetä joko kronologisesti tai systemaattisesti tai käyttämällä näiden jäsentelyperiaatteiden välimuotoa. Kummassakin tapauksessa joudutaan miet-

timään sitä, mitkä asiat ovat olennaisia järjestöhistoriikin kannalta. Kaikkea tuskin voidaan pitkän taipaleen varrelta mahtuttaa mukaan.

Olenkin pyrkinyt havainnollistamaan toiminnan olennaisimman osan löytämisestä erottamalla yhdistyksen *tehtävät ja toiminnot*. Tehtävät ovat niitä periaatteita ja tarpeita, joita täyttämään yhdistys on perustettu. Luonnollisesti tehtävät ovat muuttuneet aikojen kuluessa, mutta aina yhdistyksen toiminnalle on kuitenkin löydettävissä tarkoitus, muutoin yhdistys olisi jo aikoja sitten lopettanut toimintansa.

Toiminnot, siis se mitä yhdistys tekee, olen jakanut toisaalta *päämäärätoimintoihin*, toisaalta *ylläpitotoimintoihin*. Jako ei tietenkään ole jyrkkä eikä selvä, monilla toiminnoilla on sekä päämäärä- että ylläpitoluonteisia tehtäviä. Päämäärätoiminnot ovat niitä yhdistyksen järjestämiä tilaisuuksia, tapahtumia tai muuta toi-

mintaa, jonka tavoitteena on vastata yhdistykselle asetettuihin tehtäviin. Tällaisia ovat esimerkiksi urheiluseuran järjestämät kilpailut, leirit ja muu koulutustoiminta, ammattiosaston neuvottelutoiminta, sovittelut ja lakot, jne. Ylläpitotoimintojen tavoitteena on turvata yhdistyksen toiminnan jatkuvuus, pitää huolta sen rahoituksesta, jäsenmaksuista, jäsenistöstä jne. Näihin ylläpitotoimintoihin kuuluvat mm. varainhankinta, jäsenhuolto ja jossain määrin myös virkistystoiminta.

Osa yhdistykselle asetetuista tehtävistä jää aina huomioimatta toiminnassa. Nämä ovat useimmiten niitä yhdistykselle asetettuja tavoitteita, joiden tehtävänä on antaa suuntaa ja ryhtiä koko yhdistyksen toiminnalle. Toisaalta ne voivat olla myös sellaisia yhdistyksen tavoitteita, joihin yhteiskunnan taholta kohdistuu niin voimakkaita vastustavia paineita, ettei niitä voida toiminnan kautta toteuttaa (esimerkiksi poliittinen toiminta 1920- ja 1930-luvuilla). Osalla toiminnoista taas ei ole paljontaan tekemistä yhdistykselle asetettujen tehtävien kanssa. Näitä ovat erityisesti ylläpitotoiminnot, vaikkapa yhdistyksen rahoituksen kohentamiseksi järjestetyt arpajaiset.

Yhdistyshistoriikin kannalta mielenkiintoisin ja olennaisin osa toiminnasta on se osa päämäärätoiminnoista, joka tähtää yhdistykselle asetettujen tehtävien toteuttamiseen. Siinä yhdistys täyttää sille kaavailtua tehtävää. Ylläpitotoiminnot ovat lähinnä toimintaa selittäviä tekijöitä (oliko yhdistyksen lamaan vaikuttamassa varainhoidon laiminlyönti tms.) ja niitä tulisi käsitellä historiikissa sen mukaisesti. Historiikki, jossa käsitellään toimintalohkoittain erikseen kaikki ylläpitotoiminnot on kuivaa luettavaa, eikä siitä saa kokonaiskuvaa yhdistyksen toiminnasta.

Järjestöjen historiasta kertovaa aineistoa on saatavissa muualtakin kuin yhdistysten omista arkistoista. Tärkeimpiä mahdollisia paikkoja ovat niiden piiri- ja keskusjärjestöjen arkistot, joihin yhdistykset perusjärjestöinä kuuluivat. Näin materiaalia marttayhdistyksen toi-

minnasta voi etsiä marttapiirin arkistosta tai ammattiyhdistyksen toimintaa selvittäviä asiakirjoja löytyy kyseisen ammattiliiton arkistosta. Yhdistyksistä ovat pitäneet rekisteriä kaupunkien maistraatit ja kihlakunnan henkikirjoittajat, joiden arkistoista saattaa löytyä ainakin tärkeimmät tiedot.

Useimmiten yhdistysten oli lähetettävä vuosikertomukset keskusliittoonsa, jolloin omassa arkistossa mahdollisesti olevat aukot saadaan täytettyä tätä kautta. Perusjärjestön ja keskusliiton välinen kirjeenvaihto voi sisältää hyvinkin paljon toimintaa valaisevaa tietoa. Samoin epäviralliset muistiot ja raportit, joita ei ole saatavissa muualta kuin keskusliittojen arkistoista, voivat selittää paljon niitä taustoja, jotka yhdistyksen toiminnan ymmärtämiseksi ovat keskeisiä. Keskusliittojen arkistot on järjestetty hyvin erilaisten periaatteiden mukaan; jotkut ovat hyvin järjestettyjä, toiset taas lähinnä varoittavia esimerkkejä.

Sanomalehdet ovat aina yhdistystoiminnan alkuajoista olleet hyvin kiinnostuneita järjestöjen toiminnasta ja erityisesti niiden perustamisista. Hyvällä onnella saattaa sanomalehdistä löytää eläviä kuvauksia yhdistyksen perustamisesta tai järjestetystä tilaisuudesta. Urheiluseurojen toiminnasta lehdistöstä löytyvät erityisesti tulokset ja kuvaukset kilpailuista. Tässä yhteydessä ei sovi unohtaa eri alojen erikoislehtiä, joita keskusjärjestöt julkaisivat. Näitä ovat erityisesti urheiluliittojen lehdet, ammattiliittojen lehdet, työväen järjestötoimintaa tutkivalle kansalaissotaa edeltävältä ajalta erityisesti Työmies-lehti, raittiusliikkeen osalta Raittiuden ystävät ja Aamun airut-lehdet, nuorisoseurojen lehtenä oli Pyrkijä. Kansanvalistusseurojen toiminnasta hyvänä lähteenä on Kansanvalistusseuran kalenteri, osuustoimintaliikkeestä maaseudulla tietoja voi etsiä esimerkiksi Pellervon vuosikirjoista.

Keskusjärjestöt ovat saattaneet pitää myös jäsenrekisteriä jäsenyhdistyksistään, jolloin jäsentiedot on saatavissa keskitetysti yhdestä paikasta pienellä vaivalla. Sa-

moin monet keskusliitot ovat usein koonneet toimintakertomuksiinsa tilastotietoja perusjärjestöjensä toiminnasta. Erityisen mielenkiintoisia ovat keskusliittojen ja -järjestöjen työntekijöiden raportit maaseutukierroksilta. Näissä kerrotaan elävästi yhdistysten toiminnasta tai toimimattomuuden syistä.

Monien pöytäkirjoista esiin tulevien asioiden tausta saattaa jäädä tutkijalle hämäräksi tai niistä voi vetää jopa vääriä johtopäätöksiä. On aina muistettava, että pöytäkirjan sanamuotojen valintaan vaikuttavat monenlaiset tekijät. Huolimatta kokouksessa mahdollisesti olleista voimakkaistakin ristiriidoista on pöytäkirjaan saatettu kirjata yksimielinen päätös. Joskus pöytäkirjaan on saatettu erityistilanteissa kirjata jopa vääristeltyjä päätöslauselmia ja kannanottoja. Nämä tapaukset liittyvät moniin kansallisiin tai järjestön sisäisiin kriisitilanteisiin. Tämän vuoksi tutkijan onkin suhtauduttava tällaisten aikojen lähteisiin epäillen ja varovasti.

Mahdollinen keino taustatietojen saamiseksi on haastattelujen käyttö. Tällöin haastattelijan ja tutkijan on parasta olla ottamatta kantaa puoleen tai toiseen sekä haastattelutilanteessa että historiikkia kirjoittaessaan. Kaikkia osapuolia on ehdottomasti haastateltava ja heidän lausuntoihinsa on suhtauduttava tasapuolisesti. Eri-laiset näkökulmat on tuotava esiin myös tekstissä. Kannan ottaminen kunkin selityksen oikeellisuuteen jääköön lukijan tehtäväksi.

Yhdistysten perustamisesta kertovat asiakirjat ovat usein kadonneet. Näistä on saatavissa ainakin jonkin verran tietoja Senaatin ja lääninhallitusten arkistoista. Perustettavan yhdistyksen oli anottava hyväksyntä säännöilleen Senaatilta, 1880-luvulta lähtien lääninhallitukselta. Yhdistyksen säännöt on liitetty asian käsittelyn yhteydessä syntyneeseen aktiin. Nämä asiakirjat löytyvät anomusdiarin perusteella Senaatin talousosaston (Valtionarkistossa) tai lääninhallituksen (maakunta-arkistoissa) arkistoista.

Tietoja yhdistysten perustamisesta ja yhdistyksen joh-

tokunnan jäsenistä on myös *yhdistysrekisteritoimistossa*, joka toimii patenti- ja rekisterihallituksen yhteydessä. Yhdistysrekisteriä on pidetty vuodesta 1919. Vanhojen jo aikoja sitten lakkautuneiden yhdistysten rekisteripa-perit on siirretty Valtionarkistoon, jossa ne ovat myös tutkijoiden käytössä. Rekisteritoimisto toimittaa postitse virallisesti oikeaksi todistettuja jäljennöksiä korvausta vastaan. Mikäli tutkijan on mahdollista itse noutaa tiedot, kustannukset rajoittuvat kopiointimaksuihin. Yhdistysrekisteritoimistoon on hyvä ilmoittaa vaikkapa puhelimitse pari päivää aiemmin tarvitsemistaan tiedoista, jotta henkilökunta ehtii ottaa tarvittavat asiakirjat esille. Yhdistysten perustamisasiakirjoja voi kysellä myös kaupunkien *maistraateista*.

Liikeryityksistä tietoja säilyttää *kaupparekisteri*, joka on perustettu vuonna 1896. Vanhimmalta osaltaan myös nämä tiedot on siirretty Valtionarkistoon. Kaupparekisterin arkistoon riittää ennakkotiedoksi liikeryityksen nimi, jonka perusteella asiakirjat on arkistoitu. Kaupparekisterissä on käytävä henkilökohtaisesti tutkimassa asiakirjat, jolloin on myös hyvä ilmoittaa paria päivää ennakkoon saapumisestaan. Näin voidaan taata joustava palvelu. Kaupparekisterin palvelu on ilmaista, kustannuksia tulee vain kopioista. Myös kaupparekisteriasiakirjojen jäljennöksiä, joista on mahdollista saada samat tiedot, säilytetään yrityksen kotipaikan mukaan kaupunkien *maistraateissa*. Maistraateistakin on hyvä etukäteen tiedustella tarvittavia asiakirjoja ja tietojen toimittamis-menettelyä.

KIRJALLISUUTTA

- Karskela Sinikka, Sukututkijan tietokirja. Jyväskylä 1987.
Luttinen Rauno ja Hyppönen Marjo, Sukututkimuksen käsikirja. Porvoo 1988.
Mäkelä Anneli (toim.), Sukututkijan ABC kirja. Sukuviestin julkaisuja 1/85. Pieksämäki 1985.
Mäkelä, Anneli, 1500-luvun asiakirjat — lue ja tulkitse. Suku-

viestin julkaisuja 3/1987.
Mäkelä, Anneli, 1600-luvun asiakirjat — lue ja tulkitse. Sukuviestin julkaisuja 1989.
Svensson Lars, Nordisk paleografi. Handbok med transkriberade och kommenterade skriftprov. Lund 1974.
Sukututkimussanasto. Sukuviestin julkaisuja 1/1988.
Vanhat käsialat ja asiakirjat. Valtionarkisto. Helsinki 1977.

Sukuviestin julkaisuja on tilattavissa osoitteesta

Sukuyhteisöjen tuki ry
Työmiehenkatu 2
00180 Helsinki
puh. 90-694 9320

YLEISARKISTOJEN OSOITTEET JA PUHELIN- NUMEROT

Valtionarkisto
PL 258, katuosoite Rauhankatu 17
00171 Helsinki
puh. 90-176 911

Hämeenlinnan maakunta-arkisto
PL 73, katuosoite Arvi Kariston katu 2 A
13101 Hämeenlinna
puh. 917-63801

Joensuun maakunta-arkisto
PL 146, katuosoite Torikatu 36 A
80101 Joensuu
puh. 973-141 2544

Jyväskylän maakunta-arkisto
PL 25, katuosoite Väinönkatu 13
40101 Jyväskylä
puh. 941-617 592

Mikkelin maakunta-arkisto
PL 2, katuosoite Pirttiniemenkatu 8 A
50101 Mikkeli
puh. 955-212 755

Oulun maakunta-arkisto
PL 31. katuosoite Arkistokatu 6
90101 Oulu
puh. 981-220 066

Turun maakunta-arkisto
PL 9, katuosoite Anikaistenkatu 11
20111 Turku
puh. 921-519 800

Vaasan maakunta-arkisto
PL 240, katuosoite Sepänkyläntie 2
65101 Vaasa
puh. 961-113 912

MAANMITTAUSHALLITUKSEN ARKISTOJEN OSOITTEET

Maanmittaushallituksen arkisto
Pasilan virastokeskus
PL 84, 00521 Helsinki
puh. 90-1543 130

Maanmittaushallituksen karttapaino
Pasilan virastokeskus
PL 85, 00521 Helsinki
puh. 90-1543 586

kummankin katuosoite: Opastinsilta 12 B, 00520 Helsinki

YHDISTYSREKISTERI JA KAUPPAREKISTERI

Kaupparekisteri
Albertinkatu 25
00180 Helsinki
puh. arkisto 90-695 3427

Yhdistysrekisteritoimisto
Turunlinnantie 12 A
00930 Helsinki
postiosoite:
PL 30
00931 Helsinki
puh. 90-343 2211/yhdistysrekisteritoimisto

VALTIONAPUA SAAVIEN YKSITYISARKISTOJEN OSOITTEET

Työväen Arkisto
Paasivuorenkatu 5 B
00530 Helsinki
puh. 90-736 322

Kansan Arkisto
Kotkankatu 9, V krs.
00530 Helsinki
puh. 90-753 6972

Keskustan ja maaseudun arkisto
Pursimiehenkatu 15
00150 Helsinki
puh. 90-107 311

Porvarillisen työn arkisto
Kansakoulunkuja 3
00100 Helsinki
puh. 90-63 381

Ammattiyhdistysarkisto
SAK ry
Siltasaarenkatu 3 A
00530 Helsinki
puh. 90-77 211

Suomen elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA)
PL 151
50101 Mikkeli
puh. 955-369 770

Sota-arkisto
PL 223, katuos. Siltavuorenranta 16
00171 Helsinki
puh. 90-177 791

Suomen urheilun keskusarkisto
Olympiastadion
00250 Helsinki
puh. 90-407 011

LUOVUTETUN ALUEEN ARKISTOT

Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto
PL 78, katuos. Pirttiniemenkatu 8 A
50101 Mikkeli
955-163 447

V Historiikin tekeminen

1. *Esitystekniikka on tärkeä osa kirjoittamista*

Ensimmäisiä esitysteknisiä ongelmia, johon historiikin kirjoittaja joutuu tarttumaan, on otsikkojen keksiminen. Otsikoinnissa on muutamia ”kultaisia sääntöjä”, joita voi rikkoa vain harkiten. Otsikoita on periaatteessa kahdenlaisia; *asiaotsikoita* ja *vapaamuotoisia otsikoita*. Asiaotsikossa kerrotaan lyhyesti ja iskevästi luvussa käsitellyt asiat. Yhden sanan otsikot kuten ”Väestö” tai ”Varainhoito” eivät ole hyviä. Hyvän otsikon tehtävänä on kertoa luvussa käsiteltujen *tapahtumien* sisältö. Edellisen esimerkin otsikot voisivat olla vaikkapa muodossa ”Talonpoikaikaskylästä työläistäajamaksi” ja ”Yhdistyksen talous saadaan kuntoon”. Asiaotsikko voi sisältää myös kysymyksen, johon luvussa vastataan. Tällainen otsikko voisi olla yhdistyksen perustamista käsiteltäessä vaikkapa ”Kuinka nuorisoseura perustettiin?”.

Vapaamuotoiset otsikot pyrkivät lennokkuuteen ja ovat usein sitaatteja tai mukaelmia lauluista, runoista tai tunnetuista sananparsista. Niiden tehtävänä on luoda kevyttä tunnelmaa historiikkiin ja tuoda myös lukijan mieleen aiheisto, josta ne on otettu. Tässä kirjassa otsikkona käytetty sitaatti ”. . . olinhan siellä minäkin” on lainaus Runebergin jo puheenparreksi muodostuneesta Vänrikki Stoolin tarinoiden säkeestä, jossa vanha vän-

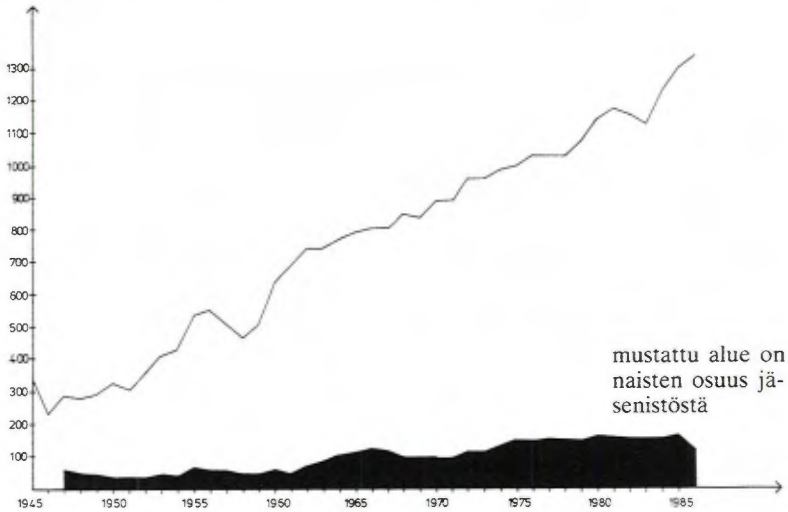
rikki ryhtyy kertomaan nuorelle ylioppilaalle muistojaan Suomen sodasta. Sen tarkoituksena on tuoda lukijan mieleen muistitiedon ajattomuus, kuinka sitä on aina käytetty kirjallisuuden ja historian lähteenä. Tällaisten otsikoiden käytössä on omat ongelmansa. Lainattavan lausahduksen on oltava niin tuttu, että ainakin suurin osa lukijoista sen tuntee. Se ei kuitenkaan saa olla niin yleisesti käytössä, että se kuulostaa kuluneelta. Päiväkohtaisia vitsejä ja kaskuja on syytä otsikoissa välttää, elleivät ne liity kiinteästi itse tekstiin. Ne jäävät nopeasti pois muodista ja tuntuvat pian kömpelöiltä ja teennäisiltä.

Erityisesti vapaamuotoisten otsikoiden käytössä kannattaa noudattaa hyvää makua. Jos kaikki historiikin otsikot ovat sitaatteja ja pikkunokkelia sutkautuksia antaa se työstä liian räikeän ja keveän kuvan — harvoinhan historiikki on mikään vitsikokoelma. Vapaamuotoisia otsikoita kannattaakin historiikissa käyttää vain siellä täällä piristeenä. On myös mahdollista tehdä pääotsikoista vapaamuotoisia ja alaotsikoista asiaotsikoita.

Otsikon ja tekstin välinen suhde on tärkeä. Otsikon olisi mahdollisimman hyvin vastattava sen alla olevan tekstin sisältöä. Tässä onkin monta kertaa visainen pala purtavaksi. Tekstissä ei saa suoraan viitata otsikkoon; esimerkiksi aloitus ”Kuten jo otsikosta näemme...” tuntuu kömpelöltä. Kuitenkin otsikko voi hyvin olla poimittu tekstissä esiintyvistä lauseista. Tällöinkään tätä ei ole syytä tekstissä erityisesti osoittaa — lukijaa ei pidä aliarvioida.

Sekä järjestö- että kylähistoriikin kirjoittaja joutuu ennen pitkää ratkaisemaan myös numeroaineiston esittämiseen liittyviä kysymyksiä. Miten esittää selkeästi vaikkapa järjestön jäsenmäärän kehitys, tai millä tavoin esittää nasevasti kylän asujaimiston tai kansakoulun oppilaiden vanhempien ammattirakenne tai mistä kylän nuoret hakivat aviokumppaninsa. Esittääkö asian kuvaillevana tekstinä, jolloin numerotiedot lomittuvat tekstin sisään vai kokoaisiko numerotiedot yhdelle sivulle tilas-

ESIMERKKI VIVADIAGRAMMISTA

Viivadiagrammi on tehty siten, että tarkasteltavan yhdistyksen jokaisen vuosittaisen jäsenmäärän ja vuosiluvun leikkauskohdat on yhdistetty viivalla. Koska jäsenilastossa oli eroteltu jäsenmäärät sukupuolen mukaan, on naisten määrää vastaava osuus koko jäsenmäärästä erotettu tummennuksella. Vaalea osa viivan alle jäävästä alueesta on miesten osuus jäsenistöstä. Täten samassa kuviossa voidaan paitsi tarkastella jäsenmäärän kehitystä, myös vertailla miesten ja naisten osuuden kehitystä jäsenistössä. Kuvioista nähdään, että naisten määrä yhdistyksen jäsenistöstä on kasvanut huomattavasti hitaammin kuin miesten; 1940-luvun puolivälissä naisia oli jäsenistä noin neljännes, 1980-luvulla vain noin kahdeksasosa. — Lähde: Katajala, Kimmo, Paperia paremmaksi. s. 67. Kirjapaino Etelä-Suomi 1987.

toksi? Voisiko numeroista piirtää kenties esitystä selkeyttävän kuvion? Ensimmäisessä vaihtoehdossa tiedot ovat tekstissä hajallaan ja niiden keskinäinen vertailu on hankalaa. Paljon numeroita sisältävän tekstin saaminen eläväksi on myös vaikeaa. Suuret taulukot taas ovat ikävystyttäviä eikä niihin lukija jaksakaan keskittyä. Hyvin tehdystä kuvioista sen sijaan näkee esitettävän asian ensisilmäyksellä.

Yksinkertaisin numerotietoa esittävä kuvio on *viiva-diagrammi*, jota voi kutsua myös tuttavallisesti ”käppyräksi”. Tarkat diagrammin aineistona olleet luvut on hyvä laittaa tilastona liitteeksi historiikin loppuun. Vuosittaiset satunnaiset vaihtelut voivat aiheuttaa kuvioon kokonaiskuvan kannalta harhaanjohtavia poikkeamia. Tätä ongelmaa voi korjata ottamalla kuvioon mukaan esimerkiksi vain joka viidennen vuoden, jolloin kuviosta muodostuu selkeä. Työteliäämpi tapa on laskea esimerkiksi viiden vuoden välein yhteen kolmen peräkkäisen vuoden tiedot ja jakaa summa kolmella, jolloin saadaan tuon ajankohdan keskimääräinen tilanne. Tämä estää satunnaisten vaihteluiden harhaanjohtavan vaikutuksen. Myös tekstissä on mainittava, ettei kuviossa tuolloin esiintyvä luku ole todellinen jäsenmäärä vaan ajankohdan keskiarvo.

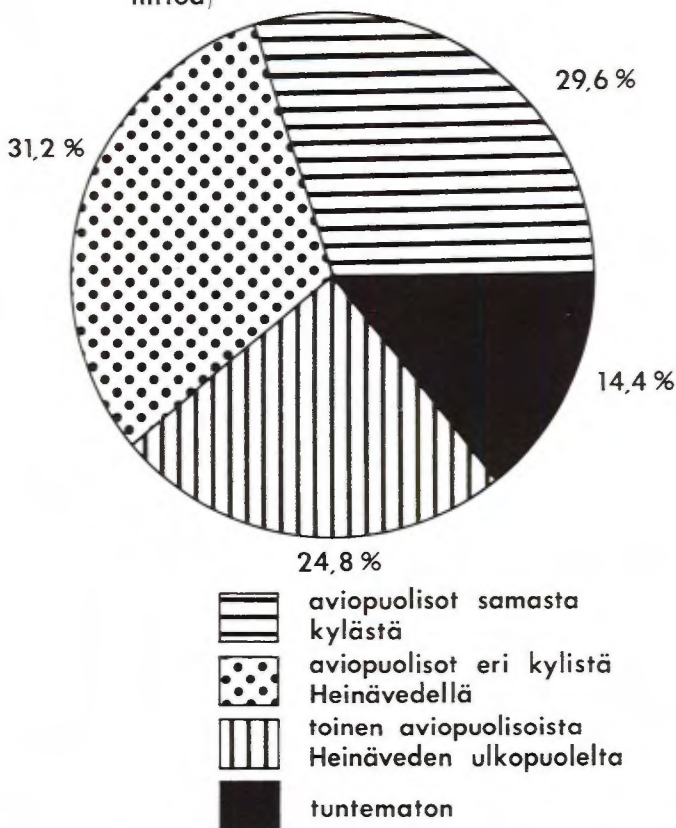
Kullakin kuviolla on oltava oma otsikkonsa huolimatta siitä, että kuvion sisältöä selitettäisiin myös tekstissä. Esitettäessä millaisiin ryhmiin kylän väestö, yhdistyksen jäsenet tai muu ihmisten joukko jakautuu on tiedot hyvä esittää kuviossa suhteellisina osuuksina eli prosenttilukuina. Pelkkien reaalitylukujen avulla on vaikea hahmottaa, kuinka suuri osa esimerkiksi koululaisista oli talonpoikien lapsia, lasketusta suhteellisesta osuudesta asia näkee heti. Kätevin tapa tehdä suhteellista osuutta kuvaava kuvio on laatia *ympyrädiagrammi* eli ”leipäkuvio”.

Varsinaista harrastelijan opasta graafisten esitysten laatimiseksi ei ole olemassa. Apua voi etsiä jonkin verran Viljo Rasilan teoksesta *Kvantitatiiviset tutkimusmenetelmät historian tutkimuksessa*. Uudemmissa paikallishistorioissa on jo jonkin verran yleistynyt graafisten esitysten käyttö, joten niistä kannattaa katsella esimerkiksi erilaisista mahdollisuuksista. Vaikka paikallishistorioiden tarkastelunäkökulma onkin koko kuntaa koskeva, on se useimmiten sovellettavissa myös yhden kylän tutkimukseen.

Kuvioidenkin laadinnassa on oltava kohtuullinen.

ESIMERKKI YMPYRÄDIAGRAMMISTA

Puolison valinta Heinävedellä
v. 1705 - 1748 (yht. 250 avio-
liittoa)

Lähde: Rantasalmen vihittyjen luettelot v. 1705-1748
(JoMa, mf 55675)

Leipäkuviossa on esitetty mistä Heinäveden alueen nuoret hakivat aviopuolisonsa 1700-luvun alussa. Lähteenä on käytetty kirkonkirjoihin sisältyviä vihittyjen luetteloita. Vaikka esimerkki onkin pitäjähistoriasta, voidaan vastaavanlainen kuvio laatia myös kylähistoriikkiin. Erilaisia rasterointeja (viivoitukset ja tummennukset) käyttäen kuvion ryhmät on saatu selkeästi erottumaan toisistaan. Rasterointien selitykset on merkitty leipäkuviosta erillisinä laatikoina kuvion alle. — Lähde: Hämynen, Tapio, Heinäveden historia. s. 100. Joensuu 1986.

Historiikki joka on täynnä graafisia esityksiä, näyttää lukijalle ensisilmäyksellä kovin ”tieteelliseltä”, vaikeaselkoiselta ja kuivalta. Tämän vuoksi onkin harkittava, kannattaako pienestä määrästä lukuja laatia kuviota vai voiko tiedot esittää pienen numeroasetelman muodossa. Numeroasetelma on kiinteästi tekstiin liittyvä vain muutamasta numerosta muodostuva havainnollistamistapa, ei laaja taulukko.

Joskus, tosin ani harvoin on perusteltua laatia taulukko tekstin sisään. Yleensä laajat nimi- ja numerotietoaaineistot on syytä panna liitteeksi kirjan loppuun. Huomattava määrä tilastoaineistoa on kerättyinä valmiiksi Suomen Virallinen Tilasto -sarjaan (SVT). Virallisesta tilastosta saadaan suoraan vaikkapa kunkin kansakoulun vuosittainen oppilasmäärä, jolloin tällaisia tietoja ei tarvitse ryhtyä kasailemaan vuosikertomuksista. Virallisia tilastoja on tarkasteltavissa ainakin yliopistojen kirjastoissa, maakuntakirjastoissa ja maakunta-arkistoissa. Taulukon laadinnassakin on muutamat omat periaatteensa, jotta siitä tulisi selkeä ja helposti luettava. Taulukossa esiintyvät ryhmät on oltava selkeästi esillä ja jaoteltuina.

Kirjoitettaessa historiateosta on ratkaistava kysymys siitä, kuinka tarkasti käytetyt lähteet ilmoitetaan. Tieteellisissä teoksissa lähdeviitoitus on hyvin tarkkaa, harastajan tekemässä historiikissa lähdeviittaukset on usein jätetty pois. Sääntöinen lähteiden ilmoittaminen lisää työn arvoa ainakin historia-alan ammattilaisten silmissä. Suorista lainauksista, valokuvista ja haastatteluisista on tekijänoikeuslain mukaan alkuperäislähde, valokuvaaja (tai kuvan omistaja) tai haastattelun antaja (ellei hän erityisesti ole sitä kieltänyt) ilmoitettava.

Mikäli historiikkiin päätetään tehdä lähdeviitoitus on tärkeää että sitä käytetään yhdenmukaisella tavalla. Jos historiikkia kirjoitetaan ryhmässä, on lähdeviittausten malleista tärkeätä sopia etukäteen. Ryhdyttäessä puimaan lähdeviittausten muotoa jälkeen päin, pitää jokainen kirjoittaja varmasti itse valitsemaansa viittaustapaa

ESIMERKKI LÄHDEVIITTEISTÄ KIRJAN LOPUSSA

39. Palkkатыöläinen 11. 5. 1934.
40. Oksanen 1957
41. Juva 1957, 374—402.
42. J. Mäkelän haastattelu 18. 3. 1983. AOA.
43. *ibid.*
44. *ibid.*
45. O. Heikkilän haastattelu 22. 4. 1983. AOA.
46. J. Mäkelän haastattelu 18. 3. 1983.
47. *ibid.*

IV. Toimintaan

1. Haataja ym. 1976, 225.
2. Kalela 1986, 46.
3. Nordberg 1980, 532—533, sekä Kalela 1986, 49—53.
4. Kalela 1986, 52.
5. ptk 1. 1. 1945. AOA.
6. J. Mäkelän haastattelu 18. 3. 1983. AOA.
7. jk ptk 8. 2. 1945. AOA.
8. ptk 21. 10. 1945. AOA.
9. Nordberg 1980, 486—489.

Lähdeviitteessä 40. on viitattu yleisesti koko Oksasen kirjoittamaan teokseen. Muistakin kirjallisuusviitteistä on lyhyden vuoksi jätetty sivua merkitsevä s. pois. Viitteet 42. ja 43. (ibid.) tarkoittavat sanaa sama, jota myös voidaan käyttää aivan mainiosti. Tällöin on viitattava saman teoksen samalle sivulle. Yhdistyksen pöytäkirjoihin viitataan viitteessä 5. vain lyhenteellä ptk., muista kuin yhdistyksen omista pöytäkirjoista on merkitty myös, mikä pöytäkirja on kysymyksessä. Viiteen 7. lyhennys jk. tarkoittaa yhdistyksen johtokuntaa. Arkistolähteistä kertovien lähdeviitteiden perään on merkitty lyhenteellä, mistä arkistosta viitattu asiakirja on (AOA = ammattiosaston arkisto). — Lähde Katajala 1987.

parhaana. Lähdeviitteestä on ilmettävä mikä asiakirja, haastattelu tms. on kyseessä, mahdollinen päivämäärä tai numero sekä missä arkistossa lähde on säilytetään. Kirjallisuuteen viitattaessa yksinkertaisin tapa on ilmoittaa kirjailijan sukunimi, kirjan painovuosi ja sivu jolta tieto on otettu. Sanomalehdestä ilmoitetaan sanomalehden nimi, päivämäärä ja numero sekä kirjoittajan nimi tai nimimerkki. Mikäli kysymyksessä on maaseutukirje, voidaan se myös merkitä lähdeviitteeseen esim. lyhenteellä mk. Yleensäkin pitkistä arkistonimistä on lähdeviitteissä syytä käyttää lyhenteitä. Kaikki historiikissa käytetyt lyhenteet selityksineen kootaan oman otsikkonsa alle välittömästi historiikin tekstiosan jälkeen.

ESIMERKKEJÄ LÄHDEVIITTEIDEN KÄYTÖSTÄ

Historiikin kirjoittaja käyttää tietoa kansakoulun perustamiseen liittyneistä ongelmista ja kuvernöörin uhkauksesta sakottaa kuntaa, jollei se rakenna koulua, Kuopion lääninhallituksen kanslian arkiston valitusasiain aktista ja lääninsihteerin tekemästä lääninhallituksen (läänin kuvernöörin) päätöksestä. Tällöin lähdemerkintä voisi olla esimerkiksi: KLH kanslia, 60/1904 Wal.d. JoMA. ja KLH Kuvernöörin päätös 20.7.1904. n:o 2427. JoMA. (KLH = Kuopion lääninhallitus, JoMA = Joensuun maakunta-arkisto)

Lopullinen päätös koulun perustamisesta on tehty kuntakokouksessa, jonka pöytäkirjaan historiikin kirjoittaja viittaa seuraavasti Kiihtelysvaaran kk. ptk. 24.10.1904. KKA. (kk. = kuntakokous, ptk. = pöytäkirja, KKA = Kiihtelysvaaran kunnan arkisto)

Ensimmäisten koulujen perustamisesta käydyn jupakan yhteydessä ilmestyneeseen sanomalehti uutiseen (ks. s. 112) kirjoittaja viittaa seuraavasti: Karjalatar 12.5.1876.

Järjestöhistoriikin kirjoittaja on käyttänyt hyväkseen myös kirjeenvaihtoa. Viitatessaan kirjeeseen hän ilmoittaa seuraavat tiedot: kenen kirje kenelle, kirjeen päivämäärä ja säilytyspaikka, esimerkiksi Veikko Ahtolan kirje Myllykosken ammattiosastolle 3.1.1957. PLA. (PLA = Paperiliiton arkisto)

Kansakouluhistoriikin kirjoittaja on ottanut koululaitoksen yleisestä kehityksestä tietoja Antero Heikkisen teoksen *Perinneyhteisöstä kansalaisyhteiskuntaan* (painettu Jyväskylässä vuonna 1983) sivulta 121. Lähdeviitteen hän laatii muotoon: Heikkinen 1983, s. 121. Samoin hän on ottanut useita tietoja teoksessa *Sata suomalaisen kulttuurin vuotta* (painettu Porvoossa 1974) olevan Erkki Ahon artikkelin useilta sivuilta, jolloin hän laatii lähdeviitteen seuraavasti: Aho 1974, s. 170–178.

Järjestöhistoriikin kirjoittaja on tehnyt veteraanihaastatteluja ja on ottanut haastatteluista tietoja ja käyttänyt myös nauhalle puhuttua tekstiä suoraan litteroituna kirjan elävöittämiseksi. Lähdeviitteen nauhoituksesta hän laatii paikalliseen kotiseutuarkistoon talletetusta nauhoituksesta seuraavasti: O. Longan haastattelu 1.6.1983. AKA. (AKA = Anjalankosken kotiseutuarkisto).

Lähdeviitteitä voidaan sijoittaa tekstiin monella eri tavalla. Tärkeintä on, että yhdessä teoksessa käytetään vain yhtä tapaa. Kirjoittajalle helpoin tapa on panna lähdeviite tekstin sisään virkkeen perään pisteen jälkeen sulkuihin. (Katajala 1990, s. 139) Tämä tapa on historiikkeissa melko käyttökelpoinen, mutta toisaalta se myös katkoo luettavaa tekstiä ikävästi. Toinen tapa on tehdä lähdeviite sivun alalaitaan käyttäen lähdeviitteen osoittamiseen pientä muuta tekstiä ylemmäs sijoitettavaa numeroa.¹⁴ Tällöin lähdeviitteiden juokseva numerointi aloitetaan aina erikseen joka sivulta. Mikäli kirjoittajilla ei ole tekstinkäsittelylaitetta käytössään, voi tämä olla varsin hankala toteuttaa. Kolmas tapa on sijoittaa lähdeviitteet erikseen kunkin pääluvun loppuun, jolloin lähdeviitteiden numerointi juoksee aina pääluvuittain. Neljäs ja historiikkeihin ehkä suositeltavin tapa on sijoittaa kaikki lähdeviitteet koko teoksen loppuun ennen lähdeluetteloä, jolloin numerointi juoksee pääluvuittain ja viitteiden väliin kirjoitetaan myös päälukujen otsikot.

¹⁴ Katajala 1990, s. 139.

ESIMERKKI LÄHDELUETTELOSTA

Lähdeluettelo

I Painamattomat lähteet

Paperiliiton Myllykosken osasto 35:n arkisto (AOA)

Pöytäkirjat 1919–1970.

Osaston toimintakertomukset 1919–1952.

Haastattelut

Orvokki Heikkilän haastattelu 22.4.1983.

Olavi Longan haastattelu 1.6.1983.

Jouko Mäkelän haastattelu 18.3.1983.

Jouko Mänttärin haastattelu 3.3.1987.

II Painetut lähteet

PL:n toimintakertomukset 1909–1915.

Suomen Asetuskokoelma 1946.

Suomen Asetuskokoelma 1978.

III Kirjallisuus

Helelä 1969

Helelä, T., Työnseisaukset ja teolliset suhteet Suomessa vuosina 1919–1939. Suomen Pankin taloustieteellinen tutkimuslaitos. Sarja D:21, monistettuja tutkimuksia. Helsinki 1969.

Juva 1957

Juva E. W., Rudolf Wallden 1878–1946. Porvoo 1957.

IV Lehdistö

Anjalankosken Sanomat 1986.

Eteenpäin 1905–1913.

Kymen Keskilaakso 1956.

Palkkatyöläinen 1934, 1956.

Paperityöläinen 1921–1925.

Työmies 1906–1907.

V Muut

TV-ohjelma Yleislakko, esitetty uusintana 8.3.1986.

Lähdeviitteiden saumaton ”vastakappale” on historii-kin loppuun laadittava *lähdeluettelo*. Jokaisen lähdeviiteissä mainitun teoksen tai arkistokokonaisuuden nimi tulee olla mukana myös lähdeluettelossa. Vaikka historikkiin ei lähdeviitteitä laadittaisikaan, on lähdeluettelo kuitenkin välttämätön osa teosta. Siitä lukija voi nähdä työssä käytetyn materiaalin laajuuden. Lähdeluettelo sijoitetaan yleensä lyhenteiden ja lähdeviitteiden jälkeen ennen liitteitä.

Jo useaan kertaan edellä on viitattu siihen, että monet nimiluettelot ja numerotaulukot on viisainta sijoittaa kirjan loppuun liitteiksi. Liitteet sijoitetaan teokseen aivan viimeisiksi numerojärjestykseen, joka mielellään on myös se järjestys, jossa liitteisiin tekstissä viitataan. Yleensä liitteillä tulee olla selvä yhteys tekstiin; ”niitä näitä” ei liitteisiinkään kannata koota. Useimmiten liitteeseen on kerätty varsinaiset numerotiedot, joihin tekstin sisässä olevan kuvion tiedot perustuvat. Myös liitteen yhteydessä on syytä ilmoittaa lähteet, joista liitteen tiedot on kerätty.

Lähdeluettelo ryhmitellään pääluokkiin: I Painamattomat lähteet; kaikki käytetty arkistoaines siten, että ensimmäisenä mainitaan suurin arkistolaitos, josta aineistoa on käytetty (usein Valtionarkisto tai joku maakunta-arkistoista). Arkistojen asiakirjat luetellaan kokonaisuuksittain. II Painetut lähteet; käytetyt painetut toimintakertomukset, kalenterit, viralliset tilastot jne, III Kirjallisuus; sukunimen ja painovuoden mukaan aakkosjärjestyksessä kaikki käytetty kirjallisuus. Kirjallisuutta, jota ei lähdeviitteissä ole mainittu, ei ole otettu lähdeluetteloon, vaikka siitä olisikin ollut hyötyä historiikin kirjoituksessa. Näitä kirjoja on mahdollista koota omaksi ryhmäkseen, ”Aihepiiriä käsittelevää muuta kirjallisuutta”. IV Lehdistö; aakkosjärjestyksessä käytetyt sanoma- ja aikakauslehdet. V Muut; aineisto, joka ei sovi edellisiin luokkiin (radio- ja TV-ohjelmat, myös haastattelut jne.). Esimerkin lähdeluettelo ei ole kokonainen, vaan näytteitä lähdeluettelon pääluokista. — Lähde: Katajala 1987.

2. Painotalossa

Historiikin julkaisemiseksi on olemassa monta mahdollisuutta. Yksinkertaisinta on *monistaa* puhtaaksi kirjoitettu teksti ja nitoa se vihkoseksi. Monet pikapainot tekevät tämän kaltaista työtä edullisesti. Painosmäärät ovat tällöin noin muutama sata kappaletta. Valokuvat menettävät monistusmenetelmällä suuren osan värisävyystään ja niistä tulee ikävästi ”graafisen” näköisiä. Painoissa tehtävällä kuvien *rasteroinnilla*, jossa kuvapinta pisteytetään (vrt. lehtikuva), värisävyt säilyvät ja kuvituksesta on historiikin lukijalle iloa. Tällaiset historiikit on tarkoitettu vain lähinnä oman joukon luettavaksi, ulospäin suuntautuvaan tiedotukseen ja edustavuuteen niistä ei ole.

Pikapainoissa ja monissa lehtitaloissa on mahdollista painaa teksti myös *offsetmenetelmällä*, jolloin se tulee kuten monistuksessa siinä muodossa kuin se on puhtaaksi kirjoitettu eli se kuvataan alkuperäisestä puhtaaksi kirjoituksesta. Monistamalla tai offsetmenetelmällä tehty historiikki voidaan sitoa värillisiin kartonkikansiin, jolloin tulos on edustavampi. Myös offsetmenetelmässä kuvien rasterointi on paikallaan.

Paras tapa julkaista historiikki on painattaa se kirjapainossa ”oikeaksi” kirjaksi. Tämä on tietysti kallein menetelmä, mutta taloudellisista uhrauksista huolimatta se on myös ehdottomasti edustavin ja vastaa historiikkiin uhrattua suurta työmäärää. Halvalla menetelmällä ei kannata pilata suurella vaivalla koottua historiateosta.

Jos historiikki painetaan kirjapainossa, on aika pyytää kirjapainoilta painatustarjoukset noin 2–3 kuukautta ennen käsikirjoituksen arvioitua valmistumista. Tarjous kannattaa pyytää aina usealta kirjapainolta ja lehtitalolta, hinnoissa saattaa olla huomattaviakin eroja. Oman paikkakunnan kirjapainot kannattaa huomioida, samoin lähiseudun suuret lehtitalojen painot. Kirjapainoa valit-

taessa on hyvä muistaa, että painotalossa saattaa joskus joutua asioimaan myös henkilökohtaisesti, joten kovin kaukaa painatustarjousta ei kannata lähteä pyytämään. Yleensä asiat hoituvat kuitenkin postin välityksellä.

Painatustarjouspyynnössä on mainittava muutamista perustavista seikoista. Käsikirjoituksen koneella kirjoitettu liuskamäärä on oltava melko tarkasti tiedossa, samoin kuvituksen määrä. Erityisesti on mainittava värikuvista, sillä niiden painattaminen on huomattavasti mustavalkokuvaa kalliimpaa. Suunnitellun kirjan koko on myös hyvä mainita tarjouspyynnössä. Kirjapainot ovat viime aikoina suositelleet paljolti kokoa 17,5 cm × 25,5 cm (= B5). Tämä saattaa olla kuitenkin alle 100 liuskan käsikirjoituksille liian suuri koko. Muutoinkin historiikista voi tulla näyttävämpi, jos kooksi valitaan esimerkiksi 15,5 cm × 21,5 cm (= A5). Kovinkaan paljon pienemmäksi ei täysimittaista historiikka kannata tehdä, sillä se alkaa jo näyttää taskukirjalta. Painatuksen aikataulusta kannattaa tehdä esitys, tosin monet kirjapainot tekevät myös halpoja tarjouksia jos ne voivat sommitella painatustyön itselleen sopivaan hiljaiseen aikaan; historiikki on kirjapainolle usein ”välityö”.

Kirjapainolta kannattaa pyytää tarjousta eri suuruisista painosmääristä. Alle 500–700 kappaleen painosmääriä ei kannata teettää, historiikille 1500 kappaleen painosmäärä on jo melko suuri. Usein kirjapainojen tarjouksissa kappalemäärän kohottaminen ei enää nosta kovinkaan paljon hintaa, joten huomattavasti edullisempaa on ottaa heti reiluhko painos, kuin liian pienen painosmäärän loputtua uusintapainos.

Paperin valinnassa huomioitavia seikkoja ovat lujuus, läpinäkyvyys ja pinnan kiilto. Tarjoukseen on hyvä pyytää liittämään sekä puhdas että painettu näyte kirjapainon ehdottamasta paperista. Lujuutta on hankala testata, mutta paperin yleisvaikutelmasta voi päätellä paljon. Paperista ei saa näkyä painojälki läpi, sillä se sotkee kääntöpuolen tekstin ja kuvat. Paperin kiiltävyys on ratkaistava teoksen mukaan. Mattapintainen tai puolikiiltä-

vä paperi on hyvä lukea, sillä se ei kiiltele valossa. Päälystetty kiiltävä paperi taas on raskasta, arvokkaan näköistä ja kuvat tulevat näyttäviä, mutta kiillon vuoksi tekstin luettavuus kärsii.

Painotalot myyvät paperin yleensä kiloittain ja ilmoittavat asiakkaalle tarjoamansa paperin painon grammoina. Yleisimmin historiikeissa ja historioissa käytetyt paperilaadut ovat painoltaan 90–115 g neliömetriltä (m²). Jos teoksessa ei ole paljon kuvitusta, käy 90 g:n paperi, mutta paljon kuvia sisältävä edustustarkoituksiin valmistettu historiikki on syytä painaa tukevammalle 100–115 g:n paperille. Ohuemmassa paperissa on aina ongelmana sen läpinäkyvyys, kääntöpuolen teksti kuultaessaan läpi saattaa sotkea häiritsevästi vaikutelmaa. Jos teokseen tulee värikuvia, on ainakin värikuvasivut syytä painaa 120 g:n paperille. Paperin hinta nousee painon ja kiiltävyyden lisääntyessä.

Aina ei suinkaan ole hankkeelle edullisinta valita tarjouksista halvinta vaihtoehtoa. Paperin hintaerot eivät kuitenkaan ole ratkaisevia kirjan kokonaiskustannusten kannalta. Kirjojen painopapereita on sekä puuhioketta sisältäviä sekä ilman hioketta valmistettuja. Puuhiokkeesta valmistettu paperi kellastuu vähitellen ja se säilyy korkeintaan noin 100 vuotta, hiokkeeton paperi sen sijaan säilyttää hyvin ominaisuutensa, mutta on hieman kalliimpaa. Ainakin pitkäaikaiseen edustuskäyttöön tarkoitettut julkaisut on hyvä painattaa hiokkeettomalle paperille. Ohuissa käsikirjoituksissa on hyvä käyttää paksumpaa, vähintään 100 gramman paperia. Näin lopputuloksesta saadaan paksumpi ja enemmän kirjamainen. Suositeltavia papereita ovat mm. Kym Art ja Kymex Cote mattapaperit, muitakin hyviä laatuja on tarjolla.

Tarjouspyynnöt lähetetään *kirjallisina* yhtä aikaa kaikille valituille kirjapainoille. Tarjouspyynnössä mainitaan myös päivämäärä, jolloin tarjousten on viimeistään oltava perillä historiikin tekijällä. Kuoren päälle pyydetään laittamaan merkintä ”tarjous”. Ainakin suurem-

ESIMERKKI PAINATUSTARJOUSPYYNNÖSTÄ

Arvoisa kirjapaino

Pyydämme painatustarjoustanne ohessa lähemmin esitellystä teoksesta. Toivomme saavamme tarjoukseenne syyskuun viimeiseen päivään mennessä, kuoren päälle merkintä ”tarjous”. Ilmoitamme valitsemallemme painotalolle tarjouksen hyväksymisestä loka-kuun aikana. Asiaa koskevia lisätietoja saa MM:ltä puhelinnumerosta 123-456 789.

Teos on X:n urheiluseuran historiikki, esitämme teoksen kooksi 15,5 × 21,5 cm, myös muita vaihtoehtoja voimme ottaa harkittavaksi. Teoksen painosmäärästä pyydämme Teiltä tarjousta 500, 700 ja 1000 kappaaleesta. Samoin pyydämme Teitä arvioimaan hinnan pehmeäkantisena nidoksena ja kovakantisena sidoksena. Jälkimmäisessä tapauksessa mukaan on laskettava myös kannen suojapaperi, johon painatetaan kirjan nimi ja urheiluseuran tunnus (kaksi väriä).

Käsikirjoituksen laajuus on n. 150 konekirjoitusliuskaa 1,5 riviaskeleella kirjoitettuna (n. 2500 lyöntiä liuskalla). Kuvia teokseen tulee 32 mustavalkoista valokuvaa ja neljä graafista piirrosta. Pyydämme Teitä lähettämään arvioitavaksemme myös näytteet esittämästänne paperilaadusta sekä puhtaana että painettuna. Toivoisimme paperin olevan pinnaltaan puolikiiltävää, jossa kuvitus on edustavaa, mutta kiiltely ei haittaa kirjan lukemista.

Teos on tarkoitus saada julkaistuksi seuramme 90-vuotisjuhliin, jotka ovat ensi vuoden kesäkuussa. Tämän vuoksi toivoisimme painotalonne tekevän meille myös ehdotuksen talviaikaan sijoittuvasta mahdollisimman edullisesta painatusaikataulusta.

_____ lla/ssa ___ / ___ 19 ___.

Matti Meikäläinen
historiatoimikunnan puheenjohtaja

II Ensiaskeleita

pääotsikko

1. Kosken partaalle

alaotsikko

Keskisen Kymenlaakson ja Myllykosken teolliset perinteet ulottuvat aina 1700-luvulle. Jo 1730-luvulla toimi Sippolan pitäjän Viialan kylässä sahalaitos.

varsinainen teksti

Osaston puheenjohtaja oli pannut ilmoitukset puhe-tilaisuudesta, joka piti olla eräässä Laineen torpassa. Tilaisuuteen saapui ainoastaan puheenjohtaja asunnon omistaja. Neuvottelin puheenjohtajan kanssa tilanteesta ja hän oli aivan toivoton, mikä mielestäni juuri johtaakin tilanteen huononemiseen.³⁰

lainausten teksti

lähdeviitteen numero

Myllykosken aseman puulaanilla oli työntekijöitä parhaimmillaan parikymmentä. Monet heistä saivat myöhemmin vakituisen työpaikan Myllykosken tehtaalta. Kuva on otettu vuosina 1919–1922.

kuvateksti

Käytetyt lyhenteet

AOA	= Paperiliiton Myllykosken osasto 35:n arkisto	lyhenteisiin,
MOYA	= Myllykoski Oy:n arkisto	viitteisiin,
MTYA	= Myllykosken Työväenyhdistyksen arkisto	lähdeluetteloon
PLA	= Paperiliiton arkisto	ja liitteisiin
PLMA	= pääluottamusmiehen arkisto	käytetty
APJ	= ammatillinen paikallisjärjestö	petiitti

missa yhdistyksissä on hyvä noudattaa muodollista tarjousten käsittelymenettelyä. Määräaikaan mennessä saapuneet tarjouspyynnöt avataan samassa tilaisuudessa, ei siis sitä mukaa kuin ne saapuvat. Myöhästyneitä tarjouskirjeitä ei avata. Näin taataan kirjapainoille tasapuolinen kohtelu. Tarjouksia vertailemalla selviää paras mahdollinen hinnan, laadun ja painosmäärän yhdistelmä.

Kun valinta on tehty, sovitaan kirjapainon kanssa lopullisesti kirjan ulkoasu; koko, paperilaatu, kannen laatu ja väri ja kirjasinmallit. Historiikin kirjasimien on yleensä hyvä olla varsin kookkaita. Etenkään vanhemmat ihmiset eivät näe kovin pientä ”pränttiä”. Kirjasimia on monenlaisia, yleensä on turvallisin pitääytyä perinteisissä malleissa — modernin näköiset kirjasimet saattavat näyttää jo pian vanhentuneilta. Jotta lopputulos olisi tyylikkään hillitty, historiikin kaikkien kirjasinmallien tulisi olla ”saman henkisiä”. Mikään niistä ei saisi kovin jyrkästi erottua muista.

Ensimmäiseksi kirjapaino latoo käsikirjoituksesta *oikovedokset*. Oikovedos on jo painetun kirjan tekstin näköistä, mutta usein se on noin 50 cm:n liuskoilla tai valokopioina, joista ei vielä erota tulevia sivukokonaisuuksia. Oikovedosten luvussa eli korjausluvussa on oltava hyvin huolellinen. Tässä vaiheessa on vielä mahdollista poistaa tai lisätä tekstiin sanoja tai jopa lauseita ja painotalon tekemät kirjoitusvirheet on vaadittava korjattavik-

Historiikin painatukseen on valittava useita eri kirjasinmalleja eri tarkoituksiin. Esimerkissä otsikkotekstejä on valittu kahden tasoisia, suuret kirjaimet pääotsikoihin, pieni vahvennettu kirjasin alaotsikoihin. Varsinaisen tekstin kirjasimeksi on valittu varsin kookas tyyppi, lainaukset on painettu pienemmällä kirjasiimella. Kuvatekstiksi on valittu kursiivi ja viite kuvan omistajasta hyvin pienellä kursiivilla. Lopun liitteet on painettu tilaa säästävällä pienellä pystyllä kirjasiimella eli petiitillä. Yhteensä historiikissa on käytetty kahdeksaa eri kirjasinmallia. Näistä asioista voi neuvotella kirjapainon faktorin kanssa. — Lähde: Katajala 1987.

si. Kirjapainon kanssa on kuitenkin hyvä sopia suurten korjausten tekemisestä etukäteen, sillä ne helposti lähetävät omasta työjäljestään johtumattomista korjauksista lisälaskun. Kirjoitusvirheiden löytäminen omasta tekstistä on vaikeaa, joten onkin harkittava voisiko korjausluvun tehdä oikeinkirjoituksen osalta joku muu, esimerkiksi hyvä tuttava. Korjausluvussa on virheille omat merkkinsä, jotka voi merkitä vedoksen oikeaan reunaan. Kirjapainoista voi pyydettyessä saada oikolukuoppaan.

Oikovedoksiin voi merkitä myös suunnitelman kuvien sijoittumisesta tekstin yhteyteen. Kuvat voi numeroida lyijykynällä kääntöpuolelle siihen järjestykseen kuin ne tulevat kirjaan. Numeroittain edeten tehdään esitys kuvituksesta oikovedoksen vasempaan reunaan esimerkiksi piirtämällä kirjan aukeama johon osoitetaan kuvan paikka. Useimmissa painoissa tämän suunnitelman mukaisen taiton tekevät ammatti-ihmiset eikä siihen tarvitse itse puuttua. Tästä on kuitenkin sovittava painatussopimusta tehtäessä. Mikäli sovitusta poikkeava sivujen taitto ei tilaajaa miellytä, on kirjapaino velvollinen korjaamaan taiton vaatimusten mukaiseksi.

Kun oikovedos korjausmerkintöineen on toimitettu painotaloon, voidaan alkaa odotella *taittovedosta*. Taittovedoksessa kirjan sivut ovat jo valmiin näköiset ja kuvitus on paikoillaan. Taittovedosvaiheessa tarkastetaan tekstiin tehdyt korjaukset, kuvien asemointi ja se, että kuvatestit ovat oikeiden kuvien alla. Samoin vielä voidaan tehdä pieniä korjauksia tekstiinkin. Tällaisia ovat painovirheet, mutta juuri sanan poistoa tai lisääystä suurempia korjauksia on tässä vaiheessa enää vaikea toteuttaa. Mikäli taittovedosvaiheessa huomataan, ettei korjausluvussa havaittuja virheitä ole korjattu, on painotaloa vaadittava ne tekemään.

Joskus prosessin nopeuttamiseksi jätetään taittovedosten korjaus pois, jolloin on luotettava kirjapainon tekemiin ratkaisuihin ja korjauksiin. Monissa tapauksissa on liika luottamus kuitenkin tuottanut pettymyksen; kaikkia vaadittuja korjauksia ei ole tehty tai virheitä on

jopa ilmaantunut lisää! Tarkkuus tässä vaiheessa säästää monelta pikku harmistumiselta. Kirjapainon kanssa työskenneltäessä ei saa olla kiire!

Painotalo huolehtii kirjan julkaisemiseen liittyvistä velvollisuuksista, kuten lakisääteisten vapaakappaleiden toimittamisesta Helsingin yliopiston kirjastoon, josta ne jaetaan niihin julkisiin kirjastoihin, joilla on vapaakappaleoikeus. Toinen painotalon huoleksi jäävä tehtävä on ISBN-numeron hankinta. ISBN-lyhenne tulee sanoista ”international standard book number” (kansainvälinen kirjastandardinnumero). Jokaiseen julkaistavaan teokseen tulee tämä tunnusnumero, jolla se on luetteloiden avulla löydettävissä vaikkapa joku ulkomaalainenkin kiinnostuisi julkaisusta. ISBN-numeroita jakaa Suomessa Helsingin yliopiston kirjasto, numeron hankinnasta on hyvä huomauttaa kirjapainolle. Taittovaiheessa on vain huolehdittava siitä, että ISBN-numero tulee sille kuuluvalla paikalla, kirjan alkuun vasemmanpuoleisen tyhjän sivun alalaitaan. Samoin ISBN-numeron yhteyteen sijoitetaan maininta painopaikasta (pelkkä painotalon nimi ei riitä) ja painovuodesta.

3. Historiikin toteutus ja talous

Vaikka historiakerhon toiminnan lopullisena tavoitteena on tehdä historiikki, on hyvä myös toteuttaa hankkeen aikana erilaisia välitavoitteita. Tällaisia voivat olla esimerkiksi valokuvanäyttelyt, perinneiltamat, videoelokuvan tekeminen paikkakunnan tai yhdistyksen historias-ta tms. Nykyaikaisella videotekniikalla on mahdollista tuottaa melko laadukkaitakin esityksiä, joissa valokuvia, asiakirjoja ja haastatteluja materiaalina käyttämällä voidaan luoda hyvin elävä kuva menneisyydestä. Myöskin radio-ohjelman tekemistä voidaan harkita. Nykyiset paikallis- ja alueradiot ottavat mielellään vastaan valmiiksi nauhoitettuja ohjelmia, jopa lainaavat tarvittavaa välineistöäkin.

Jos historiikki toteutetaan opintokerhona, on tekstien toimittamiseen ja lopulliseen painokuntoon saattamiseen valittava yksi vastuuhenkilö. Onko tämä historiikin toimittaja kerhon sisältä vai sen ulkopuolinen ammattilainen, on ratkaistava tapauskohtaisesti. Ulkopuoliselle toimittajalle on aina maksettava korvaus tehdystä työstä.

Historiikin tekemisestä koituu aina kuluja. Halvimalla historiakerho selviää toimiessaan kansalaisopiston opintopiirinä, jolloin kirjoitustyön ohjauksesta koituvat korvaukset hoitaa opisto. Jokainen historiikkityöhön osallistuva kerholainen joutuu varmasti itse myös jonkin verran matkustelemaan lähteitä etsimässä, käyttämään omaa autoa painotalossa vierailtaessa jne. Vain harvoilla historiakerhoilla on mahdollisuus maksaa matkakorvauksia saati sitten päivärahoja. Mukaan tarvitaan talokoomielta ja innostusta asiaan — onhan kysymyksessä kerholaisille harrastus ja opiskelumuoto, ei ansiotyö. Kansalaisopiston opintopiirinä suurimmat kulut historiakerholle aiheutuu painatuskustannuksista. Vähäiset monistuskulut ja valokuvien kopioimisesta aiheutuvat kustannukset ovat useimmiten neuvoteltavissa kansalaisopiston kanssa.

Mikäli historiikin tekemisessä päädytään siihen, että joku historia-alan koulutusta saanut henkilö palkataan sitä kirjoittamaan, on otettava huomioon muutamia seikkoja. Korkeakoulututkinnon suorittanut historian asiantuntija noudattaa yleensä Paikallishistoriallisen Toimiston suosittelemaa sopimus- ja palkkausmallia. Opiskelija saattaa tehdä työn jonkin verran halvemmallakin. Monien historiikkien tekemisessä käytettyä ”stipendimallia”, jossa kirjoittajalle myönnetään palkkion sijaan apuraha, ei voi suositella, sillä siinä poljetaan ammattikirjoittajan oikeuksia sosiaaliturvaan. Toisaalta apuraha ei juridisesti velvoita kirjoittajaa mihinkään, ei ainakaan aikatauluun työn valmistumisen suhteen.

Yleisenä periaatteena on ollut kuukausipalkan määrittäminen kirjoitettavan tekstin määrän mukaan. Kuu-

kauden työksi on arvioitu yhden painoarkin (16 painosivua) teksti, joka on noin 20 konekirjoitusliuskaa (2000 lyöntiä liuskalla). Tällöin jo noin 120 liuskan mittaisen historiikin kirjoittaminen edellyttäisi kirjoittajan palkkaamista puoleksi vuodeksi. Ammatillista koulutusta saaneen historiankirjoittajan palkkaamisessa on myös hyvät puolensa. Mallisopimus on turvallinen kummallekin osapuolelle, kirjoittaja voi olla varma palkkiostaan, jolloin hän voi keskittyä kirjoitustyöhön ja tulosta syntyy riittävästi. Usein myös jälki on laadukkaampaa, kun kirjoittaja voi paneutua työhön kokopäivätoimisesti. Ilta- tai viikotyönä tehtyjen historiikkien valmistuminen on usein viivästynyt ja jälkikin on saattanut olla hutiloitua.

Kirjoitussopimusta solmittaessa on huomattava, ettei kirjan toimittaminen (oikoluku, kuvien asettelu yms.) vielä kuulu kirjoitussopimuksen piiriin. Mikäli kirjoittajan halutaan tekevän myös nämä työt, on siitä erikseen mainittava sopimuksessa ja määriteltävä työstä myös oma korvauksensa. Oheen liitettyä mallisopimusta soveltamalla voi löytää kuhunkin tilanteeseen sopivan ratkaisun historiikkikirjoitussopimukseksi.

Mikäli historiikin kirjoittaa kokonaan tai osin ammatihistorioitsija, on myös mahdollista, että historiikin käsikirjoitukselle määrätään ulkopuolinen tarkastaja. Tällaista tarkastajaa voi tiedustella esimerkiksi läheisen yliopiston historian laitokselta. On vain muistettava että myös tarkastusluennasta peritään korvaus. Toisaalta ulkopuolisen tarkastajan hyväksyntä on melko hyvä taetietyn historiikin kelvollisuudesta.

SOPIMUSMALLI HISTORIIKIN KIRJOITTAMISEKSI

Sopimus XX:n urheiluseuran historiikin kirjoittamisesta

Allekirjoittaneet kirjoittaja ja historiikin teettäjä ovat tehneet seuraavan sopimuksen XX:n urheiluseuran historiikin kirjoittamisesta.

1. Teettäjän tutkiva historiakerho toimii historiatoimikuntana, jonka tehtävänä on yhteydenpito kirjoittajaan.

2. Kirjoittaja kirjoittaa XX:n urheiluseuran historiikin toiminnan alkuvaiheista nykypäivään (muu ajan määrittäminen), sekä ohjaa tutkivaa opintokerhoa ja toimittaa opintokerhon jäsenten kirjoittamat artikkelit osaksi seuran historiikkia.

3. Käsikirjoituksen laajuus on yhteensä 120 konekirjoitusliuskaa, kun liuskalla on noin 2000 merkkiä, josta kirjoittajan osuus on 80 liuskaa ja opintokerholaisten osuus 40 liuskaa. Liuskamäärään sisältyvät kirjoittajan laatimat graafiset esitykset. Käsikirjoitusta varten kirjoittaja käy läpi vähintään liitteessä luetellun materiaalin.

4. Kirjoittajan on sopimuksen mukaan säännöllisesti raportoitava työn edistymisestä historiatoimikunnalle. Jos kirjoittajan tietoon tulee jokin seikka, joka voi olennaisesti viivästyttää käsikirjoituksen valmistumista, hän on velvollinen ilmoittamaan siitä välittömästi historiatoimikunnalle. Mikäli kirjoittaja sairauden tai muun pakottavan syyn vuoksi joutuu kokonaan keskeyttämään työnsä, kertynyt aineisto ja käsikirjoituksen valmistunut osa luovutetaan teettäjälle.

5. Kirjoittajan tulee jättää käsikirjoitus tarkastettavaksi viimeistään (päivämäärä). Jos käsikirjoituksen tarkastaa historiatoimikunnan ulkopuolinen asiantuntija, tarkastuksen kustantaa teettäjä. Kirjoittaja on velvollinen tekemään käsikirjoituksen tarkastuksessa vaaditut korjaukset. Tarkastuksessa esitettyjen korjausten jälkeen käsikirjoitus katsotaan hyväksytyksi. Mikäli teettäjä ei tarkastuta tai tarkasta itse käsikirjoitusta, katsotaan se hyväksytyksi luovutuspäivänä.

6. Kirjoittaja on kirjoittamisaikana työsopimussuhteessa teettäjään (kirjoittamisaika kuukausina, esimerkiksi 80 liuskaa jaetaan 16 sivua/kuukausi = 5 kk + 40 sivun toimittaminen painokuntoon = 1 kk) 6 kuukauden ajan. Kirjoittaja ja teettäjä voivat yhteisellä sopimuksella muuttaa osan kirjoitusajasta sivutoimiseksi. Kirjoittajalle maksetaan palkkaa (palkan määrittäminen) mukaan. Palkka maksetaan työn aikana kuukausittain, siten kuin kirjoittajan ja teettäjän kesken sovitaan. Kuvituksen hankkimisesta, ku-

vatekstien laatimisesta ja muista painatusvaiheen toimituksista maksetaan kirjoittajalle palkkio erikseen. Kuvituksesta aiheutuvat kulut kustantaa teettäjä.

7. Joutuessaan suorittamaan XX:n urheiluseuran historiikka varten tutkimuksia muualla kuin asuinpaikkakunnallaan, kirjoittaja saa matka- ja päivärahat. Lisäksi kirjoittajalle varataan määräraha kopio- ja tarvikkekuluihin. Mainitut kulut ja päivärahat korvataan laskujen mukaan, eikä niiden summa saa ylittää (markkamääräinen summa, yleensä korkeintaan 8 % palkkiosummasta) markkaa.

8. Teettäjä on velvollinen painattamaan teoksen viimeistään kahden vuoden kuluessa siitä, kun käsikirjoitus on hyväksytty painovalmiiksi. Teoksen tekijänoikeus on kirjoittajan.

9. Kirjoittaja on oikeutettu saamaan painettua teosta korvauksetta (yleensä) 30 sidottua kappaletta.

10. Teoksen valmistuttua kirjoittaja luovuttaa kokoa-mansa lähdeaineiston järjestettynä teettäjäälle, jos tämän haluaa.

Tätä sopimusta on tehty kaksi yhtäpitävää kappaletta, joista yksi jää kirjoittajan haltuun ja yksi kappale teettäjäälle.

päiväys ja allekirjoitukset

Mallisopimus on tehty nimenomaan tutkivaa opintokerhoa ja osallistuvaa historiikinkirjoitusta silmällä pitäen ja se on ohjeellisena sovellettavissa aina tarpeiden mukaan. Sopimuksen liitteenä on hyvä luetella tärkeimmät lähdekokonaisuudet, jotka kirjoittaja on velvollinen käymään läpi. Näitä ovat 1. arkistokokonaisuudet, esimerkiksi tapauksessa urheiluseuran oma arkisto, keskusliiton arkisto ja mahdollinen piiritason arkisto seuraa koskevilta osiltaan, 2. painetut lähteet, joita olisivat toimintakertomukset ja urheilutilastot, 3. sanomalehdistöstä paikallislehdet ja liiton urheilulehti, 4. sekä asiaan kuuluva tutkimuskirjallisuus, 5. haastattelut ja niiden

tekeminen ja viimeiseksi 6. muu aiheeseen liittyvä käytökelpoinen materiaali.

Miten historiikkihankkeen saa rahoitetuksi? Periaatteena on oltava se, että mikäli kirjoitustyöhön halutaan palkata historia-alan ammattilainen tai opiskelija, rahat hänen palkkionsa on varattu. Lupaukset rahojen hankkimisesta työn edistymisen aikana ovat valitettavan usein osoittautuneet katteettomiksi. Myös teoksen painatukseen on kirjoittajan kanssa tehdyn sopimuksen mukaan oltava taloudelliset valmiudet, hyväksyttynä vastaanotettu historiikki on painettava sopimuksessa määritellyn ajan kuluessa (yleensä kaksi vuotta). Toki painatusrahoja voi kerätä myös historiikin valmistumisen aikana. Tällaiseen historiankirjoitusoperaatioon on yleensä varaa vain varsin vakavaraisilla yhdistyksillä ja järjestöillä.

Kylähistoriikit ja pienemmät hankkeet, jotka toteutetaan opintopiirimuotoisina, aiheuttavat kustannuksia lähinnä painatuksen yhteydessä. Tällöin painatukseen tarvittavia varoja on alettava kerätä historiikin tutkimus- ja kirjoitusvaiheen kanssa samanaikaisesti. Paras ratkaisu olisi, että opintopiiristä valittaisiin henkilö tai pari, jotka lupautuisivat huolehtimaan eri rahoituslähteiden kartoituksesta ja talouspuolen teknisestä toteutuksesta (hakemusten tilaaminen, kaavakkeiden täyttäminen, anomusten kirjoittaminen jne.).

Mikäli yhdistyksellä tai opintopiirillä ei ole juuri lainkaan omia varoja, tällaisten hankkeiden pääasiallisina rahoituskanavina ovat usein avustukset ja apurahat. Kunnat myöntävät vuosittain kulttuuri-, nuoriso- ja liikuntatoimen määrärahoista toiminta- ja kohdeavustuksia, joita on huomattava hakea. Hakuajoista ja -menetelystä kannattaa kysellä kunkin hallinnonalan kunnalliselta virkamieheltä (kulttuuri-, nuoriso- tai liikuntasihteeriltä).

Nämä avustukset eivät yleensä ole suuria eikä niiden varaan voi rakentaa vielä mitään painatushanketta. Tämän vuoksi kannattaa seurata maakuntalehdistä, milloin

erilaisten rahastojen ja säätiöiden apurahat ovat haettavissa. Suomen Kulttuurirahaston maakuntarahastoista ja eri maakuntien kulttuurinedistämissäätiöltä voi hyvinkin saada avustusta painatuskustannusten peittämiseen. Poliittisia puolueita lähellä olevilta rahastoilta kannattaa hakea avustusta, mikäli historiikin aihepiiri on lähellä puolueen toiminta-ajatusta. Työväenperinteen tutkimuksen edistämiseksi on opetusministeriöllä oma vuosittainen avustuksensa, jota työväenjärjestöjen historikkitoimikuntien kannattaa hakea.

Yleensä avustukset eivät kuitenkaan riitä kattamaan kaikkia painatuskustannuksia. Tämän vuoksi onkin harkittava myös muita mahdollisia rahoituskeinoja. Yksi mahdollinen rahoitustapa on tehdä historiikin ensiaukeamalle eräänlainen ”kunniaaulu”, jossa otsikon ”Tämän historiikin valmistamisen ovat taloudellisesti tehneet mahdolliseksi seuraavat henkilöt, yhdistykset ja yritykset” alle laaditaan luettelo historiikin kustannuksiin osallistuneista. Maksu nimen luetteloon saamiseksi voi olla yrityksiltä ja yhdistyksiltä korkeampi kuin yksityishenkilöiltä. Erityisesti pankit ja paikkakunnan yritykset kannattaa käydä tässä tarkoituksessa läpi.

Mikäli tuntuu siltä, että tällainen ”kunniaaulu” ei tuota tulosta, on myös mahdollista myydä historiikista mainostilaa. Tällöin on kuitenkin vaarana kirjan arvokkuuden tärveltyminen, mainosten myötä se helposti samastetaan kertakäyttöiseksi lehtiseksi. Mainoksia ei missään tapauksessa pidä sirotella ainakaan tekstisivuille, vaan ne on sijoitettava mieluummin kirjaan aivan viimeiseksi.

Kun historiikki on valmis, on ratkaistava myös kysymys sen jakelusta. Jos historiikilla on ollut palkattu kirjoittaja kuuluu hänelle luovuttaa korvauksetta kirjoitus-sopimuksessa sovittu määrä kirjan vapaakappaleita (usein 15—30 kpl.). Hyvä periaate on myös muistaa valmiilla kirjalla niitä henkilöitä, joita on haastateltu historiikkia varten, tai jotka muutoin ovat osallistuneet tai merkittävästi myötävaikuttaneet historiikin valmistu-

miseen. Paikkakunnan kirjastoon on hyvä lahjoittaa muutama kappale kirjaa samoin ainakin niihin maakunta-arkistoihin, joissa säilytettävää materiaalia on käytetty historiikin lähteinä.

On myös päätettävä, otetaanko kirjasta maksu vai jaetaanko sitä ilmaiseksi. Ilmaisjakelussa on omat hyvät ja huonot puolensa. Ilmaiseksi jaettava historiikki kyllä menee hyvin ”kaupaksi”, mutta ilmaisuuden myötä myös sen arvostus voi laskea. Suurella vaivalla koottu historiikki voi joutua useammin roskakoriin kuin tulla luetuksi. Jos historiikille taas määrätään hinta, on sen oltava kohtuullinen. Pikku maksu ei karkota ketään kiinnostunutta pois, mutta säästää painosta hukkajakelulta. Kun historiikista on vähän maksettukin, tulee se varmemmin myös luettua. Myyntituottojen varaan ei kuitenkaan kannata laskea historiikista koituvien laskujen maksamista; myyntituotto on jälkeinpäin saatavaa palautetta, ei etukäteen arvioitavissa olevaa pääomaa.

4. Mitä historiikin jälkeen?

Historiatyön julkisuusarvo kannattaa hyödyntää mahdollisimman tarkkaan. Historiikin tekeminen on hyvää pr-toimintaa niin poliittiselle yhdistykselle kuin urheiluseurallekin, miksei myös kylälle. Julkistamistilaisuuteen kannattaa kutsua paikallis- ja maakuntalehden edustajat. Samoin alue- ja paikallisradio saattavat olla kiinnostuneita historiikista. Historiikkia voi myös myöhemmin käyttää vaikkapa yhdistyksen virallisena vieraslahjana, jota jaetaan vieraileville yhdistyksille ja merkkihenkilöille, tai siitä voi tehdä myös eräänlaisen yhdistyksen tai kylän ”jäsenkirjan”. Yhdistyksen johtokunta tai kylätöimikunta voi lahjoittaa uudelle jäsenelle tai kylään muuttajalle historiikin tervetuliaislahjana. Tämä voi lisätä lahjan saajan kiinnostusta yhdistyksen tai kylän toimintaa ja menneisyyttä kohtaan.

Historiikin kirjoittamisen yhteydessä on koottu mittava aineisto valokuvia, kopioita asiakirjoista ja sanomalehdistä, muistiinpanoja ja muuta paikkakuntaan tai yhdistykseen liittyvää materiaalia. Tärkeää olisi, ettei tämä materiaali jäisi pölyttymään pahlilaatikossa mihinkään komeron nurkkaan, vaan että se järjestettäisiin ja lahjoitettaisiin esimerkiksi paikkakunnan kotiseutuarkistoon, mikäli kunnassa sellainen toimii. Valokuviin ja kopioihin on liitettävä tiedot missä alkuperäistä kappaletta säilytetään sekä valokuviin myös henkilöiden tunnistetiedot.

Historiikin kirjoittaminen on luovaa työtä, jossa jokainen siihen osallistuva panee osan omaa itseään esitteille. Se on hyvä tapa itsensä kehittämiseen ja opettaa varmasti paljon tiedon hankinnan vaikeudesta. Samalla se saattaa avata kirjoittajille myös aivan uusia näkökulmia yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Menneisyyden tarkasteleminen antaa myös aineksia tämän päivän tilanteen ja kehityksen ymmärtämiseen laajemmasta kuin päiväkohtaisesta näkökulmasta. Tällöin se saattaa myös auttaa näkemään vaihtoehtoja nykyisten ongelmien ratkaisemisessa. Historiikin ja historiansa tutkimisen kautta ihminen, järjestön jäsen tai kylän asukas voi oppia ymmärtämään oman asemansa tämän päivän yhteiskunnassa ja ympäristönsä historiallisessa kehityksessä. Tätä kautta se voi jäntevöittää ja kiinteyttää yhteistoimintaa ja työskentelyä kylätoimikunnassa tai yhdistyksessä. Lopulta historiikki voi vastata myös ihmisen ainaiseen tarpeeseen tietää, miten asiat ovat ja miten ne ovat ennen olleet.

AVAIN VANHOIHIN KÄSIALOIHIN

1500-LUVUN TEKSTEISSÄ ESIINTYVIÄ KIRJAINMUOTOJA

A			a			
B			b			
C			c			
D			d			
E			e			
F			f			
G			g			
H			h			
I, J			i, j			
K			k			
L			l			
M			m			
N			n			
O			o			
P			p			
Q			q			
R			r			
S			s			
T			t			
U			u			
V			v			
W			w			
X			x			
Y			y			
Z			z			
Ä			ä			
Ö			ö			

1600-LUVUN TEKSTEISSÄ ESIINTYVIÄ KIRJAINMUOTOJA

A				a			
B				b			
C				c			
D				d			
E				e			
F				f			
G				g			
H				h			
I				i			
J				j			
K				k			
L				l			
M				m			
N				n			
O				o			
P				p			
Q				q			
R				r			
S				s			
T				t			
U				u			
V				v			
W				w			
X				x			
Y				y			
Z				z			
Å				å			
Ä				ä			
Ö				ö			

1700-LUVUN TEKSTEISSÄ ESIINTYVIÄ KIRJAINMUOTOJA

A				a			
B				b			
C				c			
D				d			
E				e			
F				f			
G				g			
H				h			
I				i			
J				j			
K				k			
L				l			
M				m			
N				n			
O				o			
P				p			
Q				q			
R				r			
S				s			
T				t			
U				u			
V				v			
W				w			
X				x			
Y				y			
Z				z			
Ä				ä			
Å				å			
Ö				ö			

SAKSALAISET KIRJAINMUODOT 1800- JA 1900-LUVULLA

A	<i>A</i>	a	<i>a</i>	P	<i>P</i>	p	<i>p p</i>
B	<i>B</i>	b	<i>b</i>	Q	<i>Q</i>	q	<i>q</i>
C	<i>C</i>	c	<i>c</i>	R	<i>R</i>	r	<i>r</i>
D	<i>D</i>	d	<i>d</i>	S	<i>S</i>	s	<i>S</i>
E	<i>E</i>	e	<i>e</i>	T	<i>T</i>	t	<i>t</i>
F	<i>F</i>	f	<i>f</i>	U	<i>U</i>	u	<i>u</i>
G	<i>G</i>	g	<i>g</i>	Ü	<i>Ü</i>	ü	<i>ü</i>
H	<i>H</i>	h	<i>h</i>	V	<i>V</i>	v	<i>v</i>
I	<i>I</i>	i	<i>i</i>	W	<i>W</i>	w	<i>w</i>
J	<i>J</i>	j	<i>j</i>	X	<i>X</i>	x	<i>X X</i>
K	<i>K</i>	k	<i>k</i>	Y	<i>Y</i>	y	<i>y</i>
L	<i>L</i>	l	<i>l</i>	Z	<i>Z</i>	z	<i>z</i>
M	<i>M</i>	m	<i>m</i>	Ä	<i>Ä</i>	ä	<i>ä</i>
N	<i>N</i>	n	<i>n</i>	Ö	<i>Ö</i>	ö	<i>ö</i>
O	<i>O</i>	o	<i>o</i>				

ROOMALAISET NUMEROT

1 *i*, *j*, 2 *ij*, 3 *ijj*, 4 *iiij*, 5 *v*, 6 *vj*, 7 *vij*, 8 *viiij*, 9 *ix*, 10 *x*.

50 *l*, *L*, 100 *i^r*, 500 *d*, 1000 *i^m*, 100 000 *c^m*.

$1/2$ *j j*, 1 $1/2$ *ij*, 2 $1/2$ *ijj*, 3 $1/2$ *jv*, 4 $1/2$ *x*, 8 $1/2$ *jx*.

9 $1/2$ *x*, *x*, 18 $1/2$ *jxx*, 19 $1/2$ *xx*.

KIRJAINYHDISTELMIÄ ERÄITÄ YLEISIÄ LYHENNYKSIÄ

ff		aff (1603)		etcetera (1540)
fft		effter (1603)		etcetera (1559)
		effter (1627)		etcetera (1614); käytettiin myös pisteen merkinä.
ij		vrij (1540)		marcer (1540)
		frijt (1667)		marker (1667)
sk		skulle (1768)		öre (1603)
ss		byss (1540)		öre (1695)
		Jönss (1614)		örtuger (1538)
st		stort (1736)		penningar (1538); oikeastaan <u>denarii</u> .
tt		wittne (1637)		penningar (1603); oikeastaan <u>thenarer</u> .
LYHENNYSTAVAT				
Sanan katkaiseminen				
		vnder (1540)		Daler (1695)
		vethendes (1540)		Riksdaler (1780)
		Jacobsson (1558)		skilling (1780)
		Jacobsson (1558)		runstycken (1780)
Sanan tyypistäminen				
		ther (1540)		Silvermynt (1666)
		sanning (1601)		Kopparmynt (1669)
		effterscreffne (1603)		Tunna (1603)
		förbemalde (1637)		Tunna (1667)
Eräiden äännyhdistelmien lyhenteitä				
ed, et		medh (1538)		spann (1603)
		thet (1603)		Kapper (1558)
per		löper (1538)		Cappar (1667)
pro		propria (1602)		pund (1603); oikeastaan <u>libra</u>
rum		librum (1540)		lispund (1780)
us		Marcus (1558)		Herr (1747)
				manu propria (1601)

Lähde: Vanhat käsialat ja asiakirjat. Helsinki 1977.

